

mladika

št. 1
februar 2005

€ 3,00

POSTE ITALIANE s.p.a. spedizione in a.p. - D.L. 353/2003 (conv. in L. 27/02/2004 n° 46) art. 1, comma 1, DCB Trieste - febbraio 2005
ISSN 1124 - 657X • Poština plačana v gotovini - februar 2005

Zapravljanje časa in kopičenje jeze	1
Mira Cencič: Črni bratje (2. del) . . .	2
Mogoče bi vas zanimalo zvedeti, da	8
Nadja Kreft: Ločitev	2
Pod črto: Srce v breznu	16
Vladimir Kos: Pesmi	10
M. Žitnik: Čarodejke (XXIV.)	18
Peter Merku: Iz spominov na starše (XL.)	20
Ivo Jevnikar: John Earle: Ob smrti Williama Deakina	22
Antena	25

Ocene:
Knjige: Tone Ferenc, Dies irae (A. R.); Ob knjigi Lide Turk Le šepet je, ki ga slišimo o Njem (A. R.); Luisa Antoni, Odmevi opere Črne maske Marija Kogoja (N. Zaghet); Marta Košuta, Križ od noše do noše (E. Sferco); Peter Rustja, Otokar Rybár v dunajskem parlamentu I-II (N. Zaghet); Zdravljenje narodove razdvojenosti (S. Stančič); Janko Messner, Moj Korotan moj (Z. Tavčar)

Na platnicah:

Listnica uprave; Za smeh in dobro voljo

Priloga: RAST 1 - 2005

Uredništvo in uprava:
34133 Trst, Italija, ulica Donizetti 3
tel. 040-3480818; fax 040-633307

urednistvo@mladika.com

Oblikovanje: Matej Susič

Izdaja: Mladika z.z. o.z.
Reg. na sodišču v Trstu št.193

Član USPI
(Zveze italijanskega
periodičnega tiska)

Posamezna številka Mladike stane 3,00 €. Celoletna naročnina za Italijo 24,00 €, nakazati na poštni tekoči račun 11131331 – Mladika - Trst. Letna naročnina za Slovenijo in druge države 25,00 € (ali enakovreden znesek v tuji valuti) po letalski pošti 30,00 €.

Tisk: Graphart snc - Trst

IZHAJA DESETKRAT V LETU LETO XLIX.

Po uspehu prve izdaje DRUGA DOPOLNJENA IZDAJA

Cena 15,00 €

Bruno Volpi Lisjak:

ČUPA

PRVO SLOVENSKO PLOVILO IN DREVAKI

Prispevek k etnologiji
in vprašanju etnogeneze Slovencev

Trst, ulica Donizetti 3
tel. 040-370846; fax 040-633307
e-mail: urednistvo@mladika.com

M *založba*
MLADIKA

SLIKA NA PLATNICI: Na simpoziju v spomin na prof. Martina Jevnikarja so sodelovali profesorji Marija Pirjevec, Lojzka Bratuž, Miran Košuta in dr. France Bernik. Generalni konzul RS Jože Šušmelj izroča Jevnikarjevi vdovi gospe Nedi postumno odlikovanje Red za zasluge predsednika Republike Slovenije (foto KROMA).

UREDNIŠKI ODBOR: Jadranka Cergol, Liljana Filipič, Ivo Jevnikar, Marij Maver (odgovorni urednik), Saša Martelanc, Sergij Pahor, Mitja Petaros, Nadia Roncelli, Matjaž Rustja, Tomaž Simčič, Breda Susič, Neva Zaghet, Zora Tavčar in Ivan Žerjal.

SVET REVIJE: Lojzka Bratuž, Silvija Callin, Peter Černic, Marija Češčut, Danilo Čotar, Diomira Fabjan Bajc, Ivo Kerže, Lučka Kremžar De Luisa, Sara Magliacane, Peter Močnik, Aleksander Mužina, Milan Nemac, Adrijan Pahor, Štefan Pahor, Bruna Pertot, Marjan Pertot, Ivan Peterlin, Alojz Rebula, Peter Rustja, Ester Sferco, Marko Tavčar, Andrej Zaghet, Edvard Žerjal in člani uredniškega odbora.

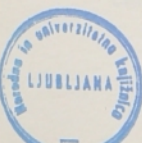
Zapravljanje časa in kopičenje jeze

Razmišljanja o položaju in stanju naše manjšine, ki se redno ponavljajo ob nenehnem ugotavljanju naših težav in tegob, negativno učinkujejo na naše javno mnenje, ki ob vsaki priložnosti dolgočasno bere in posluša že nešteto-krat zapisane in izrečene zguljene fraze. Res pa je, da se temu niti ne moremo izogniti, ker nobenega problema ne rešimo dokončno, vprašanje je, če se ga sploh lotimo. Problemov sami objektivno res ne moremo reševati, ker smo odvisni od države, kateri pripadamo, in od oblasti, ki je na vladi. Ta pa se že štiri leta izmika svojim odgovornostim in tako preprečuje, da bi začeli postopoma uživati negotove pravice, ki jih v svojih členih skriva zaščitni zakon. To nas stalno drži na okopih in vsi samo iščemo, kako bi pretihotali v prakso, kar nam zakoni že jamčijo javno, odkrito in brezplačno. Morda si je kdo zamislil, da bi morali plačati politični davek, toda tu ne gre za kravje kupčije, zakon 38 je državni zakon, ki ga je podpisal predsednik republike in ga je treba spoštovati, kakor je treba spoštovati zakon proti kajenju ali prometne predpise. Zato vztrajno zahtevamo izvajanje zakona in nenehno iščemo načine, kako bi do njega prišli. To nas zaposluje do take mere, da ne mislimo na druge probleme, ki so ravno tako nujni, ali pa morda še bolj.

Zadnje tedne je našo monotonost prekinila nova desničarska ofenziva, ki je trodelna, saj je usmerjena proti Sloveniji, manjšini in italijanski levici. Zdaj z zanimanjem spremljamo, kako je italijanska in posebej javnost ob meji sprejela tv-nadaljevanko Srce v breznu. Množice so seveda sprejele enoznačno sporočilo filma v smislu pričakovanj tistih, ki si hočejo z dnevom spomina nabirati doto za prihodnje volilne prizkušnje. Pričakovati je bilo, da bodo najbolj navdušeni begunci, čeprav film gotovo ni pošteno pričevanje njihove osebne in skupinske tragedije. Kasnejše reakcije zgodovinarjev in drugih komentatorjev so dosti bolj stvarne, škodo pa občutimo na lastni koži skozi poslabšano splošno klimo, kateri je zapadlo javno mnenje. Levica plačuje davek, ker je hote nasedla laži o etničnem čiščenju. Še bolj nas moti reakcija v notranjosti Slovenije, kjer so nekateri sprejeli italijansko izzivanje kot priložnost za notranje razčiščevanje odgovornosti za poveljne pokole, pozabljajo pa, da je napad usmerjen proti Sloveniji in Slovencem in posebej proti manjšini, ki posledice že čuti.

Vse skupaj gotovo ne postavlja prave podlage za spravo, ki jo Ljubljana in Rim skupaj z Zagrebom načrtujejo za prihodnje mesece. Predpostavka je na eni strani italijansko opravičilo za napad na slovensko ozemlje in njegovo priključitev, za preganjanje Slovencev na Primorskem in za vojne zločine v Sloveniji, po drugi strani pa naj Slovenija kot pravni dedič komunistične Jugoslavije razkrije kraje, kjer so pokopane in zakopane žrtve poveljnega obračunavanja, ter objavi njihove sezname. Brez teh dejanj bi sprava bila brezpomembna in brez pravih humanitarnih učinkov, ki bi morali biti tudi eden izmed glavnih ciljev pobude.

MLADIKA 1 • 2005

Mira Cencič

Črni bratje (2. del)

Iz zapisnika zasliševanja

V zapisniku, ki so ga sestavili karabinjerji in so ga posredovali kvesturi, so zabeležene izjave posameznikov in sklepi policije. Iz izjav je razbrati, da je Rejec nekaterim zaupal, da ustanavlja organizacijo, ki bo imela nalogo dvigniti revolucionarnega duha. Število članov se je hitro večalo zlasti med dijaki trgovske šole.

Iz zapisov v Brezavščkovi beležki so bile razvidne vloge članov:

predsednik - Zorko Rejec,
podpredsednik - Danilo Pirec,
za tisk in literaturo - (knjižničar) Miroslav Brezavšček,
obmejni komisar - Franc Torkar,
tajnik in blagajnik - Avgustin Škerjanec,
vodja terorističnega delovanja - Rafael Brešan,
vsi ostali pa organizatorji terorizma.¹³

Več članov je pričalo, da so se sestajali v gostilni Pri Maksu in v mestnem parku. Za sestanke v kaverni ob Soči, o katerih so izpričali nekateri člani, policija ni zvedela.¹⁴

V času semnja sv. Andreja, in sicer 6. decembra, so se sestali v Gorici v gostilni Pri Maksu z Rejcem in Francem Torkarjem trije novi kandidati iz Podbrda: Viktor Grohar, Rudolf Munih in Franc Lapajna. Po sestanku so se skupaj vračali z vlakom proti Podbrdu. Rejec je na postaji na Mostu na Soči kupil steklenico vina in na vlakcu so nazdravili ter na glas vzklkali v čast novim članom: "Živeli naši novi črni bratje".¹⁵

Nekateri člani so izjavili, da jim je Zorko Rejec pokazal trak v barvah jugoslovanske trobojnice in pa črno obrobljen trak v barvah jugoslovanske trobojnice, ki ga je dobil iz Jugoslavije.

Nekateri pa so na zaslišanju priznali, da so od Rejca dobili v branje slovensko pesem o trpljenju

primorskih beguncev in upanju na osvoboditev in pa izvod časopisa *Slovenec*, v katerem je bilo poročilo o demonstracijah v Jugoslaviji proti ustrelitvi Bidovčeve skupine.

Pri osebnem pregledu Zorka Rejca na dan aretacije je orožnik Giuseppe Analzone našel v škornjih petnajst listkov, natisnjenih z gumijasto stampiljko, z napisi v italijanščini: SMRT ITALIJI - ŽIVELA JUGOSLAVIJA, šest listkov v barvah jugoslovanje trobojnice: NAJ ŽIVI MILOŠ - SMRT MUSOLINIJU, KOVAČU IN ZIDARJU, BODOČEMU UZURPATORJU!

Abecedo, ki bi jo člani organizacije uporabljali za dopisovanje, je po naročilu Rejca pripravil Brezavšček tako, da je v italijanski abecedi zamenjal samoglasnike s soglasniki: p, l, s, š, t. Razumela sta jo le Rejc in Brezavšček.

Skoraj vsi zaslišani so izpričali, da so vedeli za načrte o opravljanju demonstrativnih in sabotažnih akcij na spomenik padlim v Podgori in v Gorici ter na poslopje "Casa Balilla". Niso pa izvedeli, da je Kamilo Rijavec snel z droga pred "Casa Balilla" italijansko zastavo in razobesil jugoslovansko.

Policija je že po prvih aretacijah zvedela o skritem dinamitu, bombi in smodniku. Eksploziv sta v spremstvu Brezavščka zasegla brigadir Antonio Papparo in karabinjer Giuseppe Grimaldi. Strelivo je bilo skrito v grmovju in pokrito z zemljo v bližini Gornjega Cerovega.

Da je izpadlo vse še bolj resno in grozljivo, so črni bratje iz Podbrda kar po vrsti izjavljali, da jih je Zorko Rejec zadolžil, naj zbirajo orožje in strelivo.

Pisto, ki jo slikovito opisuje pisatelj Bevk, a je policisti niso odkrili, so fantje dejansko imeli. Bila je last Justa Brezigarja, dobil pa jo je od Franca Hvaliča, ki je sedel z njim v šolski klopi.¹⁶

Čeprav je bila najočitnejša dejavnost črnih bratov širjenje propagande, in v zvezi s tem pripravljanje domoljubnih gesel ter širjenje letakov in plakatov, policija se na zaslišanju za to ni zanimala.

¹³ Carabinieri reali, Compagnia Gorizia interna, Gorizia, 27.dec.1930, Poročilo goriški kvesturi.

¹⁴ Carabinieri reali, Compagnia Gorizia interna, Gorizia, 27. dec. 1930, Poročilo goriški kvesturi.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Just Brezigar, Pogovori po telefonu.

Najpomembnejše za policijo je bilo izsiliti priznanje o povezanosti organizacije s teroristi v Jugoslaviji, torej dokazati, da ima organizacija mednarodno razsežnost. Kako so to priznanje izsilili je ganljivo opisal pisatelj: "Bastone je svojo palico zaman vneto vihtel v službi domovine. Nejče je cvilil in tulil pod udarci.

Ali boš povedal, kdo vas je to učil? Mu je Papagallo pel na uho. Kdo vam je dajal denar? Boš govoril?

Da, da. Palica je utihnila. No povej! Kdo? Nejče je stal pred komisarjem kot bebec, ni si vedel pomagati. Kdo? Nihče! A tega mu niso hoteli verjeti. Ali naj imenuje teto? Ali debelega peka na vogalu ulice, kamor je hodil po žemlje? Ali Toninovega očeta? Pavlekovo gospodinjjo, gospo Nino? Le malo ljudi je poznal v mestu. A naj imenuje kogarkoli, da se reši, bi bila laž. Zopet bo padalo po njem. Ni bilo rešitve.

Odvedli so ga nazaj v celico. Čez minuto je prihajalo skozi steno Toninovo vpitje..."¹⁷

Karabinjerji so tako po 14-dnevnem zaslišanju zabeležili v zapisnik konkretno zgodbo, ki naj bi jo izpričal Rejec, da ga je Srečko Vilhar zadolžil, naj organizira tajno združenje mladih Slovencev z nalogo opravljati atentate na spomenike in zbirati vojaške podatke ter da bodo za delovanje prejeli navodila in denar iz Jugoslavije.

Glede te izjave je Zorko Rejec pojasnil na pričevanju leta 1976, da so črni bratje med zaslišanjem priznali, da so bili vodeni iz Jugoslavije samo zaradi strahotnega mučenja in da so zasliševalci zapisali v zapisnike, kar so hoteli, ker so jih podpisali, ne da bi jih prebrali. Šele takrat so prenehali s pretepanjem, toda za Mirka Brezavščka je bilo že prepozno.¹⁸

S tem, da je Zorko obremenil nekoga, ki je bil na varnem onstran meje, je pokazal izjemno zrelost.

Just Brezigar pred kaverno

Taki izgovori so bili značilni za odrasle uponike in tudi tiste, ki so postali "narodni heroji".

Fantje so se na zaslišanju, nekateri bolj drugi manj, spretno zagovarjali. Da so zavestno pristopili k organizaciji in da so vedeli za njen načrt, so priznali tisti, ki so jih bremenili materialni dokazi in pričevanja tovarišev: Zorko Rejec, Mirko Brezavšček, Danilo Pirec in Just Brezigar.

Pričevanja so najbolj bremenila Zorka Rejca, ki je bil najbolj odločen in najbolj vpliven, formalni in dejanski vodja.

Potem ko je policija oddala kvesturi poročilo, so fante premestili iz policijskih v sodnijske zapore. Vkljenjene so navezali na verige v skupine po štiri

in jih po močno zastraženi ulici vodili v novo domovanje.¹⁹ "Starši so pred zaporom čakali, da bodo videli svoje otroke."²⁰

V sodnijskem zaporu

V sodnijskem zaporu so bili črni bratje do 18. leta starosti v skupni celici brez prisotnosti odraslih.²¹ Po pričevanju Justa Brezigarja, še edinega živečega člana te mladoletniške družčine, so bili skupaj v celici Just Brezigar, Mirko Brezavšček, Zorko Rejec in Karlo Žbogar.²²

Tu jih niso več pretepal, pa tudi zasliševanja je bilo manj. Vsak dan jim je bil dovoljen enourni sprehod po dvorišču kaznilnice, kjer so se črni bratje srečevali.

O zadnjem zaslišanju je Rejec zapisal: "Čez nekaj časa so me zopet poklicali na zaslihanje. V prisotnosti karabinjerjev je zasliševal general fašistične milice iz Rima. Pokazal je zapisnik o zaslišanju in vprašal, če je vse res, kar piše v njem. Strinjal sem se z zapisnikom razen z navedbo o povezanosti

¹⁹ Just Brezigar, Pogovori po telefonu.

²⁰ Milena Gorkič, Vrtojba, Pogovori.

²¹ Brezavšček Dušan, Petdesetletnica črnih bratov in smrt štirnajstletnega Mirka Brezavščka, Primorska srečanja, 1981, št. 25, str. 29-33.

²² Just Brezigar, Pogovori po telefonu.

¹⁷ France Bevk, Črni bratje, Ljubljana, MK, 1952.

¹⁸ Brezavšček Dušan, Petdesetletnica črnih bratov in smrt štirnajstletnega Mirka Brezavščka, Primorska srečanja, 1981, št. 25 str. 29-33.

Tragična smrt mladega goriškega dijaka

Preko meje so dobili na Jesenicah bivajoči primorski rojaki žalostno vest, da je umrl v Gornjem Cerovem pri Gorici gosriški realčan Miroslav Brezovšček. Mlademu dijaku je stekla zibelka leta 1917 v

Št. Janžu na Dolenjskem, kjer so med vojno bivali njegovi starši kot begunci. Po vojni se je družina vrnila v rodne kraje in je dobil oče službo učitelja v Gornjem Cerovem. Miroslav je dovršil pet razredov ljudske šole doma, pred dvema letoma pa je bil sprejet v goriško realko. Z nekaterimi drugimi mladimi dijaki je bil lani 13. decembra aretiran ter je preстал dobrih 5 tednov v goriških zaporih, od koder se je vrnil domov zelo bolan. Bruhal je kri in po petih tednih je umrl. Rojaki so se v velikem številu udeležili njegovega pogreba in domači pevci so zapeli tragično preminulemu mladeniču v slovo.

Levo, iz časopisa Jutro. Desno, Torkar: policijski nadzor

z iredentisti v Jugoslaviji.²³ Sodna preiskava je bila formalno zaključena in pričakovali so premestitev v drugi zapor zaradi sojenja.

Smrt najmlajšega upornika

Toda zgodilo se je nekaj strašnega, kar je preusmerilo tok dogajanja. Mirko, ki so ga v policijskih zaporih kruto pretepali, se ni opomogel. Sledovi in posledice udarcev so se krepko poznali. V sodnijskem zaporu je fant obnemogel in obležal.

Fantje so zahtevali zdravnika, a zdravnika ni in ni bilo. Stanje se je od dneva v dan slabšalo. Mirko ni mogel več govoriti. Tovariši so bili obupani. Da bi priklicali pomoč, so Mirka pokrili z rjuho čez glavo in začeli na vso moč tolči po vratih in vpiti, da je Mirko mrtev. Prišli so pazniki. Nastala je splošna zmeda in beganje. Mirka so na nosilih odnesli iz celice in po zaporu se je širila vest, da je Mirko umrl.²⁴

Komaj 13-letnega mučenika so odpeljali v bolnišnico. Tam ga je obiskala mati in ga v brezupnem

²³ Rejec Zorko, Zapisnik pričevanja, Solkan, 22. 9. 1976.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Brezovšček Dušan, Petdesetletnica črnih bratov in smrt štirinajstletnega Mirka Brezovščka, Primorska sročanja, 1981, št. 25, str. 33.

COMMISSARIATO DI P. S. DI FRONTIERA
ZONA DI PIEDICOLLE

N°76 Piedicolle, 7 Febbraio 1931 IX°

OGGETTO: TORKAR Rodolfo di Giacomo-iredentista.

AL COMANDO della Stazione dei CC. CC. di TREVISOLE e per conoscenza

AL COMANDO l'impolo Milizia Confinaria - PIEDICOLLE

AL COMANDO della Tenenza R.G. Finanza di PIEDICOLLE

La R. Questura di Gorizia il 28 Gennaio u.s. sottopose ai vincoli del onito l'iredentista Torkar Rodolfo di Giacomo, e di Elena Francesca nato a Piedicolle l'8-2-1912 durante a Piedicolle N°15, per aver svolta attività antinazionale col far propaganda dei suoi sentimenti di iredentista slavo, e per aver fatto parte di una associazione con fini terroristici chiamata "Crni Bratje" (Fratelli neri) la quale aveva lo scopo di commettere attentati contro pubblici edifici.

Prego pertanto questo Comando disporre una rigorosa vigilanza sul Torkar, significando che il predetto, giunta l'ordinanza di ammonizione, deve sottostare alle seguenti prescrizioni:

- 1° non associarsi a persone pregiudicate o sospette.
- 2° non ritirarsi in casa più tardi del tramonto del sole, e non uscire di casa al mattino prima dell'alba.
- 3° non portare armi.
- 4° non trattenerci abitualmente nelle osterie, e case di prostituzione.
- 5° non partecipare a pubbliche riunioni.
- 6° non allontanarsi dal suo comune di residenza senza il preventivo assenso dell'autorità locale di P.S.

Prego segnalare qualsiasi emergenza sulla condotta politica del Torkar.

Comando di Stazione di Frontiera. COMMISSARIATO DI P.S.

N. 109/14 di P.S.

Pres. P. Lega 1931

3 FEB 1931 Data comunicazione ai

Int. emissario copie p.e. alle Autorità

stanju dne 28. januarja pripeljala domov na Cerovo. V velikih mukah je umrl 21. februarja. Pogreb v nedeljo, 22. februarja, je bil množična demonstracija celih Brd, a brez slovenske besede, brez slovenkega petja, ob budni množici karabinerjev in policistov.²⁵

Spomin na mlado žrtev je pretresla svet. Istrski akademski klub v Zagrebu je imel na svoji redni semestrski seji komemoracijo za študenta Brezavščka iz Gorice.²⁶

Dne 12. marca 1931 je Jutro objavilo vest o Brezavščkovi smrti in njegovo sliko. Strahotno vest so objavili tudi

časopisi: Slovenec, Arbeit Zeitung, Tiroler Anzeiger in Zagrebške Novosti.

Na prestajanju kazni

Rim se je zbal mednarodnih odmevov in se je odločil za ublažitev ukrepov. Črne brate so v neki veliki dvorani posamično postavili pred poroto.

Povedali so jim, katere zločine so zagrešili, in poudarili, da je italijanska oblast širokogrudna, zato ne bodo obsojeni na zaporne kazni.

Fantje so bili izključeni iz vseh šol v kraljevini in za dve leti so bili postavljeni pod strogi policijski nadzor (1 ammonizione).

Kot je razvidno iz dokumenta je bil sklep o izključitvi Gorkiča, Verdikona in Brezigarja, tistih treh fantov, ki so obiskovali trgovsko šolo, izdan 29. januarja 1931.²⁷

Kazen je le na videz mila. Izključitev iz vseh šol v Kraljevini Italiji za perspektivne dijake, bodoče

²⁶ ARS, Italijansko gradivo, Kvestura Gorica, ZA 2001, str. 763, Pričevanje Zorka Rejca, 22. dec. 1930.

²⁷ Istituto scuola commerciale - Gorizia, Oggetto: espulsione da tutte le Scuole dipendenti del Ministero della Educazione Nazionale, 29 gennaio 1931, Last družine Gorkič, Vrtojba.

intelektualce, je pomenila hud udarec. Onemogočen je bil poklicni uspeh in ogrožena je bila življenjska eksistenca.

Tudi policijski nadzor ni bila preprosta kazen. Dokument o policijskem nadzoru za Rudolfa Torkarja, tako imenovani "l ammonizione", navaja, da gre za nevarne osebe za državni red zaradi iredentističnih slovenskih čustev in prevratništva režimu, za člane teroristične organizacije črni bratje, ki je imela cilj izvajati atentate in opravljati propagando v škodo Italije.

Zaradi tega mu je komisija izrekla nadzor in predpisala:

- da se ne sme sestajati s sumljivimi osebami,
- da od sončnega vzhoda do zahoda ne sme zapustiti bivališča,
- da ne sme nositi orožja,
- da se ne sme zadrževati po gostilnah in pivnicah,
- da se ne sme udeleževati množičnih zborovanj,
- da se ne sme oddaliti od kraja bivanja brez predhodnega dovoljenja policijske enote.²⁸

Policijski nadzor je vključeval tudi stalno kontrolo kaznovanih oseb. Policija je prihajala na dom tudi dvakrat na dan, enkrat podnevi, enkrat ponoči. Fantje so bili ves čas tudi pod budnim očesom domačih plačanih ovaduhov. Ponekod so se morale kaznovane osebe tudi vsak dan javljati na policijski postaji.

Kaj je predstavljal ta ukrep za fante stare od 16 do 20 leta, si lahko mislimo. Izvajanje teh predpisov in podaljševanje kazni je bilo odvisno od lokalnih policijskih postaj. Vendar je za vse potekalo približno enako.

Policijsko nadzorstvo, ki naj bi po razglašeni kazni trajalo 2 leti, se je podaljšalo do kapitulacije Italije in dobivalo vedno nove, hujše oblike. Policijski nadzor oziroma konfinacijo na domu je zamenjala konfinacija na jugu Italije, zapor in pošiljanje v specialne bataljone. Tako so fantje prestajali kazen in slu-

Rejec partizan

žili vojaščino vso svojo mladost.

Življenjska pot mladih upornikov

Črni bratje, ki so preživeli mučenje, so se po izpustu iz zapora razkropili. Dozoreli so. Vsak je nadaljeval svojo posebno življenjsko zgodbo, vsakemu bi lahko Bevk napisal posebno povest.

Zorko Rejec, ustanovitelj in predsednik organizacije je uvidel, da zanj ni več življenja na Primorskem. Dober mesec po izpustitvi je pobegnil v Jugoslavijo. Za njegove starše je postalo življenje v fašistični Italiji nevzdržno. Dala sta v najem posestvo in tudi onadva ilegalno prestopila mejo.

Zorko je v Jugoslaviji maturiral na gimnaziji in absolviral pravo v Beogradu. Ob razsulu kraljevine med služenjem vojaščine so ga Nemci zajeli in poslali v delavsko taborišče v Nemčijo. Kmalu so ga premestili v Kranj, od koder je pobegnil v partizane, kjer je bil najprej borec, nato pa je opravljal pomembne funkcije na vojnem tožilstvu. Na tožilstvu je služboval tudi nekaj časa po vojni. Nezaupanje komunistične partije in težave, ki so iz tega izhajale, so ga prislile, da se je zaposlil drugje. Zadnja svoja desetletja je preživel v Solkanu. Zorko Rejec je umrl v bolnišnici v Šempetru februarja 1996 v 80. letu starosti in je pokopan v Ljubljani.

Rejec je v italijanskem gradivu kvesture in prefektore opredeljen kot najbolj nevaren protifašist, slovenski iredentist mednarodnih razsežnosti, ki je sposoben opravljati teroristična dejanja. Seznam prevratnikov, verjetno iz leta 1931, prinaša izčrpne osebne podatke in natančen opis telesnih značilnosti ter pojasnilo, da je na seznamu poizvedencev in na seznamu obmejne straže, da bi ga aretirali.²⁹

Naša povojna socialistična oblast pa je imela o njem drugačno mnenje. Po vojni, ko se je narod-

²⁸ Commissariato di P.S. di frontiera zona di Piedicolle, 7. 2. 1931, Fond, Rudolf Torkar, Personalna mapa, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.

²⁹ ARS, Italijansko gradivo, Prefektura Gorica, ZA 2011, Sezname političnih osumljencev str. 195.

noobrambno in protifašistično delovanje vrednotilo po merilih VOS-a, je najti v gradivu o rekonstrukciji sodelovanja IOS pred in med drugo svetovno vojno o Zorku Rejcu označbo "izdajalec".³⁰

Utemeljitev vrednotenja o 15-letnem dečku je na posebni strani in se dobesedno glasi tako: "Rejec je bil izdajalec. V juniju 1930 je šel ilegalno v Jugoslavijo, kjer je prišel v stik s primorskimi emigranti. V oktobru 1930 se je vrnil v Italijo, kjer je bil zaslišan na kvesturi v Gorici in izpovedal vse, kar je izvedel o delovanju emigrantskih organizacij v Jugoslaviji. Imenoval je več imen med njimi Vilhar Srečka in Božič Borisa kot aktivista. V Gorici je ustanovil filozofsko organizacijo "Črni bratje" med tamkajšnjimi študenti. Ko je bila organizacija odkrita (v decembru 1930) je izpovedal vse prej navedeno."³¹

Pirec Danilo, podpredsednik mladoletne organizacije, je živel po izpustu iz zapora in izključitvi iz šole doma v Bovcu pod stalnim policijskim nadzorom ter bil večkrat zaprt in konfiniran.

Na povratku iz taborišča v Iserniji, kjer je bil nekaj časa s Francetom Bevkom, ga je zajela anglo-ameriška vojska. Tu je prostovoljno služil kot šofer in se šele leta 1945 vrnil domov. Neugodno ozračje tudi za preganjane domoljube, posebno tiste, ki so služili pri nepravem "zavezniku", ga je spodbudilo, da je ob priključitvi Primorske k Jugoslaviji, prostovoljno spet odšel v begunstvo v Italijo in se s težavo prebijal skozi življenje do leta 1995. Pokopan je v Bovcu.

Rudolf Torkar, obmejni komisar doma iz Podbrda, ki je bil, že leta 1927 kot 15-letni mladenič zaprt 16 dni, pod obtožbo, da je žalil fašiste,³² je imel mučeniško mladost. V letih 1930 do 1945 je živel le malo časa pod policijskim nadzorom doma, večinoma ga je preživel v konfinaciji, po zaporih in taboriščih, najprej italijanskih, potem nemških (Buchwald). V povojnih razmerah tudi zanj ni bilo posebno ugodno.

Umril je doma leta 1996; kljub vsemu trpljenju je dočakal 84 let. Vse življenje so ga lomili, a zlomili ga niso. Ostal je do konca zvest sebi in svojemu narodu.

Just Brezigar doma iz Podgore je potem, ko je odslužil kazen policijskega nadzora, delal doma v

trgovini, študiral kot samouk ter diplomiral na trgovski šoli leta 1940. Toda 12. junija istega leta so ga Italijani zaprli v goriške zapore, kjer se je srečal s Francetom Bevkom, in ga nato poslali v konfinacijo. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je odšel v partizane. Po končani vojni je bil Brezigar v jugoslovanski armadi oficir in dosegel čin majorja finančne službe. Živi v Mariboru in je pri 89 letih še čil in veder.³³

Ostali člani družine so imeli podobno, nekateri pa izjemno tragično življenjsko usodo.

Trije so **tragično preminuli** med vojno. **Rafaela Brešana** iz Podgore je ustrelil karabinjer pred tekstilno tovarno v domačem kraju. **Franca Hvaliča** (Qualig) iz Gorice so ustrelili Nemci na goriškem gradu. **Rudolf Munih** iz Podbrda je umrl v nemškem taborišču Dachau.

V **emigraciji** so svojo življenjsko pot nadaljevali poleg že omenjenega **Danila Pirca** iz Bovca še **Kamilu Rijavec**, ki je živel v Gorici. Brezposeln in večkrat zaprt je zbežal leta 1935 v Jugoslavijo in živel v Beogradu. Leta 1945 se je vrnil domov v Gorico, a ni dobil zaposlitve. Tako je odšel za delom v Nemčijo in tam umrl leta 1984.³⁴ **Ivan Verdikon** iz Solkana, ki je sicer na zaslišanju leta 1930 trdil, da je iz organizacije črni bratje iz strahu izstopil, je bil pod ZVU orožnik (čerini), ob priključitvi se je umaknil na zahod in izginil v svet.³⁵

Ivan Gašperšič je svoje kratko življenje preživel izjemno burno in tragično. Kot politični preganjanec je leta 1940 zbežal v Jugoslavijo, v Maribor, po razsulu kraljevine se je vrnil domov, bil zaprt, poslan v specialni bataljon, zajet od Nemcev, interniran v taborišču Dachau, ga preživel, kljub temu da je bil poskusen osebek za zdravljenje tuberkuloze, se vrnil avgusta 1945 bolan domov, osumljen sodelovanja z okupatorjem, preganjan in napaden od UDBE. V udbovskih arhivih je označen kot ovaduh.³⁶ Pred nasiljem je zbežal v Italijo, kjer se je zdravil za tuberkulozo. Premoženje v Solkanu mu je bilo po priključitvi k Jugoslaviji zaseženo in podržavljeno. Domov se ni nikoli več vrnil. Umril je v Rimu leta 1969, star komaj 56 let kot žrtev fašizma, nacizma in komunizma.³⁷

³³ Just Brezigar, Pogovori po telefonu, Just Brezigar, Osebno pismo avtorici, dne 22. 4. 2004.

³⁴ Lori Rijavec Drole, Gorica, Via Orzoni 33, Pričevanje.

³⁵ Komavec Aleš, Nova Gorica, Pogovori.

³⁶ ARS, Italijansko gradivo, Rekonstrukcija - IOS na področju okraja Gorica, ZA 2000-7, 633.

³⁷ Malec, Gašperšič Tatjana, Koper, Pogovori.

³⁰ ARS, Italijansko gradivo, Rekonstrukcija -IOS na področju okraja Gorica, str. 66.

³¹ ARS, Italijansko gradivo, Rekonstrukcija -IOS na področju okraja Gorica, III, 151032.

³² Pogrebni nagovor za Rudolfa Torkarja, 12. 6. 1996, brez avtorja.

Doma so tiho in neopazno živeli in opravljali svoj poklic, potem ko so preživeli konfinacijo, vojaščino, internacijo ali ujetništvo poleg že omenjenega **Franca Torkarja** tudi **Stanislav Gorkič** iz Vrtojbe, **Franc Lapajne** iz Podbrda in **Rado Sviščuk** iz Gorice.³⁸

SKLEP

Bratovščina črni bratje je bila spontana organizacija mladostnikov, ki se je oblikovala brez spodbud odraslih in brez vedenja staršev. Delovala je kratek čas s polno mero idealizma in z zavestno odločitvijo za narodnoobrambno delovanje in upor proti raznarodovanju.

Organizirala se je na robu narodnostnega ozemlja v Gorici, kjer se je od zavedanja narodne istovetnosti bil boj za veljavo narodnostnih pravic Slovencev, dolgo najštevilčnejše narodne skupnosti v tem kraju.

S koncem avstro-ogrske države in priključitvijo velikega dela slovenskega narodnostnega ozemlja k Italiji se je ta boj še bolj zaostрил, zaradi načrtnega raznarodovanja in terorja ter zaničevanja Slovencev kot pripadnikov "kulturno in zgodovinsko manjvredne etnične skupnosti - skupine tujerodcev".

Dijaki, ki so se šolali v Gorici, so bili večinoma doma iz čistega slovenskega okolja in so še obiskovali v nižjih razredih slovensko šolo. V tem mestnem, navzven do skrajnosti na silo italijaniziranem okolju so se neugodno počutili. Šola in učitelji so jim bili tuji.

Odnos do narodne kulture so v času zaostrene fašistične vzgoje v šoli gojili po družinah in v cerkvi. Po družinah so dobivali knjige Mohorjeve družbe in Goriške matice ter pol ilegalno berivo za otroke. Ljubezen do domačega jezika in kulture jim je bila sveta, tako je njihov upor izhajal iz obupnih razmer in do skrajnosti naelektrnega ozračja, vodila pa jih je ideja - ohranjanje slovenstva.

V tej družini gre za otroke, ki so se zavestno opredelili za upor. "Bili so iskra, ki je z drugimi iskrami tlela, da se je slednjič zanetil požar splošne vstaje in je prišlo do osvobojenja."³⁹

Črni bratje so bili v povojni zgodovini prav tako zamolčani kakor TIGR. Spominu na številne fašistične zločine se je po vojni postavilo obeležje, črni bratje in Mirko Brezavšček so ostali pozabljeni.

Mirko Brezavšček je verjetno prva mladoletna žrtev v evropskem merilu, ki je onemogla pod bikovko zaradi zvestobe domoljubju. A o tej prvi, najmlajši, naklepni fašistični žrtvi, se v 70. povojnih letih ni govorilo. V Bevkovi povesti je ogreval srca v domoljubju junak Jerko, neopazno in javnosti nepoznan pa je ležal Mirko v Cerovem, v spominu samo svojih, ne da bi mu postavili obeležje, ki bi sporočalo mlajšim generacijam zgodovinsko resnico in ga dali za vzgled domoljubja in junaštva.

Kaj bi dal marsikateri narod, da bi imel enega Mirka Brezavščka, da bi imel "črne brate". Mi jih imamo, a zanje ne vemo. Zakaj moramo mi na to pozabiti? Ali je to naša hlapčevska politika, ki molči o italijanskih zločinih nad slovenskim narodom, ali je podcenjevanje čistega narodnega boja, ki nima vrednosti, če je narodnostno in ne politično usmerjen.

Ne, vsega ne smemo pozabiti, pridružimo se tistim, ki se zavzemajo, da bi Bevkova povest spet prišla v šole. Nismo narod brez zgodovine. Če nočemo biti ljudstvo, ki mu je usojeno, da se utopi v množicah tujcev, ki hlepijo po naši zemlji, vzgajajmo samozavest in narodni ponos tudi na vzorih teh mladih fantov.

(konec)

Viri:

1. ARS, Italijansko gradivo, Rekonstrukcija - IOS na področju okraja Gorica, ZA 2000-3/2.
2. ARS, Italijansko gradivo Rekonstrukcija -IOS na področju okraja Gorica, ZA 2000-7
3. ARS, Italijansko gradivo, Kvestura Gorica, ZA 2001, str. 717-120, Pričevanje Zorka Rejca, 22. dec. 1930
4. ARS, Italijansko gradivo, Prefektura Gorica, ZA 2011, Sezname političnih osumljencev, str. 157, 388, 295, 187, 687.
5. Brezavšček Dušan, Petdesetletnica črnih bratov in smrt štirnajstletnega Mirka Brezavščka, Primorska srečanja, 1981, št. 25, str. 29-33.
6. Carabinieri reali, Compagnia Gorizia interna, Gorizia, 27. dec. 1930, Poročilo goriški kvesturi.
7. Comandante il manipolo, Piedicolle, 30. 12. 1931, Fond R.T., P.A. v NG.
8. Comando 3 Manipolo P.C., Piedicolle, 9. 3. 1931, Fond R.T., P.A. v NG.
9. Comando 3 Manipolo P.C., Piedimonte, 9. 3. 1931, Fond R.T., P.A. v NG.
10. Commissariato di P.S. di frontiera zona di Piedicolle, 7. 2. 1931, Fond, Rudolf Torkar, Personalna mapa, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.
11. Edo Torkar, Podbrdo, pogovori.
12. France Bevk, Črni bratje, Ljubljana, MK, 1952.

³⁸ Rozika Rejec, Nova Gorica, Pogovori, Milena Gorkič, Vrtojba, Pogovori.

³⁹ France Bevk, Črni bratje, Ljubljana, MK, 1952.

13. France Bevk, Črni bratje, Učiteljica Breda, Ljubljana, MK 1974.
14. Gerlanc Bogomil, France Bevk, Črni bratje in učiteljica Breda, Ljubljana, MK, 1974, str. 135-139.
15. Gorkič Stanislav, Osebni dokumenti: Življenjepis, Seznam zaposlitve, Pritožba na izdano odločbo, Zapisniki prič o zaposlitvi Gorkič Stanka, Spričevalo ob odločitvi iz trgovske šole, izdano 11. junija 1930, Last Gorkičevih, Vrtojba.
16. Istituto scuola commerciale - Gorizia, Oggetto: espulsione da tutte le Scuole dipendenti del Ministero della Educazione Nazionale, 29 gennaio 1931, Last družine Gorkič, Vrtojba.
17. Jurij Munič, Nova Gorica, Pogovori.
18. Just Brezigar, Osebno pismo avtorici, dne 22. 4. 2004.
19. Just Brezigar, Pogovori po telefonu.
20. Jutro, dne 12. 3. 1931.
21. Kemper Vili, Bovec, Rojstna hiša Kamila Rijavca.
22. Komavec Aleš, Nova Gorica, Pogovori.
23. Lavrenčič Pahor Minka, Primorski učitelji 1914 - 1941, Trst 1994.
24. Lori Rijavec Drole, Gorica, Via Orzoni 33, Pričevanje.
25. Malec Tatjana, Koper, Pogovori.
26. Milena Gorkič, Vrtojba, Pogovori.
27. Milizia volontaria sicurezza nazionale, Tolmino, 23. 5. 1932, Fond R.T., v NG.
28. Pahor Radivoj, Mučeništvo in smrt goriškega dijakca, Primorski Rodoljub, 2002, št.7, str. 25-28.
29. Pirec Kravanja Darinka, Bovec, Pričevanja.
30. Pogrebni nagovor za Rudolfa Torkarja, 12. 6. 1996, brez avtorja.
31. Primorski slovenski biografski leksikon, Gorica, GMD, 1990-1994, IV, str. 49, 498.
32. Rejec Zorko, Življenjepis, Osebni dokumenti, Rejec Mitja, Nova Gorica.
33. Rejec Zorko, Zapisnik pričevanja, Solkan, 22. 9. 1976.
34. Rozika Rejec, Nova Gorica, Pogovori.
35. Torkar Rodolfo, brez datuma, Fond R.T., P.A., v NG.
36. Torkar Rudolf, Socialnemu zavarovanju pri O.L.O., Tolmin, Podbrdo, 26. 1. 1954. Prošnja za priznanje delovne dobe, Osebni Arhiv, Edo Torkar, Podbrdo.
37. Ufficio di P.S. di confine di Piedicolle, Piedicolle, 20. 2. 1933, Fond R.T., P. v NG.
38. Ufficio P.S. di confine, Piedicolle, 14. 4. 1943, Fond R.T., P.A. v NG.
39. Zapis na hrbtni strani osebne fotografije Danila Pirca, Last Kravanja Darinka, Bovec.

V slovenska obzorja in čez...

Mogoče bi vas zanimalo zvedeti, da...

- da novi ljubljanski nadškof in metropolit Alojz Uran ima rad ne samo petje, ampak tudi gobarjenje...
- da je glavni urednik ljubljanskega tednika MAG Danilo Slivnik začel potovanje okrog sveta in da s poti pošilja dopise svojemu časopisu...
- da gospa Alice Zen, znana po svojih lepih fotografskih izdajah, pripravlja knjigo o Borisu Pahorju...
- da je celjsko podjetje Fit Media izdalo knjigo Znameniti Celjani, v kateri je predstavljenih 52 Celjanov, ki so se v različnih zgodovinskih obdobjih in vsak na svojem področju uveljavili izven Celja, začeni v drugem stoletju z vojščakom in rimskim senatorjem Titom Varijem Klemensom pa vse do znanega sodobnega skladatelja Nenada Firšta...
- da je slovenskih Judov petsto in da je od tega članov Judovske skupnosti tretjina in da se ob večjih verskih praznikih srečujejo v najetih prostorih v Ljubljani, in to na Tržaški cesti...
- da je prva baptistična cerkev v Sloveniji bila ustanovljena v Hrastniku leta 1923, da je začela vidneje rasti šele po drugi svetovni vojni in da ima danes okoli sedemdeset članov, ki se ob bogoslužju srečujejo v svojem cerkvenem prostoru v Opekarski ulici v Ljubljani...
- da sta med slovenskimi bralci zbudila veliko zanimanje vsak s svojo knjigo spominov bivši visoki udbovec Albert Svetina-Erno in "nepartijska" in po vojni preganjana komunistka Angela Vode...
- da ima znana cerkvena organizacija Opus Dei, ki je v Sloveniji zaživela pred kakšnim letom, okrog osemdeset članov...
- da je Simon Lenarčič izdal in založil publikacijo "Kaj je narobe in kaj manjka v novem Slovenskem pravopisu" z naslovom POPRAVOPIS (distribucija Knjigotrštvo Buča, buca.vadnov@siol.net)

Nadja Kreft

Ločitev

Novela, priporočena na literarnem natečaju Mladike 2003

Marjana je bila v novi službi že drugi teden in sploh se ji ni zdelo slabo. Do tega petka, ko ji je naenkrat postalo vse skupaj neznosno.

Kot vsak dan je tudi ta petek prišla v službo ob pol sedmih, kot so ji rekli. Ob tej uri razen telefonista ponavadi ni bilo v stavbi še nikogar. Enkrat se ji je celo zgodilo, da je morala čakati pred zaklenjenimi vhodnimi vrati. Prišla je pač prezgodaj, telefonist pa je zamudil. Od takrat je raje malo zamudila, pa ne preveč, saj je tiste pol ure samote in tišine, ko je v miru prebrala časopis, postalo zanjo najlepši del dneva.

Ta petek je prišel stari profesor, predstojnik oddelka, kjer je delala Marjana, že kmalu po sedmi uri, kar sicer ni bilo njegova navada. Njegova soba je bila z vrati povezana s pisarno, kjer je delala Marjana, imela pa je tudi vrata na hodnik. To jutro je vstopil najprej v pisarno in prosil Marjano, če mu pomaga najti neko knjigo. Knjižnih polic je imel v svoji pisarni celo steno do stropa. Marjana je poslušno odšla v njegov kabinet, zlezla na majhno lestev s tremi stopničkami in pričela brskati med knjigami na zgornji polici, kjer naj bi zelena knjiga menda bila. Medtem pa je profesor knjigo že našel na mizi.

“Joj,” je rekel s svojim starčevskim, malo tresočim glasom. “Opravičujem se. Pozabil sem, da sem si jo včeraj že pripravil.”

“Nič hudega,” je rekla Marjana, profesor pa ji je pričel razlagati, da čaka obisk kolega iz Švice, da je prišel samo po to knjigo in da bo takoj odšel domov. Da kave sploh ne bo, razen če jo ima že kuhano. No, Marjana kave niti pristavila še ni in začutila je slabo vest, čeprav je bilo še zgodaj. “Zakaj ni knjige vzel že včeraj? Je res že tako pozabljiv?” je pomislila.

“Kako napredujejo vaje?” je vprašal profesor, kar tako, samo da je pač nekaj rekel.

“Počasi mi gre,” je rekla Marjana. Govorila je prijazno, čeprav je čutila, kako jo preplavlja slaba volja. Papirjev sploh še ni vzela iz omare in začutila je rahlo nejevoljo, saj ji je profesor še včeraj zagotavljal, da se z vajami prav nič ne mudi.

Stari profesor ji je šel vsak dan bolj na živce. In vendar je bila očarana, ko ga je prvič videla. Takrat se ji je zdel neverjetno imeniten star gospod. Med petdeset in šestdeset, je presodila. Glas pa je imel že

kar starčevski, in ko ji je razlagal, kakšne bodo nje-ne naloge, ni razumela prav ničesar. Kazal ji je police s knjigami, ki jih bo treba urediti. Pisarniškega dela ne bo veliko, njeno delo pa bo tudi tipkanje vaj in raziskovalnih nalog. Vmes pa ni skoparil s komplimenti, povedal ji je, da ga je očarala njena na roko izpisana prošnja za delovno mesto. Da je predvsem opazil, da ni v njej niti ene pravopisne napake, to pa da ga zelo veseli. Vse to je razlagal zelo zmeden, skakal je s predmeta na predmet, Marjana pa ga ja skušala pozorno poslušati. Vendar ji ni bilo prav nič jasno, kaj bo morala delati. Skrbelo pa je ni, prepričana je bila, da gotovo ne bo nič takega, kar ne bi zmogla. Nevsezadnje je v ponudbi - uporabila je besedo *ponudba*, ne *prošnja* - navedla več, kot je bilo v razpisu za to delovno mesto. Zahtevali so gimnazijskega maturanta z vsaj pasivnim znanjem angleščine. Ona pa je bila absolvent germanistike, angleško in nemško je znala precej več kot samo pasivno, razen tega pa se je že kot študentka naučila slepo tipkati.

Že ves teden je bilo njeno glavno delo tipkanje vaj, ki jih je profesor delil študentom. Dolgočasno delo je bilo to, hkrati pa je zahtevalo vso pozornost. Teksta je bilo malo in ga Marjana sploh ni razumela, med tekstom pa je bilo povrh še polno matematičnih znakov, grških črk in čudnih hieroglifov, ki jih še nikoli prej ni videla. Tam je morala pustiti prazen prostor, v ta prostor je Darinka potem z roko napisala in narisala vse, kar je manjkalo. Marjana je mislila, da bi bilo bolje, ko bi bilo vse skupaj napisano na roko. Ni bila navajena tipkati take vrste tekstov, zato se je mučila z vsako stranjo, v začetku je tudi vsako stran večkrat napisala. Vendar je bilo res, da je ni nihče priganjal in da bi brez teh vaj ne imela skoraj nobenega dela, razen seveda da je kuhala kavo in urejala pošto.

Kuhati kavo se je morala najprej naučiti. Saj ne, da ne bi znala, kuhanje česarkoli za Marjano ni bilo nikoli problem. Vendar ni bila kofetar, kavo je pila samo zjutraj pri zajtrku, in sicer razredčeno: polovico pollitrškega lončka je napolnila z vodo, ko je voda zavrela, je dodala žličko kave in dolila mleka do vrha. Tu pa se je bilo treba navaditi na merjenje in štetje skodelic. No, po treh dneh je tudi to za silo

obvladala. Džezvo je napolnila s šestimi skodelicami vode, dodala je štiri žličke sladkorja in šest žličk kave. Darinka je bila s tako kavo zadovoljna, moškimi pa je bila premalo sladka. A to pač ni bil problem, vsakdo si je lahko dodal sladkorja po želji.

Tu so bili zaposleni v glavnem moški, fakulteta za matematiko je bila še vedno moško področje. V računovodstvu, v knjižnici, v upravi in po pisarnah oddelkov so seveda sedele ženske, a Marjana jih skoraj ni videla, do sedaj jih tudi še ni spoznala. Poznala je samo Darinko. Darinka je bila tudi prva, ki ji jo je stari profesor predstavil prvi dan službe in Marjana ne bi mogla reči, da ji ni všeč. Drobna in gibčna je bila, s kar čednim obrazom, obdanim z malo premastnimi lasmi. Presenetljiv pa je bil njen glas, govorila je jasno in razločno, že po glasu si lahko ocenil, da ji možgani delujejo hitro, ostro in natančno. Nenavadno bistra ženska je bila, takih Marjana do sedaj še ni srečala. Vzbuja ji je občutek, da je sama neumnejša, kot je mislila. "Čeprav govorjenje in glas nista nobeno merilo," je razmišljala Marjana. Tudi profesor skoraj gotovo ni neumen, govori pa, bog nebeški, zmedeno in zmešano, da komaj razumeš, kaj hoče povedati."

Voda za kavo je že skoraj zavrela, ko je vstopila Darinka. Z glavo je pomignila proti sosednjim vratom in Marjana je pokimala, češ da je profesor že tu. "Vendar bo kmalu odšel," je dodala tihoma. Darinka je nato na glas pozdravila. "Nekaj vaj sem že pregledala, prinesla ti jih bom pozneje, nekaj stvari bo treba popraviti," je rekla. Marjani se je naenkrat njeno govorjenje zazdelo spakljivo in izumetničeno. Zunaj je deževalo, čevlje je imela mokre, začela je govoriti o vremenu, o tem, kako se ji nogavice še vedno niso posušile. Dež je bil dober izgovor za rastočo slabo voljo.

"Ali ne bi bilo bolje, ko bi bile te vaje napisane na roko?" je vprašala Marjana.

"Saj prej sem jih jaz pisala na roko, a profesorju se je zazdelo dobro, da bi poskusili na ta način. Jaz nimam časa, veš," je razlagala Darinka. To je bilo res, Darinka je imela vaje v prvem letniku in je pravzaprav neprestano hitela. "Če bi bile predloge napisane bolj razločno, bi poskusila napisati tudi formule in znake," je rekla Marjana, ki je malo prej razmišljala o tem. Sama o sebi je mislila, da nima nič slabše pisave od Darinke.

"Poskusi," je rekla Darinka. "Jaz bom samo vese-la. Če bo šef zadovoljen..."

"No, vsekakor mi bodo morali ti znaki prej postati domači. Pa na profesorjevo pisavo se bom morala navaditi. Na tvojo pa tudi," je rekla Marjana, saj je

nekatero vaje napisala Darinka, te so bile napisane precej bolj neurejeno, veliko je bilo prečrtanega in znova napisanega, videlo se je, da so bile sestavljene v naglici.

Z Darinko se je že tikala. Stara je bila šestindvajset let, deset let manj kot Marjana. A tega seveda ni bilo videti, Marjana je bila takrat in še dolgo potem na pogled kot deklica - človek bi ji prisodil nekje med dvajset in petindvajset. Seveda pa ni imela nobene-ga namena skrivati svojih let. Prav kmalu so vsi izvedeli, da jih ima že šestintrideset in da ima dva sina, od katerih ima starejši že štirinajst let.

Pisarna se je napolnila, drug za drugim so prihajali na kavo. Marjana si je nadela vesel in prijazen izraz. Nobeden od moških ji ni bil všeč, vsaj zaenkrat ne. Celo Gregor ne, čeprav je bil poleg profesorja edini zares čeden, vendar za Marjanin okus preveč hrupen in dobrovoljen. Kar malo bala se ga je, čeprav čisto gotovo brez potrebe.

Pa vendar, dokler je bila soba polna, dokler je poslušala govorjenje, se smehljaje in sem pa tja kaj rekla, je bilo še nekako znosno. A soba se je počasi izpraznila, kurir je prinesel pošto, ki jo je porazdelila po predalčkih z imeni. Potem pa je ostala sama v sobi in se ponovno lotila vaj. Darinka ji je na brzino prinesla nekaj popravljenih listov, bilo je ogromno napak in Marjane se je lotila malodušnost.

"Takole bo torej moje življenje," je premišljevala. "Dolgčas v službi, doma pa..."

Doma je bilo pa itak tako strašno, da o tem še pre-mišljati ni bilo dobro. Marjana je vedela, da se bodo stvari prej ali slej uredile, dobila bo odločbo o ločitvi, prej ali slej se bo Matej, to je bil njen mož, odselil. Vendar pa je vedela, da se Mateju sploh ni treba odseliti, da bi bil celo neumen, ko bi se. Dokler je stanoval pri njih, je imel svojo plačo dejansko samo zase, najemnine, elektrike in kurjave mu ni bilo treba plačevati, saj tega nihče ni zahteval od njega. Vendar Marjana zanj ni več ne kuhala ne prala. Težko ga je sploh pogledala, govoriti pa sploh ni mogla z njim. Vedela je, da se ji bo zmešalo, če bo šlo še tako dolgo, vedela, da otroci trpijo, trpijo bolj zaradi njenega ravnanja kot zaradi očetovega pitja, vendar si ni mogla prav nič pomagati.

Nad umivalnikom je viselo ogledalo. Marjana je ogledovala svoj obraz. Naj je bila to jutro še tako pesimistična, še tako željna videti na vseh in tudi na sebi samo slabo, jo je pogled na lastni ljubki obraz malo razvedril. Nasmehnila se je, da bi si ogledala zobe - kar v redu so bili, čeprav seveda niso bili tako lepi kot njeni lastni nekoč. Stopila je na stol, da bi se videla tudi v pas, in hkrati strahoma prisluškovala

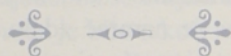
korakom na hodniku. Bognedaj, da bi medtem kdo vstopil. Stopanje na stol je bilo zanjo tudi doma edini način, da vidi, kako ji pristaja obleka, saj tudi doma ni imela nobenega ogledala razen tistega nad umivalnikom v kopalnici.

Bil je že čas za odmor. Spet je bilo treba skuhati kavo. Vendar se Darinka ni prikazala, kavo je pila sama in vmes prebirala časopis. Dolgo pa seveda ni bila sama, začeli so prihajati po pošto, neprestano je kdo trkal in vstopil, ko je zavpila *naprej*, ali pa tako kot Gregor, ki je vstopil hkrati s trkanjem. Spet se je smehljala in se delala, da z zanimanjem poslušša vse, kar je kdo rekel. Pri tem pa je bila vedno slabše volje, pravzaprav to niti ni bila slaba volja, žalost je bila, turobnost, ki jo je pripisala vremenu, ker ji pač ni videla vzroka. Enostavno ni več zmogla biti optimist. Komaj je čakala konca službe.

A to je ni spravilo v boljšo voljo, saj ji je bilo jasno, da je v službi vseeno prijetneje kot doma. Doma bi se moralo zgoditi kaj prav posebno dobrega - Gorazdova petka v šoli na primer, kar pa je bilo čisto neverjetno -, da bi jo lahko spravilo v dobro voljo. Že sama misel na soboto in nedeljo ji je bila zoprna. Kar jo je čakalo, ni bil oddih, ampak delo, pospravljanje, čiščenje, pranje. In živčiranje.

Ob enih je prišla Darinka. Utrujena je bila in je prišla klepetat, vesela, da ni profesorja, ki je bil ponavadi ob petkih proti koncu delovnega dne še posebno težaven in je dostikrat obe, Marjano in Darinko, zadržal prek delovnega časa, večinoma brez potrebe. "Ne da se mu oditi domov," je to navado komentirala Darinka. "Svojim domačim je najbrž samo v napoto in se zato v soboto in nedeljo nima kam dati."

Profesor je bil morda doma res odveč, a tudi Marjanin dom ni bil prijeten kraj. Za razliko od profesorja pa je bila tam nujno potrebna, brez nje bi pravzaprav doma sploh ne bilo. Vsekakor jo je čakalo za konec tedna precej več dela, kot ga je imela v službi ves teden.

"Gorazd!"

Starejši fant je držal mlajšega za rame in butal z njim ob zid. Vojko je tulil, da ga je Marjana slišala že na cesti. Tekla je po stopnicah, preskakovala po dve stopnici hkrati in strahoma odprla vrata. Gorazd je prenehal takoj, ko jo je zagledal.

"Ubil ga bom," je zatulil. "Poglej, kaj mi je naredil!"

Kazal ji je odprt zvezek, polit z vodo, ki je stekla

iz razbitega kozarca. "Tole mi je vrgel na zvezke."

"Kaj pa je on meni naredil," Vojko je hlipal in solze so mu curkoma tekle iz oči. "Hotel je, da požrem muho."

"Gorazd!"

"Dal je muho na pajčevino in čakal, da jo pajek požre. Igra se s pajki, norec."

Marjana nenadoma ni več zdržala, kot bi se nekaj zlomilo v njej. Sedla je na posteljo in zajokala.

"Ne morem več, ne morem več," je hlipala. "Ubila se bom, ubila se bom."

Otroka sta utihnili, prestrašena. Pričela sta pospravljati razdejano sobo.

Marjana se je poskušala pomiriti, pa se ji ni posrečilo. "Moj bog, histerični napad imam," je pomislila in se zasovražila. Vendar ni mogla nehati. Vrgla se je z obrazom na posteljo, tolkla s pestmi po odeji in hlipala. "Zdajle bi moral priti še Matej, pa bo mera polna," ji je šlo skozi možgane. "Vsi smo že zreli za norišnico."

Vojko je naredil edino pametno stvar. Pokleknil je poleg nje, jo objel in se stisnil k njej. "Mama, mamica ljuba," je hlipal. Sploh se ni nehal jokati.

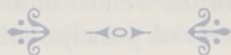
Gorazd se je izmuznil iz sobe. "Kaj bo z otroki, če se mi zmeša," je premišljala Marjana, ki je imela začuda glavo čisto jasno, kljub temu pa ji telo ni ubogalo možganov, enostavno ni mogla nehati s hlipanjem. "Za otroke bodo že poskrbeli," je razmišljala. "In Matej bo imel krasno opravičilo. Jasno je, da mora piti, če ima noro ženo." Ob tej misli jo je popadel smeh in tudi smejati se ni mogla nehati. Prestrašilo jo je. Napela je vse sile in posrečilo si ji je nehati udarjati s pestmi ob posteljo. Objela je Vojka in ga stisnila k sebi. To ga je malo pomirilo, njo pa tudi.

Pod histeričnim napadom si je Marjana vedno predstavljala nekaj zaigranega, s čimer nemogoče, sitne ženske terorizirajo in izsiljujejo svoje bližnje. Nikoli ni pomislila, da bo to kdaj doletelo njo samo in da si ne bo mogla prav nič pomagati. Začuda pa je ugotovila, da stvar deluje. Če bi zares hotela terorizirati otroke, bi bil to kar pravi način. Otroka sta bila tiha kot miški. Pričela sta delati naloge. Gorazd se je vrnil in začel sušiti zvezek. Marjana je odprla denarnico in mu dala denar, češ naj si gre kupit nov zvezek in Gorazd je odšel brez besed, vesel, da lahko za nekaj časa izgine.

Marjana je seveda vedela, da je vse zelo narobe. Otroka nikoli ne bi smela doživeti tega, kot nikoli ne bi smela živeti v domu, kjer oče in mama med sabo sploh ne govorita. Marjano je bilo sram pred otroki in pred samo sabo. Pa vendar je bil ta histerični na-

pad kot neka katarza, kot bi se sprostil in eksplodirala vsa zadržana napetost zadnjih tednov. Ali bolje rečeno zadnjih let.

V kopalnici se je postavila pred ogledalo. Roke so se ji še vedno malo tresle. "Nisem grda," si je govorila, da bi si dvignila moralo. "Sploh ni tako hudo z mano. Službo imam, kar dobro službo pravzaprav. Tam sem jim všeč." Spomnila se je obrazov, ki so jo gledali z naklonjenostjo in simpatijo. Je bil Gregor tisti, ki ji je rekel, da je prijetno videti v pisarni mlad in čeden ženski obraz? "Vse, zaradi česar sem živčna in nesrečna, se bo sčasoma uredilo," je razmišljala naprej. "Ko bi bila vsaj otroka bolj pridna! A kako naj se otroka obvladata, če se sama ne morem? To se ne sme ponoviti."

Stanovanje, v katerem je stanovala Marjana z možem in otrokoma, je bilo za silo predelano podstrešje v stari dvonadstropni hiši ob Ljubljani. Skozi vrata si prišel v dolg prostor z majhnim okencem na desni strani. Na levi je troje vrat vodilo v kopalnico, kuhinjo in sobo. Med kuhinjo in sobo je bil še en ozek prostor, kamor so vodila vrata iz kuhinje. Vsi ti prostori so bili majhni, s poševnim stropom, vsak je imel majhno strešno okence. Na koncu hodnika so bila še ena vrata, ta so vodila v neurejeni del podstrešja s tramovi in strešniki. Tu je Marjana obešala perilo, vrata pa je zaradi otrok zaklepala, saj se ji je zdelo, da je tam preveč možnosti, da kam padeta in se poškodujeta.

Vse skupaj je bilo staro in komaj primerno za bivanje. Poleti je bilo neznosno vroče, pozimi je vse prostore ogrevala samo ena peč. Zadnje leto je v otroško sobo dodala termoakumulacijsko peč, najmanjšo, ki jo je bilo mogoče kupiti. Kopalnice, ki je bila najbolj daleč od peči, pozimi tudi z električno pečico ni bilo mogoče ogreti. Tla v stanovanju so bila iz pobarvanih desk, tako kot je Marjana v mladih letih nekoč videla na kmetih. V kopalnici je tla prekrival linolej ali nekaj podobnega. Ob dežju je vanjo teklo ob robovih okna. Drugod ni bilo tako hudo, malo je zamakalo le v otroški sobi, kjer je zdaj spala tudi Marjana, vendar ni teklo, samo strop v kotu je bil počrnel.

"Pa vendar, nekaj časa sem bila celo srečna v tem stanovanju," je premišljevala Marjana zvečer in mislila na to, s kakšnim veseljem se je nekoč vselila sem. Kako lepo je bilo, da je Matej hkrati s službo dobil to stanovanje. To je bilo v tistih časih pač sreča, ki jo je takrat pripisovala samo moževi sposob-

nosti. Kako željna je bila zaživeti srečno, kako pripravljena premagati vse težave, ljubiti moža, imeti otroke. In seveda dokončati študij in iti v službo, ko bo Gorazd malo večji.

Ležala je na Vojkovi postelji in sinko jo je trdno držal za roko, tako da se niti premakniti ni mogla. Vroče je bilo, Vojko ni bil več tako majhen in postelja je postala pretesna za oba. Že dolgo je bilo, kar se je preselila v otroško sobo.

"Pameten človek bi takoj vedel, da ta zakon ne more obstati," je razmišljala Marjana in se spominjala prvih let zakona in prvih razočaranj in preprirov. Ti preprirovi so bili največkrat v zvezi z denarjem in toliko bolj mučni za Marjano, ker se je zavedala, da sama ne hodi v službo, da vse, kar ima, zasluži Matej. Čutila se je krivo, hkrati pa je vedela, da ima prav. Že prvi mesec skupnega življenja, še preden je Gorazd prišel na svet, se je izkazalo, da Matej sploh ne zna gospodariti z denarjem. Njegova plača je bila komaj malo manjša od plače Marjaninega očeta, ki je bil profesor na gimnaziji in je z njo preživel šestčlansko družino. Res si niso mogli veliko privoščiti, a bilo jih je šest, tu pa sta bila samo dva, kmalu pa bodo trije. Trije ljudje pa bi morali s tem denarjem kar dobro živeti, vsekakor pa preživeti.

Matejev prvi zaslužek pa se je razblinil že čez štirinajst dni, pri tem pa ni bila plačana še niti najemnina niti elektrika. Marjana je bila zaprepadena. Morala si je izposoditi od staršev in poslušati pridigo, kako ne zna gospodariti. Pri Habjanovih ja bila mama tista, ki je upravljala z denarjem, pa ne zato, ker oče tega ne bi bil sposoben. Enostavno je to preložil na ženo. Na plačilni dan je mami dal ves denar in počakal, da mu je izročila, kar mu je pripadalo. Pa je bil oče zato copata? Nikakor. Bil je glavni. Vsaj otroci so bili trdno prepričani o tem. Moški so bili v Marjanini družini vedno glavni.

Takrat se je Marjana pogovarjala z Matejem, ki se začuda ni preveč upiral, tako kot njen oče mami ji je nato vsak mesec izročil vsoto za gospodinjstvo in položnice - minimalno vsoto, ki je bila sploh mogoča, tudi njej se je namreč zdelo, da si sama ne zasluži več kot zgolj preživetje -, to je bilo malo več kot polovica Matejevega zaslužka. Pa tudi to se ni obneslo, najkasneje čez tri tedne je bil Matej brez denarja. Tako je nazadnje pristal, da je z denarjem gospodarila Marjana, njemu določeno vsoto je razdelila na trideset dni in mu dajala denar vsak dan sproti, včasih tudi za več dni hkrati. Dokler ni pričel piti, sta bila s to ureditvijo oba zadovoljna.

Vendar to niso bila edina nesoglasja. Naj je bila Marjana takrat še tako prepričana, da so moški pa-

metnejši, odgovornejši in vse, kar je še takih lastnosti, je morala vendar vsak dan znova ugotavljati, da je Matej morda res pametnejši od nje, ja, to možnost je dopuščala, odgovoren pa prav gotovo ni bil. V nobeni stvari se ni bilo mogoče zanesti nanj, že takrat ne, ko sploh še ni pil. Stvari, ki so bile zanj neskončno važne, njemu niso pomenile ničesar ali pa so bile na zadnjem mestu. Celotno tiste, ki so bile zanj najvažnejše na svetu: otrokove potrebe.

Pa vendar se ji dolgo časa ni zdelo nič narobe in v marsičem je bila pripravljena popustiti. Tako je bila vzgojena. Da morajo ženske potrpeti. Če ne bi bilo pijače, bi še dolgo, morda vse življenje živela v veri, da ima srečen zakon in da je vse v redu.

Na stopnicah so se zaslišali koraki. Marjana je prisluhnila. Je bil to Matej? Ni bilo verjetno. Bili so odločni, trdni koraki. Tudi če je bil Matej, je bil trezen. Pijan je poskušal hoditi potihoma.

Koraki so utihnili nadstropje niže, zaslišalo se je škrtanje ključa in škripanje vrat. Ni bil Matej, morda ga danes sploh ne bo, morda ga sploh ves vikend ne bo. Jutri je sobota in vseeno je, kdaj zaspi. Vendar ni bilo prijetno ležati v postelji brez spanja. In prisluškovati korakom. Streslo jo je, preplavili so jo spomini... *Koraki po stopnicah. Ležala je v postelji in poslušala. Znani koraki. Škrtanje ključa. Ni hotela pogledati na uro, vendar je bila ura na omarici, številke so se svetile v temi, samo oči ji je bilo treba odpreti, pa se je srečala z njimi...* "Ljubila sem ga," je pomislila Marjana s prezirom, ki je bil namenjen njej sami. "Nesrečna sem bila, ker se mi je zdelo, da me več ne ljubi. Ko me najbrž sploh nikoli ni. Oženil se je z mano, ker sem bila noseča in ker ni vedel, da biti poročen pomeni živeti precej drugače, kot je bil navajen."

Po Gorazdovem rojstvu jo je Matej začel zane-marjati, komaj enkrat na mesec se je spomnil, da ima ženo. Marjana pa ga je prav takrat najbolj ljubila. Kako ne bi ljubila človeka, s katerim je imela otroka? Boleče je bilo misliti, da je mož ne mara več, in zaskrbljujoče, da se z njim o tem ni dalo govoriti. Po njegovem je bilo tako v vseh zakonih, zakonca se pač naveličata eden drugega oziroma mož se žene naveliča.

Spoznanje, da je mož nima več rad, je bilo bridko, vendar to še ni bil brezup. Takrat se je čutila sposobno, da si znova pridobi njegovo ljubezen. Brezup je prišel pozneje, z Matejevim pitjem. V par letih je izginilo tudi dobro mnenje, ki ga je imela o sebi, vsa njena samozavest je izginila, dušo ji je napolnila krivda. Pa vendar je tudi tedaj še vedno upala, da se bo vse uredilo. Delala je izpit za izpi-

tom, sin je bil velikokrat kar po več dni pri njenih starših. Če bo diplomirala, si je mislila, bo svobodna. In res se je pričelo muditi, saj je mož vedno pogosteje prihajal pijan domov, vedno bolj je bilo jasno, da gre zakon k vragu.

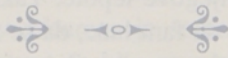
Diploma pa se je zavlekla. Poleti je Gorazd zbolel za meningitisom. Naslednje leto je šel v šolo in prišle so nove težave. Treba mu je bilo posvetiti ves čas, kar ga je imela. Gorazdove težave v šoli so bile za Marjano razočaranje, ki ga je težko skrila pred otrokom, saj niti ona niti njeni bratje niso imeli v šoli nobenih problemov. Teh težav enostavno ni razumela. Ta otrok je bil dejansko drugačen od nje. In res je bil že na pogled podoba svojega očeta, čeden, morda malo predrobnihi kosti in prefinih obraznih potez. V drugem razredu, ko je bila noseča za Vojka, je imel drugo učiteljico, ki ga je imela zelo rada, verjetno zaradi njegove lepote. Takrat pa je počasi začela odkrivati, da fant laže, da se zlaže tudi tedaj, kadar mu to ne prinese nobenih koristi, čeprav zagotovo zato, da bi si olepšal in olajšal življenje, ki je bilo bogveda res težko.

Ne samo zanj, za vso družino. Ko je Marjana rasel trebuh, je Matej večkrat poskusil ostati trezen. Takrat je bilo obupno. Najbrž pijan ni dosti naredil, trezen pa sploh ni mogel delati, očitno pa tudi živeti ne. Sedel je na peči v kuhinji in tuhtajoče gledal Marjano, ki je hodila po stanovanju in kuhala, prala in pospravljala. Dela je imela veliko, saj takrat še ni imela pralnega stroja, perilo je kuhala na kuhalniku in ga prala tako, kot sta to delali z materjo doma, samo da so doma imeli veliko kopalnico z banjo, v tej predelani podstrehi pa so prejšnji stanovalci uredili zasilno kopalnico, samo tuš, umivalnik in stranišče so bili tu, perilo je prala v plastični banjici, kupljeni za kopanje dojenčka. Grda je bila na pogled, spredaj sta ji manjkala že dva zoba, zaradi bolečin v zobeh je hodila k zobozdravniku, ki jih je pulil drugega za drugim. Pogled nanjo je bil za Mateja živ očitok, saj je bil krivec za prednja dva zoba on, v pijanosti je zagnal proti njej stol in krožnik, ko mu večerja ni bila všeč.

Kako je mogoče, da si dva človeka, ki sta se nekoč imela vsaj malo rada, postaneta taka tujca, tako sovražna? "Jaz mislim, da je on vsega kriv," je razmišljala Marjana, "on pa krivi najbrž mene. Za vse, za svoje uničene živce - saj, po njegovem itak ne gre za pijačo, samo živci so to. Resnica pa je najbrž ta, da se sploh nikoli ne bi smela poročiti, in se tudi nikoli ne bi, če bi jaz ne bila noseča. A vsi so pričakovali, da se bova poročila in tako sva se pač poročila. Jaz sem vedela, kako je to, on pa ne. In zdaj, revež,

ne more živeti tako, kot je bil navajen, ves denar mu pobere žena, pa tako rad ga je imel polne žepe, tako rad je plačeval za druge.”

Kaj pa je Marjana takrat vedela o alkoholizmu? Prav ničesar. Vedela je, da so pijanci na svetu, a to so bili ljudje na dnu. Ali pa taki, ki so imeli vzrok za pitje. Prešeren je pil zaradi nesrečne ljubezni in neurejenih razmer, tako so se učili v šoli. Tudi v ameriških filmih je moški začel piti, ker je bil nesrečno poročen ali nesrečno zaljubljen, ko pa je spoznal pravo, je tudi piti nehajl. Marjana se je nasmehnila. Zdaj je že vedela, da tako enostavno to ni. Pa vendar: če mož pije, je kriva žena. In Marjana se je počutila krivo. Najbolj zato, ker je njena ljubezen ugasnila, pa tudi zato, ker je mož ni več ljubil. Kaj ni bilo to zato, ker je bila slaba žena, ker ni bila vredna ljubezni?

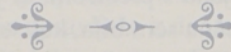

Več let kasneje je bilo o alkoholizmu veliko napisanega. Še vedno pa je veljala splošno znana resnica, da iz moža naredi alkoholika žena.

“Pije, ker ima grozno ženo,” je Marjana nekoč davno pred tem slišala reči prijatelja njenega očeta. Bil je pri njih na obisku, govorili so o skupnem znancu, ki je bil Marjanin profesor. Marjana je imela takrat petnajst let in je v to verjela, kako ne bi. Malo čudno si ji je sicer zdelo, zakaj je tako grozno ženo sploh poročil, a to se pač zgodi. “Iz moža naredi alkoholika žena,” je slišala reči svojega najmlajšega brata veliko let pozneje, ko je nekoč pogovor nanesel na alkoholizem. Bratova opazka - tega brata je imela Marjana posebno rada - jo je užalila, pa tudi razjezila. “Kaj se ni bolj enostavno ločiti kot pa zapiti?” je vprašala. “Težko se ločiš, če imaš majhne otroke,” je rekel brat. “Ja, bolj zabavno jih je narediti tako nesrečne, da so nazadnje veseli, če se te lahko znebijo,” je rekla Marjana, zdaj že pošteno jezna. “Spet jemlješ vse tako osebno,” je rekel brat. “Seveda jemljem osebno, kako pa naj drugače jemljem. Če imaš doma ženo z majhnimi otroki, je jasno, da jih ne moreš zavreči in kar oditi. Lahko pa se pogovoriš. In tega, pogovora namreč, sem si takrat želela bolj kot vsega na svetu. Mateju bi bilo treba samo reči nekaj neprijetnih resnic - da me ne mara, mi je bilo tako in tako jasno -, jaz pa bi mu rekla, naj malo potrpi in mi pomaga, da diplomiram, potem pa lahko odide in je svoboden, kolikor si pač želi.” A že ko je govorila, je pomislila, da mogoče sploh ne bi bilo tako. Bi res rekla to? Ali pa bi kričala, dobivala histerične napade? Ni se ji zdelo verjetno.

“Nikar mi ne govori takih oslarij,” je nadaljevala ogorčeno, “ker ne mislim prevzemati krivde za prav nič. Misliš, da sem bila jaz vsa srečna, da sem morala pustiti šudij in opravljati svoje tako imenovano poslanstvo?” Bila je tako ogorčena, da je brat kar utihnil. Marjana pa vsega, kar je mislila o tem, niti povedala ni. Ogorčena je bila še dolgo potem, še ko je bila doma, je razmišljala, kaj bi morala reči.

Spominjala se je, kako se je počutila zvezano v času, ko je bil Gorazd dojenček. Vsake tri ure ga je bilo treba dojeti, od doma je šla lahko le za kratek čas in še to samo takrat, ko je bil pri otroku kdo drug. Kaj so bile Matejeve dolžnosti v primeri z njenimi! Spomnila se je neprespanih noči, ko je morala paziti in za vsako ceno prepričati, da bi otrok zbudil Mateja, čigar spanec je bil svet in nedotakljiv. Kako si je želela vsaj sem pa tja oditi na fakulteto, sedeti na predavanjih, iti na izpit. In ona je res bila dober študent, naredila je vse izpite za prva dva letnika. Ne tako kot Matej, ki je bil pred poroko res vpisan na ekonomiji, vendar samo zaradi statusa, ker za AGRFT, kamor se je želel vpisati, ni naredil sprejemnega izpita. Vendar je Marjana vedela, da v letu in pol, ko ga je poznala, ni šel na fakulteto razen po podpise v indeksu, niti ni naredil nobenega izpita. Čemu se je moral Matej odpovedati? Brezskrbno življenje brez vsakih dolžnosti je zamenjal za službo, ki ni bila ne težka ne odgovorna, pa dobro plačana. Prej ali slej bi to moral v vsakem primeru.

Matej je prihajal domov vedno pozneje, dostikrat pijan. Oziroma redkokdaj trezen. Dostikrat popolnoma pijan. Marjana je poskušala premagati depresijo in se je silila k študiju, dobesedno silila, saj ji je bilo vedno bolj jasno, da je za Gorazda in zanjo edina rešitev, da se postavi na lastne noge. Poskušala je opravljati izpit za izpitom, hodila je celo na predavanja in Gorazda puščala pri starših. Ocene niso bile take kot nekoč, konec je bilo desetak in devetk, ampak to ni bilo važno.

Včasih je seveda spet vzbrstelo upanje. Matej je imel trenutke skesanosti, ko je zatrjeval Marjani, da jo ljubi, da ljubi njo in otroka, da se bo poskusil popraviti, ni kriv on, služba je kriva, zaradi nje je z živci popolnoma na koncu. Delal je načrte, da bo pustil službo in začel popolnoma na novo, Marjana pa je takrat že prebrala nekaj o alkoholizmu, o tem, da ga v Ameriki že zdravijo, pri nas pa da so tudi že pričeli s tem. Poskušala je z Matejem govoriti o tem. Tu pa je naletela na popolno nerazumevanje. Alko-

holizma Matej ni priznaval. Pri njem gre samo za uničene živce, piti lahko preneha, kadar hoče. Marjana se je zadrževala, da bi rekla, kar ji je bilo na jeziku: da bi njej popolnoma zadoščalo, če bi prenehal piti, vse ostalo bo prišlo samo od sebe. Naj bi mu še tako rada verjela, je na dnu srcu vedela, da ne bo nič iz tega.

V enem takih nežnih trenutkov je bil spočet Vojko. Zdaj je bilo Marjani jasno, da *mora* diplomirati. Absolvira lahko že pred porodom, do takrat pa se je namenila opraviti čimveč izpitov, najbolje bi bilo kar vse, vendar si ni hotela zastavljati nemogočih ciljev. Zanimarjala je Gorazda, zanimarjala gospodinjstvo - zaradi zadnjega ni imela slabe vesti: tudi Matej je že dolgo zanemarjal svoje dolžnosti.

Ko bi vedela, kaj jo čaka po rojstvu otroka, bi se odločila drugače. Marsikaj bi ji bilo prihranjenega, ko bi si poiskala službo takoj, ko je posumila, da je noseča. Kakršnokoli delo, samo da bi vsak mesec dobila nekaj denarja. Da bi imela porodniški dopust. Prednost pri vrtcu. Ločitev.

Zakaj ni napravila tako? Zakaj tako redko napravimo tisto, kar bi bilo za nas najbolje? Morda zato, ker je težko priznati, da ni nobene druge rešitve. Morda zato, ker je še vedno obstajalo nekaj upanja, da se ji bo posrečilo diplomirati. Težko bi ji bilo iskati službo s skrbino na prednjih zobeh. Ko je dobila protezo, pa se ji je trebuh že počeno videl. Mostiček, ki ga je izdelal zobozdravnik v zdravstvenem domu, je bil narejen površno, zobje so bili tako drugačni od njenih prejšnjih in Marjana je bila z njimi tako grda, da bi bilo že to dovolj, da bi bila nesrečna. Vendar ji to takrat ni dosti pomenilo. Nesrečna je bila že zaradi toliko drugih stvari, da je bilo to le dodatna kaplja vode v jezeru težav.

Najhujše pa je bilo še pred njo. Čas po Vojkovem rojstvu, do njenega tretjega leta, ko ji je uspelo dobiti prostor v vrtcu in službo v Luxu, je bil najbolj strašen v njenem življenju.

Z izjemo samega poroda in otročka, seveda. Porod je bil lahek in otroček močan, zdrav in brez napak. Četrty dan po porodu je že šla iz porodnišnice domov. A ko je dobila odpustnico in v veži spodaj čakala, da pride mož ponjo, je spoznala, da je padla prav na dno, da je tako spodaj, da niže sploh ni več mogoče biti.

Peš je odšla iz porodnišnice, tudi prišla je peš, bilo je enostavneje, kot če bi šla na avtobus. Mateja ni bilo doma, bil je v Italiji, hvala bogu. V bolnišnico je odšla zadnji hip in rodila dve uri po prihodu. Matej se je vrnil drugi dan po porodu, prinesel je rože, ki so ji jih zavidale vse mame v sobi, bilo jih je toli-

ko, da je sestra prinesla lavor, saj ni bilo nobene tako velike vaze. Vse so govorile, kako dobrega moža ima in kako jo ima rad. Ona pa je videla samo to, koliko denarja je šlo brez potrebe za rože in vedela, da ga bo šlo še več za proslavljanje rojstva sina. In res si je tisti mesec morala sposoditi od mame.

Matej je obljubil, da bo prišel s taksijem ponjo, ob desetih so jo pregnali s postelje, oblekla se je in čakala v veži. Čakala je od enajstih do pol enih. Sram jo je bilo iti nazaj in povedati, da nihče ni prišel ponjo, in tako je odšla peš. Za taksi je imela premalo denarja, v bolnico je odšla tik pred plačilnim dnem in strah jo je bilo, da od plače ne bo veliko ostalo.

Matej je prišel šele zvečer, po dveh dneh popivanja, izročil ji je, kar je ostalo od plače. To je bil prvi mesec, ko si je morala sposoditi denar do mame, kasneje jih je bilo še veliko.

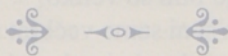
V teh par letih si ni samo večkrat sposodila denar, prodala je tudi vse, kar je imela nakita. Tega ni bilo veliko: zlata verižica z obeskom, prstan, poročni prstan, jantarjeva ogrlica. Ko je dobil plačo, Mateja včasih ves teden ni bilo domov.

Od nekdanje ljubezni ni ostalo ničesar več. Ni pa Mateja sovražila, bilo je še huje, pričel se ji je gnusiti. Najbolj se je spominjala nekega dopoldneva, ko se je z vozičkom vrnila iz trgovine. Voziček je prinesla po stopnicah, vrat stanovanja pa ni mogla odpreti. Zastavljena so bila z Matejem, ležal je v predsobi na tleh, sredi bruhanja, blata in urina. Izta vrat se je širil strahoten smrad. Odnosla je voziček spet na cesto - Vojko je imel takrat štiri mesece - in pomislila, da ne zmore več oditi domov. Bila je zima in hudo mrzlo. Namenila se je se sprehajati, dokler ne bo utrujena, nato pa sestri na klopco v parku in zaspati. In res je hodila in hodila, dokler ni Vojko postal lačen in se je pričel oglašati, ni se še drl, bilo mu je prijetno v vozičku, poln upanja jo je gledal, saj je bila mama in vedel je, da bo kmalu dobil jesti. Pomislila je na Gorazda, ki bi ostal brez mame, spomnila se je, kako je v njegovih letih premišljevala, kako je biti brez mame najhujše, kar se ti lahko zgodi v življenju. In tako se je vrnila, nahranila Vojka, odvedla Mateja v manjši prostor, kjer je bila včasih njuna spalnica, zdaj pa je Marjana že dolgo spala z otroki v njuni sobici. Počistila je predsobo in kopalnico in od gnusa bruhalo še sama.

Ko je bil Vojko star tri leta in pol, je dobila prostor v vrtcu in začela iskati službo. Nekako v tem času je srečala v parku bivšega sošolca iz gimnazije, z vozičkom in dojenčkom. Bil je zaprepaden, ko jo je videl. Sam je bil zobozdravnik, po študiju je

ostal v bolnišnici. Zavzel se je zanjo, povedal ji je, kje naj ga poišče v bolnici, v enem mesecu je imela spet lep nasmeh. Takoj nato se je vrgla v iskanje službe, to je trajalo dalj časa, končno je dobila mesto tajnice v Luxu v Kranju. Vstajala je že ob štirih, saj je bilo treba pripraviti otrokom zajtrk, peljati Vojka v vrtec in ujeti avtobus. Naporno življenje, vendar je bil to že prvi korak k rešitvi.

Sprožila je postopek za ločitev. Od Mateja ni več jemala denarja. Prenehala je kuhati in prati zanj. Kmalu niti govoriti ni mogla več z njim. Seveda pa so še vedno stanovali v istem stanovanju. Čeprav se v Luxu ni počutila dobro, bi vseeno ostala tam, ko bi bilo kaj upanja, da dobi kakršno koli stanovanje. Tako pa je nenehno iskala službo v Ljubljani in se končno javila na razpis za tajnico v pisarni na odseku za mehaniko fakultete za matematiko in fiziko.

V soboto je poštar prinesel priporočeno pošiljko. Gorazd mu je odprl vrata in poklical mamo, da je podpisala. Marjana je vedela, kaj je v kuverti. Odločba o ločitvi, jasno. "Kaj si dobila?" je vprašal Gorazd, ko je videl, kako razburjeno trga kuverto.

"Odločbo o ločitvi," je rekla. "Nisem več poročena z vajinim očetom."

Gorazd je pogledal stran in ni več spraševal. Marjano je to prizadelo huje, kot če bi jokal, se razjezil nanjo ali karkoli drugega. Vedela je, da se bo morala pogovoriti z otrokoma, čeprav se ji ni niti sanjalo, kako naj to izpelje. Morala jima bo razložiti, da

ločitev velja samo zanjo, onadva imata očeta še vedno. Da se od otrok ne moreš ločiti, vedno so tvoji in vedno ostanejo tvoji. Spomnila se je na svoje starše. Kako bi prenesla pri štirinajstih, če bi se nenadoma ločila? Bi sploh lahko prenesla? Poskusila si je predstavljati, pa ni šlo.

V soboto Mateja še ni bilo domov. Marjana je kljub dežju šla na trg, potem pa se ves dan ukvarjala z gospodinjskim delom, pospravljala je, prala in likala ter očistila kuhinjo in kopalnico, kolikor se je pač sploh dalo.

Otroka sta delala naloge, popoldne pa sta tako kot vedno odšla k sosedovim, kjer sta lahko gledala televizijo. Deževalo je v soboto in nedeljo, niti na sprehod ni bilo mogoče iti.

Matej je prišel v nedeljo pozno popoldne, hodil je potih, kolikor je bilo mogoče, in že po tem je bilo videti, da je pijan. Odšel je naravnost v svojo, nekaj njuno sobico, in čeprav se je Marjana umaknila iz kuhinje, da bi mu dala priliko, da kaj poje ali popije, se iz sobe ni več prikazal. Po kašljanju in hrkanju, ki se je slišalo iz sobice, pa sta otroka pri večerji vseeno vedela, da je doma, in vzdušje, ki je bilo prej še dokaj normalno, je spet postalo napeto.

Zvečer je v postelji brala Vojku Piko Nogavičko, tudi Gorazd je poslušal. Dež je neprestano padal, nekaj časa je bilo kar grozljivo poslušati udarce dežnih kapelj po strešnikih. Čeprav sta bila otroka mirna in pridna, je bilo čutiti napetost in Marjana je vedela, da je Gorazd že govoril z Vojkom. Ko je končala s poglavjem, je bilo nekaj časa tiho, potem je Vojko vprašal:

POD ČRTO • POD ČRTO • POD ČRTO • POD ČRTO • POD ČRTO • POD ČRTO

Srce v breznu

Srce v breznu dokazuje kakšno moč ima film, vsak, tudi če je slab, še zlasti pa, če je slika v gibanju hote pristranska in neresnična ter prikriva namene sistematičnega zavajanja gledalcev in netenja sovraštva. Zgodovinsko in kronološko zmedena televizijska nadaljevanka v dveh delih z neverjetno zgodbo in nemogočimi dialogi je nastala po naročilu in z neprikritim namenom čimbolj spodbuditi množično participacijo ob dnevu spomina, ki ga je italijanski parlament ustanovil, da bi počastili žrtve fojb in množični eksodus. Slednjega ta TV-zmazek gotovo ni dosegel, ker se resničnih dimenzij tragedije ni dotaknil, pač pa so reklamni bobni spravili pred male zaslone 10 milijonov od solzave zgodbe razneženih gledalcev. 100-odstotni učinek pri množici gledalcev je film dosegel s pohodom nedolžnih sirot, ki so se mimo hudobnih zasledovalcev-partizanov pogumno prebili do svobode. S filmom so že obračunali sami italijanski kritiki in zgo-

“Kaj pomeni *ločen*?”

“Pomeni, da si narazen, da nisi skupaj,” je rekla Marjana.

“Ne to, to vem.” Glas je bil nestrpen.

“Rekel sem ti, da bodi tiho,” se je oglasil Gorazd z ostrim glasom.

“Zakaj bi moral biti tiho?” je vprašala Marjana in ni čakala odgovora. Že ves dan je razmišljala, kaj bo rekla otrokoma, bila je torej pripravljena, pa vendar so ji šle besede težko z jezika.

“Ločen je nasprotno od poročen. Mož in žena se poročita, ker se imata rada in hočeta stanovati skupaj in imeti otroke. Včasih pa se zgodi, da se nehata imeti rada, takrat jima ni več prijetno živeti skupaj, takrat se pač ločita. Poročiš se na magistratu, tam zapišejo v knjigo, da si poročen, dobiš poročni list. Za ločitev pa moraš na sodišče, nekaj časa čakaš na odločbo. Jaz sem jo dobila včeraj.”

“Bomo šli drugam stanovat?”

“To bi bilo fino,” je rekla Marjana in se zagledala v mokri madež v kotu stropa, ki se je neprestano večal. V sredini se je nabrala kapljica in s tleskom kanila na tla.

“Streha pušča,” je zavpil Gorazd.

Marjana je odšla v kopalnico po vedro in ga postavila na tla, kamor je padla kaplja. Na naslednjo je bilo treba čakati kar nekaj časa. “Nič hudega ne bo,” je rekla Marjana. “Ne bomo utonili in tudi plavati nam ne bo treba.”

Tega ne bi smela reči. Vojko, ki sicer niti pomislil ne bi na kakšno nevarnost, je naenkrat postal prestrašen. Začel je jokati, češ da se boji. Morda pa je

jokal zaradi drugih stvari in mu je bil dež le izgovor.

“Prej ali slej bomo prav gotovo šli stanovat drugam, vendar do stanovanja ni prav lahko priti,” je rekla Marjana.

“A je to stanovanje očkovo?”

“Najemno stanovanje je, ni ne moje ne očkovo. Za to, da stanujemo v njem, plačujemo najemnino.”

“Ni res, očka je to stanovanje dobil, ko je šel v službo. Sama si rekla tako.” Gorazd se je skoraj zadr.

“Pssst! Ni dobil stanovanja, samo stanovanjsko pravico. Odločbo o stanovanjski pravici. A najemnino že nekaj časa plačujem jaz, pravico do stanovanja pa ob ločitvi dobi tisti, ki bo imel otroke. To bom pa jaz, sicer pa že nekaj časa tudi najemnino plačujem jaz, pa tudi električno, vodo in vse ostalo. Zdaj, ko sem ločena, bo moral očka prispevati nekaj denarja za vaju, preživitino, tako se temu reče.

“Ali bo očka šel drugam stanovat?” To je vprašal Gorazd.

“Če bo hotel. Če noče, mu ni treba nikamor. Pravzaprav bi moral iti stran, vendar le, če bi mu jaz priskrbela drugo stanovanje. To pa ni zaenkrat mogoče.”

Vojko je iznenada spet zajokal. Predvsem pa se je počutila krivo, krivo, krivo.

“Poskusimo zaspati,” je rekla. Od stropa je spet kanilo.

“Jutri bo do roba vode,” je rekel Gorazd zadovoljno. “Ali pa še čez.”

“Poskusimo zaspati,” je ponovila Marjana. “Lahko noč!”

POD ČRTO • POD ČRTO • POD ČRTO • POD ČRTO • POD ČRTO • POD ČRTO

dovinarji: o njih lahko rečemo, da so se vsi spretno izognili banalnim fintam avtorjev, kdor je iz strankarske pripadnosti vendarle moral biti prizanesljiv, pa se je reševal z vratolomnimi akrobacijami besed in pojmov. Žrtve povojnega obračunavanja in ezuli takega postopanja gotovo niso zaslužili. Toda film je vendarle dosegel postavljene cilje, saj se mapa odmevov iz dneva v dan bogati s presenetljivimi anekdotami: že naslednje jutro dobi Slovenka v Trstu od prijateljev v Rimu telefonski klic: *Nismo vedeli, da ste bili Slovenci tako hudobni!* Na cerkvi Sv. Ivana v Gorici se pojavijo protislovenski napisi; na avtobusu v Trstu Slovenci (odrasli in dijaki) spet slišijo psovke na svoj račun, mlad Italijan, Goričan odkloni skupno večerjo z besedami *“non vado a cena con quella infoibatrice”* (ne grem na večerjo s tistimi, ki mečejo ljudi v jame), ko mlada Tržačanka na obisku v Rimu pove, da je Slovenka, dobi nazaj *“ah, infoibatrice?!”*, izrečeno sicer z rimsko ležernostjo, ki meji že na simpatijo, a vendar... Razpoznavni znak za Slovence je v Italiji postala jama-fojba... po zlu so šli napori in delo desetletij, da bi Slovenci postali someščanom in sodržavljanom kolikor toliko sprejemljivi.

M. Žitnik

Čarodejke (XXIV.)

MILO PROSJAČENJE

Tako, kot milo prosjačenje, sem si namreč jaz predstavljala pospeševanje tiskarskih del, medtem ko je Jana Komenski imela druge metode. Ko sva vstopili v prostrano tiskarno, tiho in odločno, se je slišal njen glas čez vse tiste ogromne, zame popolnoma zapletene stroje, medtem ko je zanjo bilo vse prostransko.

Seveda je najprej prišel k nama stari tiskar in takoj uganil, kaj naju je prineslo v njegove dvorane. Jana Komenski se zlepa ni pojavila v časnikarski družbi, medtem ko so mene še vedno imeli za časnikarko, čeprav sem že nekajkrat prinesla turistično gradivo tudi njim v tisk.

“Eh, vas zanima, kakšen spopad idej sta imeli sicer zelo pametni ženski!”

“Ali boste Ljudmiline pesmi tiskali ali ne?” je zelo odločno vprašala Jana, jaz pa sem in medias res kar stisnila ramena.

“Bomo, so že skoraj dotiskane! Hočeta videti?”

“Z veseljem, ko ste tako prijazni!”

Prinesel nama je dolge liste z odličnim odtisom.

“Tako bo prav! Ah, sem pozabila, tu imam nekaj za ljubitelje poezije,” in tedaj je steklenica dragega likerja prešla v tiskarjeve roke.

“Lahko nas tudi povabite na likof, če se vam zdi pametno glede na novejšo razpleto tu notri!”

Ko sva odhajali, sem bila lažja in srečnejša...

“Veš,” je rekla Jana Komenski, “to bi vi, mlajši, morali vedeti prej, preden stopite v tiskarska svetišča! Lahko bi vam povedala kaj več pravočasno.”

“Zakaj pa ti tako dolgo nočeš s svojo knjigo v javnost?”

“Jaz nad tako piškavim početjem, ko je hlepenje po novi knjigi, zapiram baul, zaklenem skrinje in zavrtim ključ pozabe!”

“Verjetno imaš v svojih kovčkih, skrinjah in predalih veliko dragocenosti!”

“Morda! A tebi lahko zaupam: nekaj dram in komedij. Toda: to stanje bo trajalo v nedogled.”

“Kdo je povzročil tako ekstremno askezo, če smem vprašati?”

“Življenjska modrost starih mislecev, katerih motto je: ne pretiravaj v svoji nadutosti!”

Odhajam od gospe Jane Komenski. Kdo bi si misli, da premore toliko samopremagovanja!

Spet mi telefonira Ljudmila in se mi zahvaljuje, saj so ji v tiskarni takoj razložili, kako sva ji hoteli pomagati. Pravi, da če se že potegujem za slovensko liriko in njeno usodo, naj posredujem dobre misli uglednemu kritiku ter profesorju. Profesor je bil vsako poletje član te ali one turistične ekspedicije na področja, kjer zdaj divjajo spopadi. Papiruse in stare kipe je pravočasno odkrival ter se razpisal o svojih najdbah. Ljudmila ve, da je moj stari znanec še iz časnikarskih dob. Zato tudi dobim v poštnem nabiralniku lično novo knjižico njenih poezij, ki so, torej, zagledale beli dan, in jih bom zdaj nesla ljubemu kritiku. To, meni zaupano varuštvo slovenske kulture, me navdušuje. Manj navdušen pa je profesor!

“Je že prav,” raskavo komentira ponujeno priložnost, “da ji knjigo tiskajo, saj je bil čas za to, toda v njej mora biti tudi vsebina! Če gre zgolj za aktivizem, a nima svojih idej, nima smisla!”

Nekoliko zaprepaščena od njegove skepse, oporekam, da si moramo v takih časih, v kakršnih živimo, vsi čestitati, če nekaj poezije sploh eksistira med nami.

“Dajte, no, gospa Senta, zakaj pa bi morali biti naenkrat vsi tako zelo pesniki! Ne bi bilo bolje, če bi po šolah malo več ponujali zaresne umotvore klasične poezije, od Gregorčiča do Kosovela! In, saj imamo tudi Gradnika!”

“Lahko bi seznam primorskih poetov naštevvala do polnoči! Toda zdaj morate priznati, da je v slovenski klasiki ogromno poetov, ni pa toliko pesnic. In Ljudmila je resnična pesniška duša, prosim!”

Čutila sem, da je nekoliko jezen. Upala pa sem kljub vsemu, da ga bom prepričala, naj bo

naklonjen poezijam moje prijateljice.

“Ljudmila je nekakšen knjižni molj, ki, kakor pravi Čop o Prešernu, “noč in dan žre knjige”, a njeni sadeži so sedaj pred vami, gospod profesor! Pomislite, da je ta nežna poezija zmes čustvenosti in pozabljenih vrednot, saj boste v njej našli celo molitev k Bogu, to je moderne oblike psalmov! Morda vam ni prav, da ne tke takih rim, ki bi spominjale na mile popevčice, a je prosti verz vendarle globok izraz spoštovanja besedne estetike.”

“Saj nič ne rečem čeznjo, ampak to so vizije, kakor je vizija dejstvo, da bi lahko vsaka površna pesemska manija lahko postala resnična umetnina!”

“Predrzna ni nikjer, in že to bi lahko bilo izraz njenega skrbnega iskanja umetniške iskre. Da ne gre za grafomanijo, je jasno, ker je pesmi bore malo. Sama se mi je jokcala, ko ji niso hoteli tako natiskati takorekoč trideset belih listov z nekaj vrsticami teksta.”

“In kdo ji ni hotel natiskati?”

“Tamkaj sedaj vlada neka gospa, ki je ne poznam, a je zgolj ekonomistka in nima nobene milosti do literature, ne pretekle ne sedanje!”

“To se dogaja povsod, po vsem svetu. Bolje se godi robotom kot kaki literatinji, zlasti še, če pripada manjšini!”

Voda je tekla na moj mlin! Najbolje, da sem sedaj previdna in se poslovim. Se priklonim in tiho odidem. Profesor pa bi rad predaval o čudni situaciji, v katero je padla naša humanistična misel. Poslušam do konca, a se zares poslovim. Pričakuje me natančno prevajanje v agenciji.

ZAVISTNO BLEJANJE

“No, si zmagovalka ali premaganka?” je zažvrgolela v telefon moja Gizela.

“Nekoliko diplomatskega duha sem vsekakor potrebovala, a potem je profesor priznal, da je dobro, če izide knjiga že itak znane avtorice. A veš, menim, da je nekoliko nevoščljiv!”

“Prav treba je Ljudmili pasti v tako godljo, kot je pri nas!”

“Mislim, da je Ljudmila srečna že zato, ker ji je zbirka izšla!”

“Naša Angelika pravi, da je bilo že v časih latinščine zelo pomembno, da je kritika avtorju

naklonjena!”

“Ti kar poišči naklonjeno kritiko, saj so nekaj časa brisali celo Prešerna! V svetovnem merilu pa po enciklopedijah izpustijo kar celo slovensko literaturo! Če izvzamem evropske slovanske narode!”

“In kdo bere slovanske enciklopedije?”

“Evropski slovanski narodi.”

“In kdo jih ima za evropske?”

“Nekaj milijonov Francozov in Nemcev zagotovo! Ne reci mi, da si ti drugačnega mnenja!”

“Zagotovo ne, a tod naokrog je marsikdo enakega mnenja.”

“Prav zato bi morale biti ocene Ljudmiline zbirke popoprane s pohvalami! Saj, dobro misel bi lahko napisala tudi Jana Komenski.”

“Jana Komenski se noče vmešavati v tekočo kulturno politiko.”

“Se noče vmešavati za en mačji rep! Včasih je bila tako togotno razposajena, ko je branila ženska peresa!”

“Vsakdo se prej ali slej umiri.”

“In zabubi za vekomaj?” kričim kakor že dolgo ne. “Zdaj si na vrsti prav ti, da pomagaš prijateljicam! Jana Komenski lahko mimogrede vrže na papir odrešljivo pohvalo, če bo profesor iz nevoščljivosti godrnjav!”

“Čuj, Jana Komenski je tako trmasta kot moja hči! Če si nekaj vtepe v glavo iz neznanih vzrokov, se tega drži. Vidiš, kako se Angelika vsak dan muči s pentatlonom, mnogobojem pač, a jaz imam vsak dan deseteroboj z likanjem in pralnim strojem! Še dobro, da imamo dovolj grljanskega prostora in pokrito teraso, kaj pa, če bi bili ostali reveži v mestnem stanovanju?”

“Človek ima svojo svobodno voljo, posebno mladi energični ljudje, med katere spada Angelika. Mar nimaš zadoščenja z vsemi medaljami, ki ti jih prinaša? Mar si mati brez srca?”

“Prav zato,” se kremži Gizela, “prav zato se ne morem ukvarjati še z drugimi kulturnimi panogami, če sem že do vratu v drugem delovanju.”

“No, ko se bodo športne tekme izšle, boš lahko spet kam potovala, toda tedaj, v marcu, prvič v desetih letih, ko ima Ljudmila svoj življenjski praznik, se lahko malo potrudimo, da bomo vsi srečni.”

“Potemtakem pejva skupaj v brlog Jane Komenski!”

Peter Merkù

Iz spominov na starše (XL.)

Spomini na očeta

Ko so se po končani vojni in polomu italijanskega, za Evropo vzornega fašizma družinske razmere uredile, smo začutili željo, da bi ponovno stopili v stik s sorodniki, ki so živeli daleč in s katerimi so se med vojno vezi prekinile. Podobno željo, ali bolje rečeno potrebo, so imeli tudi sami. Očetovi znanci in sorodniki so stanovali v Trstu in v bližnji okolici, kar velja tudi za mamine sorodnike istrskega porekla. Tisti, ki so bili razmeroma daleč, so bili ali Slovenci onkraj Alp ali sorodniki nemškega porekla, ki so živeli severno od Alp. Kmalu po vojni so se prav slednji kot prvi javili, ker so trpeli veliko pomanjkanje. Bili so člani dveh družin iz Sudetov na Češkem s šestimi otroki, ki so bili s silo pregnani iz rodnih krajev in niso imeli dovolj živeža za preživetje. Njihova situacija je bila znatno drugačna od situacije beguncev in optantov, ki so prišli v Trst. Istrske družine so takoj dobile razne vrste pomoči, oni pa so bili izgnani v deželo, ki je bila razdejana in katere prebivalci so trpeli lakoto. Niso bili ne zaželeni ne dobro sprejeti. Nobena radijska postaja jih ni vabila, naj pridejo v Nemčijo in obljubljala znatno pomoč, kot je to delal "Radio Venezia Giulia" iz Benetk za istrske Italijane skoraj celo desetletje do leta 1954. Pa saj ne bi imelo niti smisla postopati na tak način, ko pa se je Češka znebila svojih Nemcev že tekom enega leta z več kot tisoč vlaki, zato da bi se rešila problema manjšine.

Bertram Pilz, premožen mali industrijec, je stanoval z ženo in s štirimi otroki v lepi veliki vili v Warnsdorfu (danes Varnsdorf). Preden je poteklo leto dni od konca vojne, so se pri njih javili o-

boroženi civilisti, ki so jim dali pol ure časa, da so vzeli s seboj nekaj živeža in oblačil za potovanje brez povratka v Nemčijo v odprtih tovornih vagonih. Še preden so stopili v vagone, so jim straže odvzele najlepše stvari, ki so jih obdržale zase. Tako se je za družino začel križev pot, ki je trajal nekaj let, dokler se niso ustavili v Hombergu blizu Duisburga.

Družina brata Erwina Pilza je bila izgnana leto kasneje na nekoliko manj grob način, ker so se medtem Sovjeti in Anglo-Američani dogovorili o postopku izгона. Šli so torej v zbirne centre, vendar ne

prostovoljno. Oče Erwin, diplomirani kemik, je bil v rojstnem mestu Warnsdorfu kustos domovinskega muzeja. Kot izgnanec je z družino bival v Halle, velikem mestu v nekdanji Vzhodni Nemčiji. Delal je kot arheolog v muzeju srednjemškkih zgodovinskih teritorijev.

Teti Bortolotti, mamini sestri, sta obema družinama dve leti enkrat tedensko pošiljali po en paket živeža, predvsem mleko v prahu in margarino, in sicer dve celi leti. Oni niso imeli s čim povrniti, v znak hvaležnosti pa je gospod Erwin občasno pisal tetam dolgo pismo o svojem arheološkem delu, ki nam ga je potem ena ali druga na glas prebrala, ko smo bili vsi skupaj pri noni. Branje je bilo tako zanimivo, da smo zelo radi prisluhnili. Tako so se vezi med družinami znova utrdile. Ko so odrasli, so nas nekateri otroci prišli obiskat v Trst in zame in ženo je bila po svoje pomirjujoča zavest, da imava nekje v Nemčiji sorodnike, ki so se vedno spominjali mojih tet z veliko hvaležnostjo in s spoštovanjem, ka-

Zgoraj: Mirella Urdih z Elisabetho Pilz (Erwinovo hčerjo) v Münchnu leta 1960. Spodaj: Mirella Merkù s Friederiko in Ingrid Pilz (Bertramovi hčeri) v Hombergu na Renu leta 1962.

dar sva bila pri njih na obisku sama in tudi kasneje z najinima otrokoma.

Nekajkrat sem šel z njimi na binkoštni shod nemških izgnancev, kjer sem z velikim zanimanjem opazoval potek shoda in poslušal govore. Ko so me sorodniki predstavili kateremu od udeležencev in sem temu zatem povedal, da sem inozemec, mi je začel podrobno razlagati, kaj so doživeli in pretrpeli kot izgnanci. Občudoval sem njihove narodne noše, jedel nemško-moravske specialitete in poslušal uradne govore. Ker se je dvajset ali trideset let nazaj teh shodov udeleževalo tudi do sto tisoč ljudi, je bila atmosfera imponantna. Razumljivo je, da so bili shodi tako številčni, ker so bili iz Sudetov izgnani trije milijoni Nemcev, iz poljskih dežel pa dvanajst milijonov! Kadar sem sam poskusil povedati, kaj se je zgodilo v naših krajih, so to kar preslišali, saj so številke premajhne, da bi se o tem splačalo govoriti.

Družinski poglavar Bertram Pilz ni imel toliko časa na razpolago, da bi nam pisal kaj več kot zahvalo za pakete. Obnovil je namreč izdelavo in prodajo metel in krtač vseh vrst, kar je terjalo veliko truda in časa, če se je hotel spet postaviti na lastne noge. Ker pa je polagoma izgubljal vid, je morala žena cel dan pomagati voditi malo tovarno.

Arheolog Erwin je očitno lahko drugače razpotal s svojim časom. Škoda le, da se njegova pisma niso ohranila. Zagotovo bi se danes dalo napisati knjigo o njegovih izkopaninah. Južno od Halle leži namreč dolina Geiseltal. V njenem podtalju se nahajajo ogromna ležišča rjavega premoga. Med sloji premoga najdejo arheologi odlično ohranjene ostanke vretenčarjev iz terciarja, kar je nekaj izjemnega. Pa ne samo velikih živali, temveč tudi insektov, ki so tako dobro ohranjeni, da se na soncu njihova krila svetlikajo v izvirnih barvah. O vsem tem je gospod Erwin tako prepričljivo in slikovito pisal, da je bilo veselje. Saj je tudi danes v Trstu živo zanimanje za arheološka izkopavanja, kot pričajo poročila o najdbi v jami Pod Kalom, kjer so oktobra 2004 izkopali okostja medvedov, ki naj bi na tem območju živeli pred šestdeset tisoč leti. Kakšno mora biti šele veselje arheologa, ko najde okostnjake izpred skoraj štirideset milijonov let!

Kot prva je prišla na obisk Elisabeth, starejša hči gospoda Erwina. Ostala je v Trstu od 29. maja do 5. junija 1955, kot razberem iz nekakega potopisa, ki ga je Elisabeth razposlala kmalu potem najbližjim sorodnikom, meni pa šele konec leta 2004, ko sem jo zanj zaprosil, zato da dopolnim podatke, ki sem jih sam imel. Dolg je šest na gosto natipkanih strani. Takrat ljudje niso potovali s tako lahkoto kot da-

Prof. Erwin Pilz (desno) med izkopavanji.

nes, zato so bili seveda vsi sorodniki radovedni zvedeti, kako je pri nas v Trstu.

Z današnjega vidika je poročilo morda še bolj zanimivo, ker zelo podrobno opisuje stanovanje Bortolottijevih, kjer je tudi spala, in Merkuševih. Iz poročila je razvidno, da je z velikim zanimanjem pomotrila opremo in da ji je vse, kar je videla, zvedela iz raznih pogovorov, jedla in pila, ostalo v prijetnem spominu. Najzanimivejši pa je opis posameznikov, ki jih je srečala.

O našem očetu na primer piše: "Gospod Merkuš je moder in vsestransko radoveden človek prikupne narave, a tudi energičen in svojevoljen. Dobra glava, vsekakor 'zanimiv mož'. Duhovit in šaljiv, želi vedno iti stvarjem do dna, in s katerim se je mogoče izredno dobro pogovarjati."

Na začetku šestdesetih let je prišla na obisk tudi Friederike, najstarejša hči gospoda Bertrama. Med potovanjem s prijateljico po Sloveniji in Hrvaški se je pomudila tudi v Trstu, kjer je prespala pri teti Giti in obiskala očeta. Veliko se je pogovorila s Pavletom o slovenskih gorah in z očetom o politični situaciji v Trstu ter o stanju naše manjšine. O tem je tudi Elisabeth pisala v svojem poročilu: "Trst ima približno 280-300 tisoč prebivalcev, od teh okoli 200.000 Italijanov, 50.000 Slovencev in še druge majhne skupnosti. Slovenci in Italijani se ne razumejo najbolje in odkar je Trst spet v Italiji, se mi zdi, da so Slovenci zapostavljeni."

Zanimivo je videti, da sta se obe obiskovalki iz daljne Nemčije pozanimali, kako je z našo manjšino. V Ljubljani se mi kaj takega žal še ni pripetilo. Za njiju, ki sta svojčas na Češkem pripadali tamkajšnji nemški manjšini in sta torej vedeli, kaj to pomeni, je bilo zanimanje za naše probleme nekaj samoumevnega.

John Earle

Ob smrti Williama Deakina

V Provansi v Franciji, kjer je zadnja leta živel v kraju Le Castellet, je 22. januarja umrl znani medvojni pripadnik Službe za posebne operacije (SOE), angleški zgodovinar sir William Deakin. Rodil se je 3. julija 1913 in že pred vojno začel predavati zgodovino v Oxfordu. Takrat se je spoprijateljil s kasnejšim ministrskim predsednikom Winstonom Churchillom. Leta 1941 je stopil v SOE in bil zadolžen za Jugoslavijo. Maja 1943 je postal vodja prve britanske misije pri Titu.

Po vojni je Deakin spet predaval v Oxfordu, kjer je bil med ustanovitelji in prvi ravnatelj St. Anthony's Collegea. Pomagal je Churchillu pri pisanju vojnih spominov. Med njegovimi deli pa je treba omeniti vsaj študijo o nemško-italijanskih odnosih med vojno Grobo prijateljstvo iz leta 1962 in spomine na partizansko obdobje Gora trdnjava iz leta 1971. Rad je obiskoval Slovenijo in gojil stike s slovenskimi zgodovinarji. Prejel je tudi zlati častni znak svobode Republike Slovenije.

Nekaj spominov na Deakina je nalašč za Mladiko napisal angleški časnikar in nekdanji pripadnik SOE John Earle. Prevedel jih je podpisani. Earle je za to rubriko Mladike napisal že več prispevkov, nedavno pa je izdal knjigo o britanskih misijah pri partizanih na Primorskem in o usodi primorskih padalcev. Nanjo opozarjamo v ločenem članku.

Ivo Jevnikar

Billa Deakina sem srečal v zimi 1943-44. Takrat sem bil nižji častnik v motoriziranem pehotnem bataljonu v Zahodni puščavi. Naš polkovnik se je sporekel s poveljnikom 8. armade generalom Montgomeryjem, ta pa mu je v svoji tipični nadutosti in neobčutljivosti napovedal, da bo bataljon poslal stražiti Sueški prekop, ki je bil takrat že daleč od vojnega dogajanja, vse do konca vojne. Začutil sem, da je napočil čas, da si poiščem drugo zadolžitev. S pomočjo skupnega znanca sem v Kairu opravil pogovor s kapetanom, kasneje podpolkovnikom Williamom Deakinom iz službe SOE.

Takrat je veljalo, da je sam obstoj SOE strogo tajen, vendar je bilo dovolj, da si kakemu kairskemu taksistu naročil, da te pelje do "tajne hiše", pa te je odpeljal do palače Rustum ob Nilu. Ta glavni stan SOE za južno Evropo in Bližnji vzhod se je delil na sekcije za posamezne države. Deakin je bil zadolžen za Jugoslavijo.

Deakin je bil plavolas, suh in gibčen. Malo prej se je bil vrnil iz Jugoslavije. Ni bil sicer prvi,

ki je bil poslan k partizanom. Pred njim je odšlo več Hrvatov in Slovencev, med njimi Stanko Simčič in Ivo Božič, a tudi kanadski major Jones, vendar je bil prvi britanski častnik, ki ga je SOE s padalom spustila v Titov glavni štab. Spremljal ga je kapetan Stuart iz službe ISLD (Inter Services Liaison Department), kar je bilo kritije za MI6 ali Secret Intelligence Service. V Črno Goro sta dospela prav sredi 5. ofenzive sil Osi. Stuart je padel, Deakina in Tita pa so rani-li drobci istega izstrelka. To je med njima ustvarilo osebno vez, ki je Deakinu kasneje prišla zelo prav.

Deakin pa je bil osebno povezan tudi z ministrskim predsednikom Winstonom Churchillom. V teku svojega življenja je Churchill napisal veliko knjig, med drugim življenjepis vojvode iz Marlborougha, ki je bil angleški poveljnik v vojnah ob začetku 18. stoletja. Po očetu je bil Churchill Marlboroughov potomec, medtem ko je bila njegova mati Američanka. Pri zbiranju gradiva o svojem predniku se je Churchill poslužil uslug mladega raziskovalca Deakina, ki je takrat predaval na univerzi v Oxfordu. To je

Sir William Deakin na 4. okrogli mizi jugoslovanskih in britanskih zgodovinarjev na Brdu pri Kranju decembra 1985; zgoraj, od leve proti desni, Elisabeth Baker, sir William Deakin in dr. Dušan Biber (iz revije Borec, leto 1986, št. 12).

bilo pred izbruhom druge svetovne vojne, ko Churchill še ni bil v vladi, temveč je bil navaden konservativni poslanec.

Deakin je skušal doseči jugoslovanske partizane že spomladi 1943. S Simčičem in Božičem so ga prepeljali na Malto, kjer so nato čakali na podmornico, ki naj bi jih izkrcala na istrski obali. Z današnje perspektive je bila to ne navadno slabo zasnovana pustolovščina. Njen cilj je bil, da bi med krajevnim prebivalstvom zanetili protifašistični odpor. MI6 je res imel na Primorskem zveze s TIGR-om, kateremu je pred vstopom Italije v vojno dostavljal material za sabotaže, kaže pa, da se Britanci niso zavedali dejstva, da je bilo prebivalstvo istrskega polotoka mešano, saj so tam živeli tako Italijani kot Hrvati in Slovenci, možnosti za vzpostavitev učinkovitega odpora pa so bile zelo majhne. To sta Simčič in Božič Deakinu tudi jasno povedala. Vsekakor so podmornico, ki naj bi jih bila prevzela, namenili drugim operacijam in skupina se je razočarana vrnila v Kairo.

V zimi, ko me je Deakin sprejel v SOE, je Churchill potoval prek Kaira. O zadržanju, ki naj bi ga imeli do odpornišva v Jugoslaviji, se je zasebno razgovarjal tako z Deakinom kot s Fitzroyem Macleanom, ki ga je bil nasledil kot vodja britanske misije pri Titu. Povedala sta

mu, kar sta sama videla in kar so jima povedali partizani. Dolga leta so se nato vlekli žolčne razprave o tem, ali sta prav onadva odločilno vplivala na ministrskega predsednika, da je preusmeril britansko podporo od četnikov Draže Mihailovića, ki so bili zvesti kralju, izključno na Tita, in o tem, ali se je Churchill takrat pravilno odločil. Res je, da britanske misije pri četnikih niso imele takih osebnih zvez in neposrednega dostopa do ministrskega predsednika, vendar ne smemo pozabiti, da je Churchill prejemal tako imenovana poročila Ultra, torej prestrežena sporočila nemških radijskih oddajnikov, ki so pričala o tem, da partizani povzročajo nemškim silam več težav kot kraljeva vojska. Kar je Deakin povedal Churchill, je ta nedvomno upošteval, ni pa bilo odločilno.

Deakin je svoja doživetja zanimivo, za britansko javnost tudi zelo informativno popisal v knjigi z naslovom, ki se v angleščini glasi *The Embattled Mountain*. Po vojni je bil vplivna osebnost v akademskih krogih v Oxfordu. Svojega raziskovanja sodobne zgodovine ni omejil na angleško-jugoslovanske odnose, temveč ga je razširil na Italijo v 20. stoletju in na splošno na drugo svetovno vojno v Evropi. Kasneje si je ustvaril dom na jugu Francije, kjer je tudi umrl.

Cena domoljubja

John Earle

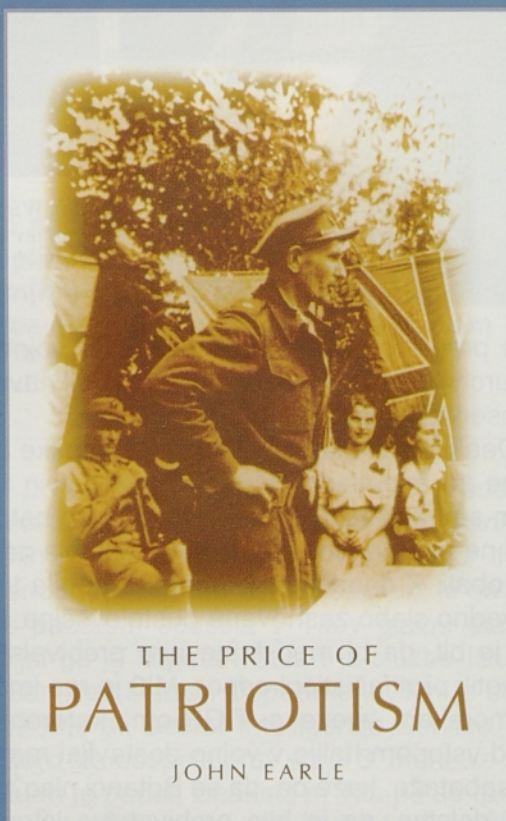
Pred božičem, vendar z letnico 2005, je pri angleški založbi The Book Guild izšla 239 strani debela knjiga The Price of Patriotism, SOE and MI6 in the Italian-Slovene Borderlands During World War II (Cena domoljubja, SOE in MI6 na italijansko-slovenskem obmejnem območju v času druge svetovne vojne). Napisal jo je upokojeni angleški časnikar agencije Reuters in dnevnika The Times, nekdanji pripadnik službe SOE kap. John Earle, ki od leta 1986 živi v Trstu, rojstnem mestu rajne žene. Bralcem naše rubrike je dobro znan, saj se živo zanima za življenje Slovencev v Italiji in že vrsto let raziskuje usodo primorskih padalcev. Bil je tudi pobudnik zdaj že tradicionalne spominske slovesnosti 11. novembra pred spominsko ploščo, ki jim je bila postavljena v Škrbini.

Naslov založbe je The Book Guild Ltd, Temple House, 25 High Street, Lewes, East Sussex, BN7 2LU, Velika Britanija (e-mail: info@bookguild.co.uk), vendar bo knjiga v kratkem na voljo v knjigarnah na našem območju, kot tudi pri Založbi Mladika.

Delo obsega 25 poglavij, 3 priloge, slikovno gradivo, opombe o virih, bibliografijo, stvarno in osebno kazalo. Končuje se z najnovejšimi podatki o usodi majorja Hesketh-Pricharda, saj avtor, ki obvlada slovenščino in hrvaščino (vsa slovenska imena so v knjigi pravilno natisnjena z našimi črkami), upošteva slovensko, britansko in italijansko literaturo, raziskoval je v arhivih v Londonu in Ljubljani ter se pogovoril s preživelimi. Rubrika Mladike o primorskih padalcih je med viri častno zastopana.

Earle v knjigi zelo učinkovito predstavlja britanske misije (tako SOE kot MI6) pri partizanih na Primorskem, njihove značilnosti, naloge in politične zaplete, poseben poudarek pa daje primorskim padalcem in njihovi junaški ter tragični usodi. V angleško govorečem svetu jim je postavil pravi spomenik, saj je že naslov namenjen tem fantom. Ob tem pa avtor seveda slika tudi širši zgodovinski in vojaško-politični okvir.

ij

Platnica knjige, ki jo je John Earle posvetil britanskim misijam pri 9. korpusu in primorskim padalcem. Na značilni sliki s partizanskega mitinga je britanski maj. Hedly Vincent, ki je sicer z misijo Coolant delal v Furlaniji.

POPRAVEK

V prejšnji Mladiki (Ivo Jevnikar, Umorjeni angleški major Hesketh-Prichard, Mladika 2004, št. 10) je treba na mestu, kjer je govor o Wilkinsonovi knjigi (str. 22, vrstica 25) glagol "povzel" nadomestiti z "osvojil", saj je Wilkinson na str. 206 pisal tudi o govoricah, da so njegovega prijatelja umorili partizani, vendar se mu niso zdele verjetne.

Antena

MED BRITANCI

Po štirih letih je v Ljubljani prenehala izhajati prijetna revija Britain in Slovenia, ki sta jo izdajala britansko veleposlaništvo in The British Council v Ljubljani. Nadomestili so jo z obogateno spletno stranjo na naslovu www.british-embassy.si. Nekako za slovo in praznični dar pa je veleposlaništvo skupno s slovenskim uredništvom BBC-ja decembra izdal zgoščenko Med Britanci - Zvočna podoba Britanije 1997-2004. Gre za izbor radijskih oddaj Jane Valenčič iz omenjenih let, ki z intervjuji, zvoki in glasbo predstavljajo britanski vsakdan.

DUŠAN LAJOVIC 80-LETNIK

Podjetnik in bivši slovenski častni konzul na Novi Zelandiji Dušan Lajovic, ki živi v Sydneyju v Avstraliji, je 27. januarja obhajal 80-letnico. Najširši javnosti je postal znan, ko je spravil na svetovni splet (udba.net) nepregledno dolgi seznam ljudi, ki jih je v Sloveniji nadzirala Udba, ljudi, ki so Udbi pripadali, in pa takih, ki so z njo zavestno ali nevede sodelovali. Del seznama je nato objavil v odmevnih, v Ljubljani tiskanih spominih Med svobodo in rdečo zvezdo.

20-LETNICA ŠOLE V ŠPETRU

V Špetru je bila 17. decembra proslava ob 20-letnici ustanovitve dvojezičnega šolskega centra. V Beneški galeriji so postavili razstavo, v dvorani občinskega sveta pa je bila prireditev, med katero so tudi predstavili študijo dr. Suzane Pertot o dvojezičnem otroku.

KOROŠKA KOLEDARJA

Tudi na Koroškem sta pred iztekom preteklega leta izšla tradicionalna koledarja. Koledar 2005 celovške Mohorjeve je uredil Hanzi Filipič, Koroški koledar, ki izhaja skupno s knjižnim darom Slovenske prosvetne zveze iz Celovca, pa je uredila Irena Destovnik. V tej zbirki so izšli tudi spomini iz življenja na obronkih, ki jih je napisal kulturni in politični delavec iz Šentjakoba v Rožu Tonči Schlapper.

JADRANSKI KOLEDAR

Jadranski koledar za leto 2005, ki ga je izdalo Založništvo tržaškega tiska, je uredila Betty Tomšič, obsega pa 267 strani. Poseben poudarek je dobila razširitev Evropske zveze na Slovenijo.

ODVZEM PREMOŽENJA

Pri založbi Oldenburg na Dunaju in v Münchnu je lani izšla 595 strani debela knjiga, katere naslov se v slovenskem prevodu glasi Odvzem premoženja, vračilo in odškodnina na primeru pripadnikov slovenske manjšine, njenih društev in organizacij. Med šestimi avtorji so koroška Slovenca Avguštin Malle in Valentin Sima ter Boris Jesih z Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Gre za eno izmed poročil o tovrstnih nacističnih ukrepih, ki jih je po naročilu avstrijskega parlamenta preučila posebna Avstrijska komisija zgodovinarjev. Skupno je izšlo kar 47 knjig.

UMRL ARH. ALEŠ BONUTTI

V San Franciscu je sredi svojih najdražjih 5. februarja podlegel hudi bolezni arh. Aleš Bonutti iz znane goriško-ameriške družine univ. profesorja in diplomata Karla Bonuttija. Rodil se je 25. junija 1951 v Clevelandu kot prvi izmed šestih otrok. Bil je predsednik združenja arhitektov Kalifornije. Njegova sta na primer ureditev obale v samem San Franciscu in poslopje tamkajšnjih nadškofijskih uradov.

ZLATA PLAKETA OBČINE SEVNICA ZORI TAVČAR

Zora Tavčar

Občinska skupščina Občine Sevnica je pred dvema letoma uvedla posebna priznanja zaslužnim občanom: zlato plaketo, srebrno plaketo in častno občanstvo. Letos je z zlato plaketo in s častno listino odlikovala članico uredništva Mladike prof. Zoro Tavčar za njeno dolgoletno delo na področju literature in dramatike. Mestna knjižnica je decembra pripravila enomesečno razstavo njenega dela ter odkupila 50 izvodov njene zadnje knjige *Ob kresu življenja* ter jih poklonila izbranim občanom ter pripravila literarno popoldne z avtorico. Priredili so tudi otroške urice z branjem njene otroške pesniške zbirke *Ko se ptički prebude* ter poslušanjem CD-ja uglasbenih in recitiranih pesmi ter z branjem njene mladinske povesti *V srcu Afrike* z ogledom bogatih ilustracij povesti akademskega slikarja Sava Sovorta. (Slikanica je pred desetletji izhajala v Pionirskem listu v Ljubljani.)

Kot vemo, je bila Zora Tavčar rojena v Loki pri Zidanem Mostu, danes občina Sevnica ter zadnje čase veliko časa preživi na svojem domu v Loki.

Jubilej v Štandrežu

Prosvetno društvo Štandrež je januarja priredilo vrsto pobud ob 40-letnici svojega dramskega odseka. Tako je 13. januarja predstavilo 176 strani debelo in bogato ilustrirano knjigo *40 let dramske dejavnosti, 1965-2005*. Gradivo je zbral in uredil dr. Damjan Paulin. V Župnijskem domu Anton Gregorčič v Štandrežu so 16. januarja odprli dokumentarno razstavo, 22. januarja je bila tam premiera veseloigre Janeza Povšeta *Za blagoslov in rdeče zvezde*, 29. januarja pa še slavnostna proslava.

FILM IN KNJIGE O FOJBAH

Italijanski televizijski film o fojbah in istrskem eksodusu *Srce v breznu*, ki so ga prvič predvajali 6. in 7. februarja in je zaradi svoje vsebine močno razburil javno mnenje ob meji, a tudi široko po Italiji in Sloveniji, ni edini sad lani uvedenega italijanskega Dneva spomina na fojbe in eksodus (10. februar). O tem so se razpisali časopisi, izšle so tudi nekatere nove knjige.

Tako je tržaški zgodovinar Raoul Pupo pri založbi Rizzoli izdal študijo *Il lungo esodo, Istria - le persecuzioni, le foibe, l'esilio* (Dolgi eksodus, Istra - zatiranje, fojbe, eksodus).

Gianni Oliva je pri založbi Mondadori izdal knjigo *Profughi, Dalle foibe all'esodo: la tragedia d'Istria, Fiume e Dalmazia* (Begunci, Od fojb do eksodusa: tragedija Istre, Reke in Dalmacije).

Tržaška publicistka Claudia Cernigoi je pri založbi Edizioni Kappa Vu v Vidmu izdala knjigo *Operazione "Foibe" tra storia e mito* (Operacija "fojbe" med zgodovino in mitologijo), kar je močno dopolnjena izdaja prejšnjega dela iz leta 1997.

JUBILEJ PILONOVE GALERIJE

Pilonova galerija v Ajdovščini je praznovala 30-letnico. Za to priložnost je sin Vena Pilona Dominique daroval galeriji še dodatne dokumente o očetu in njegovem delu, izdali pa so tudi zbornik *Trideset let Pilonove galerije Ajdovščina*, ki ga je uredila Irene Mislej.

KNJIGA VLADA KLEMŠETA

Goriški časninar in javni delavec Vlado Klemše je izdal novo knjigo: *Lucinis - Podgora - Štandrež, Krajevna ledinska, vodna in druga imena v katastrskih listinah*. Na predstavitvi 26. januarja v Podgori je o njej spregovoril zgodovinar Branko Marušič.

CICERONOV PREVOD

Mlada tržaška klasična filologinja Barbara Zlobec Del Vecchio je pri založbi Litera v Mariboru v izvorniku in prevodu objavila ter opremila z znanstvenim aparatom Ciceronovo delo *Lelij - o prijateljstvu*.

PREŠERNOVE PROSLAVE

V zamejstvu je februarja stekel niz Prešernovih in drugih proslav ob Dnevu slovenske kulture.

Osrednji proslavi po zamisli glasbenikov Janka Bana in Bogdana Kralja z naslovom *Poezija glasbe* sta bili 12. februarja v Gorici, kjer je bil govornik Jurij Paljk, 13. februarja pa v Trstu, kjer je bil govornik Ace Mermolja. Za prireditvi sta poskrbeli Glasbenamatica in Slovenski center za glasbeno vzgojo Emil Komel ob sodelovanju Kulturnega centra Lojze Bratuž, Kulturnega doma v Gorici, Slovenske prosvete, Slovenskega stalnega gledališča, Zveze slovenske katoliške prosvete in Zveze slovenskih kulturnih društev ter pod pokroviteljstvom Sveta slovenskih organizacij in Slovenske kulturno gospodarske zveze.

Borčičeva razstava v Dachauu

Letošnji Prešernov nagrajenec, slikar Bodan Borčič, rojen leta 1926 v Ljubljani, je bil med vojno interniran v Dachauu, kamor je dospel 10. avgusta 1944. V taborišču je ostal do osvoboditve 29. aprila 1945. Tako kot pri nekaterih drugih umetnikih so se tudi pri njem v različnih obdobjih vračale

"Ich bin wieder da"

Bodan Borčič

v stvaritve podobe iz koncentracijskega taborišča. Od 26. maja do 29. avgusta lani je taboriščni muzej, ki ga vodi Barbara Distel, priredil v Dachauu razstavo njegovih slik z naslovom *Häftling Nr. 91324, Zeichnungen, Gemälde, Grafiken* (Zapornik št. 91324, Risbe, slike, grafike). To je tudi naslov bogatega kataloga, ki so ga objavili za to priložnost.

BOŽIČNI KONCERT

Moški pevski zbor pod vodstvom Iva Kralja na dveh posnetkih s koncerta (foto KROMA)

41. božični koncert Zveze cerkvenih pevskih zborov v Trstu je bil 16. januarja v stolnici sv. Justa. Nastopili so trije priložnostni skupni zbori (otroški pod vodstvom Mire Fabjan, ženski pod vodstvom Tamare Stanese in moški pod vodstvom Iva Kralja) ter redni mešani skupni zbor ZCPZ pod vodstvom Edija Raceta. Spored je povezoval Marijan Kravos, prisotne pa je pozdravil tržaški škof msgr. Evgen Ravignani.

NOVA PRIZNANJA ZA BORISA PAHORJA

Pri založbi Nicolodi v Roveretu so pod naslovom *Il petalo giallo* objavili italijanski prevod romana Borisa Pahorja *Zibelka sveta*. Oskrbela ga je tržaška kulturna delavka Diomira Fabjan Bajc.

Celovška založba Kitab Verlag pa je objavila izbor Pahorjevih novel z naslovom *Blumen für einen Aussätzigen* (Rože za gobavca). Ta prevod je delo Mirelle Urdih Merku, ki je tudi tržaška kulturna delavka, vendar živi v Erlangnu v Nemčiji. Predstavitelj, pri kateri je sodeloval tudi avtor, je bila 25. januarja na Dunaju.

Pisatelj Boris Pahor je bil 17. februarja tudi protagonist Prešernove proslave, ki sta jo na županstvu v Trziču priredila društvo Trzič in občina. Z njim se je javno pogovarjala univ. prof. Tatjana Rojc, župan Gianfranco Pizzolito pa mu je slovesno izročil mestni pečat.

TAIZÉJSKO SREČANJE

Od 28. decembra do 1. januarja je bilo v Lizboni 27. taizéjsko srečanje, ki mu je dalo ton pismo pobudnika ekumenske skupnosti v Taizéju, 89-letnega br. Rogera Prihodnost miru. Med 40.000 udeleženci je bilo okoli 400 Slovencev.

UMRL ŠOLNIK EVGEN DUJC

V Zavrhu v Vremski dolini, kjer se je rodil 10. decembra 1937, je 31. decembra umrl šolnik Evgen Dujc. Dolgo je bil profesor in ravnatelj v Postojni, v šolskem letu 1988-89 pa je nastopil službo pedagoškega svetovalca za slovenske šole na Tržaškem. V pokoj je odšel leta 1996.

NOV JELINČIČEV ROMAN

Tržaški pisatelj Dušan Jelinič je pri koprski založbi Lipa izdal nov roman z naslovom *Legenda o človeku, ki je govoril z vetrom*. Dne 18. januarja sta ga predstavila dopoldne na seдеžu Društva slovenskih pisateljev v Ljubljani Igor Škamperle, popoldne v Tržaški knjigarni pa Ines Cergol.

DUŠAN JAKOMIN 80-LETNIK

Slovenski dušni pastir v Škednju, kulturni delavec, časnikar, etnolog in glasbenik Dušan Jakomin je 11. januarja obhajal 80-letnico. V duhovnika je bil posvečen leta 1949, v Škednju pa slušbuje od leta 1953.

Predsednika SSO in SKGZ Sergij Pahor in Rudi Pavšič čestitata Dušanu Jakominu za dolgoleten trud za slovensko manjšino na Tržaškem.

Društvo slovenskih izobražencev v novem letu

Od leve: Marija Pirjevec, Lojzka Bratuž, moderator dr. France Bernik in Miran Košuta.

Levo: generalni konzul Jože Šušmelj izroča Jevnikarjevi vdovi posthumno odlikovanje Red za zasluge predsednika Republike Slovenije; desno: ravnatelj Gledališkega muzeja Ivo Svetina in Marjan Pertot.

Prvo srečanje društva v Peterlinovi dvorani je bilo v ponedeljek, 10. januarja in je bilo posvečeno spominu pred letom umrlega prof. Martina Jevnikarja. Po njem so poimenovali simpozij, ki je bil posvečen za-mejski književnosti v času odmiranja mej in pri katerem so sodelovali profesorji Lojzka Bratuž, Miran Košuta, Marija Pirjevec in dr. France Bernik kot moderator večera. Ob tej priložnosti je generalni konzul RS v Trstu gospod Jože Šušmelj izročil Jevnikarjevi vdovi gospe Nedi postumno odlikovanje Red za zasluge predsednika Republike Slovenije. Naslednji ponedeljek, 17. januarja,

UMRL REŽISER FRANCI KRIŽAJ

V Ljubljani, kjer se je rodil 20. januarja 1936, je 2. januarja umrl režiser Franci Križaj. Bil je član Odra 57, za katerega je med drugim krstno režiral znamenito Smoletovo Antigono leta 1960 in Kozakovo Afero leta 1961. V letih 1966-99 je bil stalni režiser Slovenskega ljudskega gledališča v Celju, gostoval pa je tudi drugje.

ŠOLSKI VPISI

Ob koncu januarskih vpisov za prihodnje šolsko leto se je pokazalo, da bo prve razrede slovenskih osnovnih šol na Tržaškem jeseni obiskovalo 150 (letos 135), na Goriškem pa 107 (lani 106) otrok.

Nihajoči so vpisi v prve letnike otroških vrtcev: 137 na Tržaškem (letos 151) in 153 na Goriškem (letos 138).

značilno, da vsebuje božične skladbe ali priredbe ljudskih pesmi samih tržaških skladateljev.

Božično pričakovanje

Tržaški mešani pevski zbor Jacobus Gallus je 19. decembra priredil v Rojanu 13. božično zborovsko revijo. Predstavil je tudi svojo novo zgoščenko Božično pričakovanje, ki jo je pripravil pod vodstvom donedavnega dirigenta Janka Bana. Zanj je

so v društvu predstavili knjigo Marjana Pertota "V domovini Jake Štoke", ki je izšla v založbi Mladike in Gledališkega muzeja v Ljubljani kot 80. zvezek Dokumentov Slo-

foto KROMA

venskega gledališkega muzeja. Knjigo je predstavil ravnatelj Gledališkega muzeja Ivo Svetina. V ponedeljek, 24. januarja, je bil gost DSI predsednik slovenskega parlamenta France Cukjati. Zadnji ponedeljek v januarju pa je bil posvečen knjigi zgodovinarke Tamare Griesser Pečar "Razdvojeni narod - Slovenija 1941-1945. Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna in revolucija." Večera sta se udeležila tudi pobudnika knjige, ki je izšla najprej v nemščini, pred kratkim pa tudi v slovenščini, dr. Marija in Jože Bernik.

Društvo slovenskih izobražencev vabi na svoje kulturne večere v Peterlinovi dvorani vsak ponedeljek ob 20.30.

foto KROMA

Na slikah levo in zgoraj: predsednik slovenskega parlamenta France Cukjati gost v Peterlinovi dvorani; desno: zgodovinarica Tamara Griesser Pečar in Ivo Jevnikar.

ALEŠ UŠENIČNIK

Pri Mohorjevi družbi v Celju je izšel zbornik Aleš Ušeničnik - Čas in ideje - 1868-1952. Gre za gradivo s simpozija, ki sta ga februarja 2003 priredili Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter Teološka fakulteta. Uredila sta ga Matija Ogrin in Janez Juhant.

UMRL JE GLASBENIK JANEZ BITENC

V Ljubljani, kjer se je rodil 25. oktobra 1925, je 4. februarja umrl skladatelj, dirigent, glasbeni pedagog in urednik, besedni umetnik Janez Bitenc. Bil je pravi pojem glasbenega ustvarjanja za otroke, saj je zanje napisal in uglasbil več kot 400 pesmi in pravljic ter izdal celo vrsto pesmaric, knjig, kaset in plošč. Veliko je na tem področju navdušeno pomagal tudi na Tržaškem in Goriškem.

KAKO SMO TRGOVALI

To je naslov publikacije, v kateri Goričanka Elda Grauner opisuje, kako so nekoč v Štandrežu pridelovali sadje in zelenjavo ter ju prodajali blizu in daleč.

TISCHLERJEVA NAGRAJENCA

Krščanska kulturna zveza in Narodni svet koroških Slovencev sta 21. januarja v Celovcu podelila 26. Tischlerjevo nagrado bivšemu dolgoletnemu predsedniku Zveze slovenske katoliške prosvete v Gorici Damjanu Paulinu in dolgoletnemu predsedniku Slovenske prosvete v Trstu Mariju Maverju. Predsednika KKZ Janko Zerzer in NSKS Jože Wakounig sta poudarila zasluge nagrajencev za vzpostavitev rednih kulturnih izmenjav med koroškimi in primorskimi Slovenci.

DAN EMIGRANTA

V gledališču Ristori v Čedadu je bil 6. januarja Dan emigranta. Nastopila sta Beneško gledališče in skupina mladih, ob pozdravih čedajskega župana Attilia Vuge in drugih pa sta imela govora beneški javni delavec in časnikar Giorgio Banchig in predsednik videmske pokrajine Marzio Strassoldo.

KIPI GOVORIJO

Založba Družina v Ljubljani je izdala knjigo Kipi govorijo. V njej je 48 slik kipov Franceta Goršeta iz let 1926-80, ob njih pa so poezije Smiljana Trobiša. O kiparju piše ravnatelj Narodne galerije Andrej Smrekar, o pesniku pa pesnik in igravec Tone Kuntner. Uvod je prispeval direktor založbe Janez Gril, knjigo pa je uredila Odeta Gorše.

NADŠKOF ALOJZ URAN 60-LETNIK

Novi ljubljanski nadškof msgr. Alojz Uran je 22. januarja praznoval 60-letnico. V duhovnika je bil posvečen leta 1970, v škofa pa leta 1993, saj je bil do imenovanja za ljubljanskega nadškofa pomožni škof v Ljubljani.

35 LET SLOVENSKE MAŠE V MILANU

V Milanu so obhajali 35-letnico uvedbe maše za slovenske vernike. Zbirati jih je začel msgr. Ignacij Kunstelj. Za njim so se vrstili drugi izseljeniški in goriški duhovniki: Franc Bergant, Jurij Rode, msgr. Oskar Simčič (14 let), David Taljat in Karlo Bolčina. Ob mašah so začeli prirejati koncerte, romanja in druge pobude, ki povezujejo naše rojake.

POSVET V BOSTONU

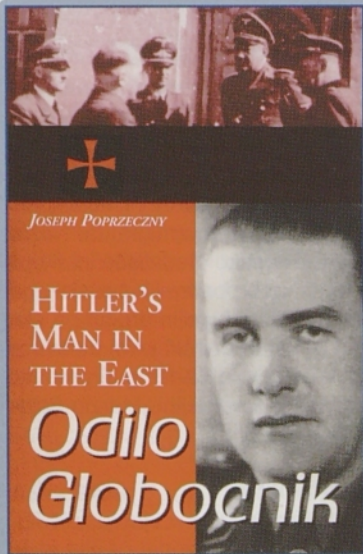
Od 4. do 7. decembra je bil v Bostonu posvet Ameriškega združenja za napredek slovanskih študij. Družba za slovenistične študije (Society for Slovene Studies) je v tem okviru priredila več predavanj o slovenističnih zadevah. Sodelovali so strokovnjaki iz Severne Amerike in Slovenije.

Dve "zdomski knjigi" pri Družini

Založba Družina v Ljubljani je 11. februarja predstavila dve pomembni knjigi o življenju in zgodovini naših ljudi v Ameriki.

Zgodovinar prof. Bogdan Novak iz Toleda (Ohio, ZDA) je objavil študijo Pater Kazimir Zakrajšek, v kateri obravnava njegovo prvo "ameriško obdobje", ko je v letih 1906-27 postavljaj temelje cerkveni organizaciji slovenskih frančiškanov v ZDA. Glavnino besedila je napisal sam p. Zakrajšek, prof. Novak pa ga je uredil in dopolnil ter dodal opombe.

Javni delavec arh. Jure Vombergar iz Buenos Airesa pa je pripravil 709 strani debeli Letopis 1947-1997, 50 let slovenskega dušnega pastirstva v Argentini. To je obenem pregled glavnine delovanja slovenske politične emigracije v tistem obdobju.

Knjiga o Odilu Globocniku

Publicist in raziskovalec Joseph Poprzeczny, ki živi v Avstraliji, a so mu nacisti umorili mater in polsestro na Poljskem, je lani pri založbi McFarland & Company v ZDA izdal 439 strani debelo, bogato dokumentirano knjigo o v Trstu rojenem nacističnem zločincu, esesovskem generalu Globočniku (1904-1945). Zaradi njega so krvaveli Judje in Poljaki, a tudi naši ljudje v Trstu in njegovem zaledju, ko je bil premeščen na to območje in je s sabo privedel

poznejše voditelje Rižarne. Naslov knjige je Odilo Globocnik, Hitler's Man in the East (Odilo Globocnik, Hitlerjev človek na Vzhodu). Zadnja poglavja so posvečena tržaškemu vojnemu obdobju in samomoru na Koroškem. Glede zgodnjih let pa se avtor sklicuje tudi na podatke tržaškega zgodovinarja Aleša Breclja.

ZGOŠČENKA V CLEVELANDU

Zbor Fantje na vasi iz Clevelanda (ZDA) je pripravil novo zgoščenko verskih pesmi v angleščini, latinščini in slovenščini z naslovom Laudate Dominum.

DOKUMENTAREC O PISATELJU REBULI

Slovenski televizijski program RAI v Trstu je 11. februarja predstavil dobro uro trajajoči, vsebinsko zelo bogati dokumentarec Epifanija zemlje in duha - Alojz Rebula v zanosu besede in šepetanju vere. Prvič je bil v oddaji 13. februarja. Ob pisateljevi 80-letnici sta ga pripravila prof. Igor Škamperle in režiserka Marija Breclj.

SLOVENCİ IN VOJSKA

Dr. Rok Stergar, ki predava na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, je pri knjižni zbirki Historia omenjenega oddelka na 281 straneh objavil študijo Slovenci in vojska, 1867-1914, Slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne.

UMRL JE DR. STANISLAV MERŠOL

V Ohiu je 5. novembra po dolgi bolezni umrl sin znanega zdravnika Valentina dr. Stanislav Meršol. Rodil se je 29. oktobra 1932 v Ljubljani. Kot strokovnjak za fiziko je predaval na ameriških univerzah in raziskoval za vojsko, nakar se je preusmeril na jezikoslovje in začel preučevati jezike ameriških Indijancev. Živel je med Apači v Novi Mehiki sestavil slovar jezika Apačev Jicarillo ter napisal njihovo zgodovino. Zadnja leta je preučeval pleme Chiapa v Mehiki in starodavni jezik Majev.

SPOMIN NA IVANA TRINKA

V Kulturnem domu v Trstu so 11. februarja odprli razstavo Mons. Ivan Trinko - spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami, ki je pred meseci nastala ob proslavah v Benečiji in Novi Gorici. Dan pred tem je bila v Čedadu slovesna predstavitev Trinkovega koledarja 2005 s priloženo knjigo Pavla Petričiča Ivan Trinko - pravi pesnik Beneške Slovenije. Obe publikaciji je izdalo čedadsko Kulturno društvo Ivan Trinko.

ORATORIJ O P. PLACIDU CORTESEJU

V Padovi so za Dan spomina na holokavst in ob 60-letnici mučeniške smrti pripravili oratorij o minorigu p. Placidu Corteseju (1907-1944), ki je naši javnosti že dobro znan zaradi dela v korist slovenskih internirancev, vsakovrstnih preganjancev in upornikov proti nacizmu. Izdihnil je zaradi mučenja v "bunkerju" gestapa na Oberdankovem trgu v Trstu, ker ni hotel izdati sodelavcev. V padovanskem občinskem gledališču Verdi je bila 31. januarja premiera dela *Olocausto del silenzio, Placido Cortese vittima del nazismo* (Darovanje življenja zaradi molčečnosti - Žrtev nacizma Placido Cortese). Dramo v dveh delih za igralce, zbor in orkester je napisal p. Luigi Francesco Ruffato. Glasbene dele je komponiral in dirigiral Gianandrea Pauletta, režijo pa je podpisal Filippo Crispo.

Novoletno srečanje SSk

Dva posnetka s srečanja v palači Lantieri v Gorici (foto Novi glas)

V palači Lantieri v Gorici je bilo 21. januarja tradicionalno novoletno srečanje Slovenske skupnosti. Somišljenikom SSk in prisotnim javnim delavcem z obeh strani meje je spregovoril deželni tajnik SSk Damijan Terpin, pozdravili pa so strankin deželni predsednik Drago Štoka, goriški župan Vittorio Brancati, podpredsednik slovenskega državnega zbora Vasja Klavora, predsednik komisije DZ za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu Janez Kramberger, predsednik odbora DZ za zunanjo politiko Jožef Jerovšek, deželni odbornik Franco Jacop in predsednik Enotne liste iz Celovca Vladimir Smrtnik.

Umril je prof. Rado Lenček

V New Yorku je 27. januarja umrl jezikoslovec in etnograf, zaslužni profesor slovanskih jezikov tamkajšnje univerze Columbia dr. Rado Lenček. Rodil se je 3. oktobra 1921 na Mirni na Dolenjskem, študiral na gimnaziji v Novem mestu ter na univerzah v Ljubljani, Padovi, Chicagu in Harvardu. Tesno je bil povezan s Primorsko, saj je njegova vdova Nina hčerka pesnika Jože Lovrenčiča in je bil že med vojno profesor na slovenski gimnaziji v Gorici. Nato je do leta 1955 poučeval na slovenskih šolah prej v Gorici, potem v Trstu, kjer je tudi veliko delal na radiu, kot urednik kulturnega biltena USIS-u in pri slovenskem tisku. Takrat je izdal knjigi *Od Jadrana - Etnografski zapiski in študije (1947)* ter *Slovenska marijanska lirika (1954)*. Po izselitvi z družino v ZDA leta 1956 je študiral dalje, v letih 1962-65 je predaval na University of Illinois v Urbani, od leta 1965 do upokojitve leta 1992 na Columbia University v New Yorku, kot gostujoči profesor pa vmes še na New York University, Yale Univ. in Univ. of Illinois. Bil je med pobudniki (in prvi predsednik) društva za slovenistične študije *Slovene Studies*, kot tudi Ameriškega slovenskega kongresa ter velik podpornik slovenskih kulturnih pobud v New Yorku. Včlanjen je bil v številnih strokovnih združenjih in bil zunanji dopisni član SAZU. Izdal je vrsto znanstvenih razprav in knjig v angleščini o slovenskih in slovanskih jezikoslovnih ter kulturnozgodovinskih vprašanjih, tako tudi o Benečiji in Reziji. Njemu v čast so v New Yorku leta 1987 posvetili angleško pisani zbornik *Lubi Slovenci*, v Ljubljani pa so mu leta 1996 izdali *Izbrane razprave in eseje*. Leto pred tem je bil razglašen za ambasadorja Republike Slovenije v znanosti.

SLOVENSKI ETNOLOŠKI LEKSIKON

Mladinska knjiga v Ljubljani je že oktobra objavila temeljno delo slovenske etnologije, Slovenski etnološki leksikon, ki obsega 745 strani, 6.000 gesel in 1.030 slik ter zemljevidov. Sodelovalo je 110 strokovnjakov, tudi iz zamejstva.

FILIBERT BENEDETIČ

Dne 17. februarja je praznoval 70-letnico pesnik, dramatik, politični in kulturni delavec Filibert Benedetič. Rodil se je v Trziču, najbolj ustvarjalna leta je preživel v Trstu, zadnje čase pa živi v Gorici.

PO NAŠEM

Župan iz Ovčje vesi-Naborjeta Aleksander Oman je sestavil in s pomočjo gorske skupnosti objavil knjigo *Po našem*, da bi se otroci naučili domačega narečja, ki vse bolj tone v pozabo.

ODLIKOVANI VLADIMIR KOS

Pesnik in misijonar na Japonskem prof. Vladimir Kos, DJ je za svoj književni opus, človekoljubna dejanja ter prispevek slovenski kulturi in jeziku ob 80-letnici prejel zlati red za zasluge. Vročili so mu ga 10. decembra na veleposlaništvu v Tokiu.

PUSTNE PRIREDITVE

38. Kraški pust je 5. februarja privalil na Opčine devet vozov in sedem skupin pustnih šem. Prvo mesto so med vozovi odnesle Opčine, sledi Štmaver in Repen. Med skupinami pa so se na prva tri mesta uvrstili Prosek-Kontovel, Padriče-Gropada in Boljunec.

Naslednjega dne je bil v Sovodnjah 8. pustni spreved, pri katerem je sodelovalo šest vozov in šest skupin. Med vozovi so bili prvi trije Štmaver, Sovodnje in Praprot, med skupinami pa Prosek-Kontovel, Romjan in Gorica.

DR. GORAZD BAJC

Rektor ljubljanske univerze je 15. februarja promoviral doktorja znanosti Gorazda Bajca, mladega tržaškega zgodovinarja, ki je napisal disertacijo *Italijanska politika do vprašanja pripadnosti Primorske v luči virov Special Operations Executive*, od kapitulacije Italije do konca druge svetovne vojne. Mentor je bil prof. Dušan Necak.

UMRL JE MAJ. BARRE

V Montrealu, kjer se je rodil 22. februarja 1906, je 2. februarja umrl major Paul Herbert Barre. Velike zasluge je imel, da britanske oblasti maja in junija 1945 niso prisilno izročile Titovim predstavnikom tudi slovenskih civilnih beguncev iz taborišča Vetrin pri Celovcu, kot so bile pred tem s prevaro izročile domobrance ter druge pribežnike iz vojaškega dela taborišča, kar je za veliko večino pomenilo smrt.

Maj. Barre, ki se je po vojni vrnil v poklic tehnika in pozneje tovarniškega ravnatelja, je bil od leta 1943 dodeljen zavezniki vojaški upravi za civilne zadeve. Tako je bil na primer od septembra 1943 do maja 1945 guverner v Ferrari. Nato so ga premestili v Celovec, kjer je bil odgovoren tudi za civilni del taborišča v Vetrinju. Ko so mu 31. maja 1945 ukazali, naj v treh dneh "izprazni" taborišče, je skupno s predsednikom taboriščnega odbora dr. Valentinom Meršolom odločno posegel pri nadrejenih, ki so ukaz u-maknili, štiri dni kasneje pa je maršal Alexander obiskal Vetrinj, se razgovoril z Barrejem in Meršolom ter potrdil, da ne sme priti do prisilnih repatriacij civilnih oseb.

UMRLA S. CITA IN PRELAT BOŽIDAR SLAPŠAK

Učiteljska družina Slapšak, ki se je naposled ustalila v Šiški v Ljubljani, je imela 12 otrok. Prvi, Julij, in zadnji, Božidar ali Darko, sta postala duhovnika, drugorojenka Jedrt Marija je postala usmiljenka s. Cita, ena izmed sester, medicinka Marija, ki je umrla med vojno zaradi jetike, pa je bila med najboljšimi pomočniki p. Placida Corteseja, ko je v Padovi pomagal internancem in preganjancem.

S. Cita, ki se je rodila 13. aprila 1903 v Vodicach, je umrla na Mirenskem Gradu 18. decembra. V red je stopila leta 1932. Poučevala je na osnovnih in meščanskih šolah. Po vojni, ko so morale usmiljenke iz Slovenije, je dolgo delala na Hrvaškem, v Skopju in Beogradu.

Na Golniku pa je 21. januarja umrl prelat Božidar Slapšak, ki je ravno tiste dni zapuščal mesto župnika v Leskovici, da bi se preselil v Duhovniški dom v Ljubljani. Rodil se je 16. oktobra 1917 v Radovljici. V duhovnika je bil posvečen leta 1943. Po vojni je bil nekaj časa tajnik škofa Vovka. Trikrat je bil zaprt v letih 1946-47, 1948-55 in 1961-62, tako da je skupno presedel 8 let, 2 meseca in 16 dni zapora. Znan je bil po svoji duhovniški zvestobi in pastoralni vnemi.

SLOVENSKI DOM V ZAGREBU

V Zagrebu so 3. decembra z akademijo v gledališču Gavella praznovali 75-letnico Kulturno-prosvetnega društva Slovenski dom. Društvo je večkrat spremenilo svoje ime, od leta 1949 ima sedež na Masarykovi ul. 13 sredi Zagreba, sedanji predsednik pa je Darko Šonc.

FERIJEVA ZGOŠČENKA

Tržaški kitarist Marko Feri je s podporo Sklada Mitja Čuk posnel zgoščenko solističnih kitariskih skladb Nocturnal. Predstavili so jo 18. decembra na Opčinah.

CERKEV V PEVMI

Ob 70-letnici poslikav v cerkvi v Pevmi sta kulturna delavka Erika Jazbar in župnik Vojko Makuc objavila v slovenščini in italijanščini brošuro o tej umetnini Toneta Kralja. Predstavil jo je Vili Prinčič ob božičnem koncertu v omenjeni cerkvi 6. januarja.

UMRLA PEVKA MARJANA DERŽAJ

Dne 18. januarja je umrla dolgoletna prva dama slovenske popevke Marjana Deržaj. Rodila se je 23. maja 1936 v Ljubljani. Že leta 1958 je zaslovela s prvo uspešnico. Zmagala je na več festivalih na Bledu in v Opatiji ter posnela vrsto plošč in kaset.

SLAVJANSKA SLOGA

Tržaški zgodovinar, ravnatelj Narodne in študijske knjižnice Milan Pahor je pri Založništvu tržaškega tiska izdal 294 strani debelo, lepo oblikovano knjigo Slavjanska sloga, Slovenci in Hrvati v Trstu od avstroogrške monarhije do italijanske republike. V njej obravnava obdobje 1848-1954 z vidika razvoja slovenskega narodnega gibanja in njegovih plodnih stikov s hrvaško, a tudi češko in drugimi slovanskimi skupinami v Trstu. Predstavitve je bila v nekdanjem Narodnem domu v Trstu 11. februarja.

10-LETNICA

KRAŠKIH OVČARJEV

Ansambel Kraški ovčarji, ki goji svojo zvrst balkanskega rocka, je 23. januarja praznoval svojo 10-letnico s prireditvijo v Zgoniku, na kateri sta nastopila tudi Vlado Kreslin in Aki Rahimovski. Izdal je tudi zgoščenko in spominsko brošuro.

PREŠERNOVI NAGRAJENCI

Na osrednji proslavi ob dnevu slovenske kulture, 7. februarja v Cankarjevem domu v Ljubljani, sta prejela Prešernovo nagrado za življenjsko delo slikar Bogdan Borčić in flavtistka Irena Grafenauer.

Letošnji nagrajenci iz Prešernovega sklada pa so: arhitekta Matija Bevk in Vaso Perovič, plesalec in kooreograf Edward Clug, altistka Mirjam Kalin, skladatelj Milko Lazar, igralka Nataša Matjašec in pesnik Milan Videntič.

Prof. Vinko Lipovec 90-letnik

Vinko Lipovec z ženo Maro. Letos praznujeta 55-letnico poroke.

V Clevelandu v ZDA je 22. januarja praznoval 90-letnico časnikar in javni delavec prof. Vinko Lipovec. Rodil se je v Spodnjih Jaršah 22. januarja 1915. Leta 1939 je diplomiral iz zgodovine in zemljepisa, se zaposlil pri Slovencu, v letih 1940-44 pa poučeval na gimnaziji v Ljubljani. Že na

univerzi je bil med vodilnimi katoliško usmerjenimi študenti, ki so se ukvarjali z javnimi zadevami. Med vojno je bil član Slovenske legije. Od srede 1943 do aretacije je vodil SL in njeno obveščevalno službo v Ljubljani-Centru. Decembra 1944 ga je aretirala gestapo. Poslali so ga v Dachau, kjer je prestal pegavi tifus. Po osvoboditvi je v Münchnu sodeloval v Jugoslovanskem odboru in pri tedniku Jugoslavija, nato je urejal 14-dnevnik Slovenija, pomagal pri urejanju dušnega pastirstva med slovenskimi begunci v Nemčiji in pri njihovem izseljevanju prek oceana.

Po preselitvi v Cleveland je od leta 1950 do upokojitve leta 1979 urejal Ameriško domovino. Takrat je bila še slovenski dnevnik, z eno samo stranjo v angleščini ob petkih. Danes je to tednik v dveh enako obsežnih delih, angleškem in slovenskem. Ves čas je bil tudi med vodilnimi javnimi delavci v "ameriški Ljubljani", preudaren in pravičen mož, zvest krščanskim, narodnim ter demokratskim idealom.

Ocene

KNJIGE

TONE FERENC, DIES IRAE

Tone Ferenc je pod komunističnim režimom veljal tako rekoč za uradne zgodovinarja državljanske vojne na Slovenskem. Koliko je bila ta oznaka, ki se je držala njegovega dela, upravičena, bo mogoče sklepati že iz naše ga bežnega poročila.

Vsekakor je njegovo zadnje delo - Ferenc je pred kratkim umrl - *Dies irae* nadvse pomemben prispevek k objektivnemu prikazu najbolj tragičnega obdobja slovenske zgodovine.

Gre za knjigo v obsegu skoraj 700 strani, slonečo v glavnem na dokumentih in opremljeno z mnogimi slikami oseb, krajev in dokumentov, na koncu pa še z dolgim imenskim kazalom.

Že iz podnaslova knjige - *Četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943* - je razvidna tudi izbira naslova *Dies irae* - Dan jeze, začetnih besed znane cerkvene pesmi o sodnem dnevu: s tem naslovom je avtor pač hotel naznačiti tragični značaj dogodkov, ki so predmet njegove pripovedi.

Avtor je knjigo razdelil v tri dele: 1) o četništvu na Slovenskem v letu 1943, natančneje od Polhograjskih Dolomitov do Grčaric, 2) o Protikomunistični milici in vaških stražah na Turjaku in na Notranjskem in 3) o usodi četnikov in vaških stražarjev po njihovem zajetju.

Skoraj tretjina knjige je posvečena četništvu, torej gibanju, ki je nastopalo kot jugoslovanska vojska v domovini. Za komuniste pa četniki niso bili predstavniki zakonite emigrantske vlade, ampak kratkomalo "plavogardiisti". Avtor odvijje podroben film tega nastopa; obnova četništva v Sloveniji 1943, propagandni pohod na Dolenjsko, Gorenjsko in v Polhograjske Dolomite, razdor med četniki in Sloven-

sko legijo, pohod četnikov na Dolenjsko po kapitulaciji Italije, tragedija v Grčaricah, kjer je bil četniški odred obkoljen in uničen.

"Zgodovinar ni tožilec ne zagovornik in niti ne sodnik," pravi avtor v uvodni besedi. In še: "Tako nastopam tudi v tej knjigi: brez obtožb in zagovorov ter sodb, opisujoč potek dogodkov v tistem prelomnem času druge svetovne vojne na Slovenskem."

V še večji meri se je poskusil držati tega načela v drugem in tretjem delu knjige, pri opisu dogodkov, s katerimi se je bratomorna vojna najbolj zaostri-la.

V drugem delu knjige je prikazana vloga, ki jo je po kapitulaciji Italije na eni strani odigrala Slovenska legija, praktično organizacija katoliške ilegale, in vaške straže ali s komunističnim nazivom, vzetim iz boljševiškega slovarja, bela garda. Pripoved doseže svoj dramatični vrhunec z opisom koncentracije protikomunistov v gradu Turjak, partizanskega obleganja in zavzetja gradu.

Zadnja tretjina knjige je posvečena usodi ujetih četnikov in vaških stražarjev jeseni 1943. Tu se vrstijo poglavja o partizanskem sodstvu, o varnostno-obveščevalni službi OF, o znanem kočevskem procesu od 9. do 11. oktobra 1943, o usmrtnih pri Mozlju in Jelen-dolu in raznih krajih po Dolenjskem.

Avtorju je treba priznati težnjo po čim večji objektivnosti, čeprav, kot je razumljivo, s perspektive zmagovalcev. Vendar se v svojem dokumentiranju ne omejuje na režimske vire, ampak je pozoren tudi na pričevanja iz nasprotne strani; naj na primer omenimo navajanje pred kratkim izšle knjige arh. Marjana Eiletza. Ali navajanje knjige znanega spreobrnjenca Franca Špeliča.

A kar bralca prisili, da se pokloni ne samo avtorjevi težnji po objektivnosti, ampak tudi njegovemu humanističnemu domoljubju, njegovi pieteti do vseh mrtvih, je pesem, ki si jo je avtor v lastnoročni obliki postavil za uvod knjigi.

Pesem preseneča ne samo s svojo pietetno, ampak celo krščansko noto. Naj jo zato navedemo, kakor jo je napisal v maju 1995:

*Jaz tokrat praznoval ne bom
ne konca vojne in ne zmage;
zaprl se bom v svoj tihi dom
in molil za Slovence svoje drage.*

*Za njih bom molil, ki so nekoč
bili rdeči, beli, plavi -
in vsak, v svobodo svojo zroč,
izginili v gorja poplavi.*

*Naj "lux perpetua" sveti vsem,
ki v breznih in grobovih spijo,
in "requiem aeternam" njih kostem,
kjerkoli trhle še ležijo...*

Iz tega je razvidno, da je Tone Ferenc dojemal NOB ne kot epopejo, ampak kot tragedijo.

Knjigo je izdala založba Mondrijan v Ljubljani, opremil pa jo je Gorazd Rogelj.

A. R.

OB KNJIGI LIDE TURK LE ŠEPET JE, KI GA SLIŠIMO O NJEM

Knjiga Lide Turk *Le šepet je, ki ga slišimo o Njem*, ki jo je v svoji lanski zbirki izdala Goriška Mohorjeva družba, je ponatis črtic, ki so izhajale od marca 1999 do septembra 2001 v tržaškem verskem mesečniku *Naš vestnik*. A za bralca, ki jih v tej knjigi bere prvič, pomenijo presenečenje. In sicer večkratno.

Prvo presenečenje: da se je avtorica, ki je sicer doslej že vidno nastopala v naši zamejski publicistiki, a vendar samo kot sourednica raznih zgodovinskih publikacij iz časa našega narodnega odpora, podala na pot čiste literature. Drugo presenečenje: da to njeno delo diha neko duhovno kvaliteto, kakršne pri njenih pišočih vrstnikih, ujetih v postmoderno ležernost, ni najti. Kar preseneti, je tudi rez

njenega pisanja, ki izkazuje kulturo in okus.

Njeno literarno orodje v tej knjigi je črtica, po večini ne daljša od dveh strani. Tej črtici v glavnem ne gre za pripovedni motiv, ampak za razpoloženjsko, večkrat spominsko zazrtost. Predmet ji je primorsko okolje, na primer v tržaškem predmestju ali v Vipavski dolini, zraven pa tudi okolja v širših svetskih lokacijah od Petrograda do Egipta, od Kompstelja do Franciškovke Umbrije. Vendar smo zunaj domačijstva ne samo tematsko, ampak, ker je pomembnejše, tudi občutenjsko. To čustvovanje je tenkočutno in prefinjeno, a nikoli sentimentalno.

Od vsega pa najbolj preseneča atmosfera knjige, ki jo lahko mirno označimo kot religiozno: *Šepet o Njem* v naslovu je šepet o Bogu. Religioznih tem se dotika večina črtic, tako na primer *Brat Simon*, *Tri cerkve*, *Svetnikova namena*, *Ob zlatem kelihu*, *Pod kupolami in križi*, *Kdo bo letos pel sveto noč*, *Porcijunkula*, *Sladka gora*, *Ob večeru tihem*. Gre za občutje svetega, ki ga posebej dihajo posvečeni prostori, a tudi žlahtnost v človeških dušah. Naj omenimo nekaj likov, ozarjenih s posebno ljubeznijo: nono, ki sedi ob oknu in moli iz svojega molitvenika; češko "babičko", ki moli *sveti angel* v svoji rodni češčini; nonota, ranjenega na soški fronti in ki s fronte piše domačim presunljivo poslovilno pismo.

Knjigo dela posebej našo, primorsko, njena ukoreninjenost v naši tradiciji. Tako na primer pri neki procesiji vidimo, kako se pomika skozi glavno ladjo bandero bratovščine svetih Cirila in Metoda; v drugi cerkvi vidimo dekleta in žene v belih rokavicah s črnimi obšitki škedenjske noše; podeželsko župnišče zadira od spomina njegovega nekdanjega stanovanca, pesnika Gregorčiča; ali naj omenimo samo žensko, ki pere sklonjena nad *ornico*, besedo, ki jo bo moral slovenski prapovpis še zaznamovati.

Kljub svoji duhovni finesi je knjiga Lide Turk brez tiste idiličnosti, ki si jo kdaj našel v mohorjevski prozi. V tej knjigi bralec najde tudi bolnišnico in tržaško Rižarno, najde celo mladega samomorilca. Zanimivo pa je, da komaj najde kakšno sled primorske tragike - tako genocidne kakor poznejše revolucijske -, čeprav se je avtorica ukvarjala z njo. Generacijska odmakn-

jenost, tenkočutna udržanost ali verski okvir *Našega vestnika*?

Ali temu žlahtnemu psihološkemu dokumentu kaj manjka, da bi dosegel tudi polno literarno veljavo? V zaključku črtice *Kdo bo letos pel sveto noč* je preblisk literarnega talenta. Drugje - na primer v črtici *V podeželskem župnišču* - pa je avtorica pustila neizkoriščen motiv, ki ga je že imela v rokah. Edina pripomba tem črticam, s strogo literarnega vidika: meglice razpoloženjskih stanj bi se lahko strnile v povrednejše podobe.

Zaključimo lahko s priznanjem Goriški Mohorjevi družbi, da je z izdajo te knjige Lide Turk dragoceno obogatila naš zamejski literarni zemljepis. Knjigi je napisala spremno besedo Marija Cenda Klinc, oblikoval in opremil pa jo je Aleš Turk.

A. R.

LUISA ANTONI
ODMEVI OPERE ČRNE
MASKE MARIJA KOGOJA
Trst, Mladika, 2003, 93 str.

Luisa Antoni je znana spremljevalka in raziskovalka kulturnega življenja in dediščine na slovenskem glasbenem področju. Po diplomu na tržaški univerzi je magistrirala v Ljubljani, kjer tudi pripravlja doktorsko disertacijo. Diplomirala je iz klavirja ter študirala čembalo in kompozicijo. Sodeluje s *Primorskim dnevnikom*, Radiom Trst A in Koper ter z RTV Slovenija, med drugim pa tudi poučuje na gimnaziji v Kopru.

Luisa Antoni se že več let ukvarja z raziskovanjem življenja in dela slovenskih primorskih glasbenikov: naj omenimo, da sta pred časom izšla njena monografija o pevcu Danilu Merlaku ter Poklon Kseniji Vidali, konec leta 2003 pa je tržaška založba Mladika izdala sad njenega raziskovanja lika Marija Kogoja, skladatelja, ki se je s svojim delom vpisal v sam vrh slovenske glasbene ustvarjalnosti 20. stoletja. Obenem je Marij Kogoj osebnost, ob kateri se še danes odpira vrsta vprašanj, kritika pa dokaj raznoliko vrednoti njegovo delo.

Luisa Antoni se je osredotočila na glavno Kogojevo delo, tj. opero *Črne maske*, ter je analizirala odmeve nanjo ob priliki treh uprizoritev, ki jih je

bila opera deležna. Avtorica je zbrala in uokvirila recenzije, članke in eseje, ki obravnavajo lik in delo Marija Kogoja oz. uprizoritve njegove opere v letih 1929, 1957 in 1990. Ob koncu vsakega razdelka je Antonijeva dodala tudi polemične spise, ki kot stalnica spremljajo Kogojevo delovanje in vrednotenje. Med polemičnimi spisi je zanimiv predvsem tisti, ki se obregne ob dejstvo, da partitura *Črnih mask* do danes še ni bila natisnjena: obstaja namreč le v rokopisu.

Črne maske so Kogojevo življenjsko delo, napisano v ekspresionističnem duhu: v ospredju je lik don Lorenza v spopadu s svojo halucinirano psiho, s svojo podzavestjo, ki jo predstavljajo simbolične figure pajka, smrti in laži ter *Črne maske* kot simbol "absolutnega kaosa in mraka" Lorenzove duše. Izredno zahtevna je vloga don Lorenza, ki terja odličnega baritonista, opera sama pa zahteva izkušenega režiserja in dobro ekipo. Gotovo ni le to botrovalo dejstvu, da je Kogojeva opera tako malo znana in uprizorjena: skladatelj namreč ni dovršeno pregledal partiture, v njej manjka vsaka uporabna označba tempa ali dinamike, težko je najti prostor za njeno celovito postavitev in seveda dobre sodelavce, pa tudi ni dovolj zanimanja za njeno promocijo na tujem. Zadržanje dela kritike je Marija Gombač leta 1993 razložila z dejstvom, da je Marij Kogoj "kralj Matjaž slovenske glasbene kulture" in da je kot komet "vstopil v slovenski kulturni prostor, v katerem je postano in že kar usmrajeno, sicer pa prelestno romantično čtalniško zapečkarstvo prezračil z novim, modernim, torej sočasnim ekspresionističnim pogledom."

Zgodovinsko najbolj zanimiv je razdelek, ki obravnava prvo uprizoritev leta 1929, saj je skladatelj takrat aktivno sodeloval pri postavitvi svoje opere in zato tista izvedba morda edina vsaj delno odgovarja temu, kar je Kogoj želel posredovati poslušalcem. "Delno", sicer, saj Kogoj v resnici ni bil povsem zadovoljen z rezultatom. Med drugim velja omeniti, da so pri prvi uprizoritvi sodelovala še druga pomembna imena tistega časa, od dirigenta, Tržačana Mirka Poliča, in režiserja Borisa Krivečkija do scenografa Ivana Vavpotiča in umetnika Ferda Delaka, ki je med drugim izdelal ma-

keto scene. Iz analize Luise Antoni je razvidno, da je prva postavitev le v manjši meri odmevala v sočasni slovenski publicistiki, čeprav je zanimivo to, da so ocene prispevali tudi Emil Adamič, Fran Govekar, Slavko Osterc in Stanko Vurnik, torej pomembne osebnosti takratnega kulturnega življenja na Slovenskem. Kritika je predvsem pohvalila opero, ki je vnašala novost v slovensko glasbeno področje, v ospredje pa je postavila zahtevne vloge solistov in težje dojemljivo vsebino, ki jo je Kogoj povzel po drami Rusa Leonida Andrejeva.

Do druge postavitve, leta 1957, je prišlo kljub začetnim pomislekom glede odrskih in pevskih zahtev ter goste orkestralne partiture. Končni obseg predelane opere je bil nato za 40% krajši od originala. Odmev leta 1957 je bil manjši kot leta '29, kritike pa v glavnem pozitivne. Polemika se je takrat vnela predvsem zaradi vloge koreografskih vložkov v *Črnih maskah*. Med recenzenti velja omeniti Pavleta Merkùja, ki je dobra tri leta prej - in sicer v reviji *Naši razgledi* - pisal o Kogoju, ki je takrat živel pozabljen v umobolnici.

Tretja uprizoritev, leta 1990, je doživela veliko pozornost tiska, saj je med drugimi o njej pisal tudi italijanski *Il Piccolo*. Kritika se je ponovno obregnila ob rokopis opere, samosvoje pa se je predstavil sam protagonist, hrvaški baritonist Josip Lesaja, ki je na tiskovni konferenci pred premiero podvomil v opero, njeno vsebino in celo v Kogojovo genialnost. Ocene po premieri so naglasile predvsem šibko režijo, premajhno učinkovitost stranskih vlog in včasih nenatančen orkestrski delež, za katerega je skrbel dirigent Anton Nanut.

Luisa Antoni se je poglobila v opero, ki ni bila še nikoli uprizorjena v originalnem obsegu, saj so bili nekateri deli skrajšani že ob prvi uprizoritvi leta 1929. Škoda, da je nekatere odlomke iz kritik navedla kar v originalnem srbo-hrvaškem jeziku, ki je sicer razumljiv, vendar bi prevod nedvomno omogočil boljše dojetje bistva posameznih posegov. Avtorica je poskrbela za koristen seznam člankov in esejev o Kogoju in *Črnih maskah*, ker gre v glavnem za objave v revijalnem tisku, ki se torej z lahkoto izgubijo. Njeno delo je zato dragoceno tudi v luči kas-

nejših študij na podobno tematiko.

Pogrešala pa sem obsirnejše slikovno gradivo, saj se le-to omejuje na prednjo in zadnjo platnico knjige, kjer so objavljene zanimive slike s krstne izvedbe leta '29: med temi so skupinske slike ansambla in skladatelja ter stran iz partiture, maketa Ferda Delaka in plakat. Več slik bi razgibalo besedilo in dopolnjevalo pisanje o operi in skladatelju. Pogrešala sem tudi pomanjkanje vsaj osnovnih Kogojevih biografskih podatkov, saj gre za zanimivo in hkrati tragično življenjsko usodo, ter pomanjkanje vsebine opere *Črne maske*. Strokovnjaki jo sicer dobro poznajo, po esejih Luise Antoni pa naj seže tudi radoveden bralec, ki ga zanimata usoda in delo Marija Kogoja, enega izmed najzanimivejših in morda najmanj znanih slovenskih skladateljev, ki skoraj pet desetletij po smrti še buri duhove in razdvaja kritiko. To pa je dokaz, da je še danes poveden in konstruktivno izzivalen.

Neva Zaghet

MARTA KOŠUTA KRIŽ OD NOŠE DO NOŠE

Slovensko kulturno društvo Vesna v Križu pri Trstu je leta 2003 izdalo knjigo *Križ od noše do noše*, v kateri je avtorica Marta Košuta predstavila sad obširne etnološke raziskave in naposled natančnejši opis nekdanjega življenja, "ki se prepleta z ustvarjanjem, rabo in ohranjanjem narodne noše".

Izdaja knjige ovekoveča ves trud, ki so ga avtorica in tečajnice vložile v tečaj šivanja noš, s katerim so se izkazale zlasti pri množični udeležbi Križank in Križanov na Kraški ohceti in pri razstavi *Stari in novi tabeti* ob kriškem tednu 2002 v društvenih prostorih.

Avtorica nam v prvih poglavjih po navedbi izsledkov raziskav in tečaja posreduje temeljne podatke o nastanku in razvoju vasi. Njeni podatki o Križu so poglobljeni, a jedrnat. Omejujejo se na bistveno. Tako pravi o nastanku Križa:

"Križ se prvokrat omenja 22. februarja 1260 v listini, s katero se 'Cernegoryus Sclabus, villanus Capituli' obvezuje, da ne bo zapustil hiše v bližini cerkve sv. Križa vsaj šest let. Ta podatek je vreden še posebne pozornosti, ker gre za eno najstarejših navedb slovenskih družin na ozemlju Tržaške

občine; pred njo je samo v Lonjerju iz 1243. Če v tej omembi beremo S. Crux, pa zasledimo slovensko ime Cris že leta 1328."

Po naselitvi in ustalitvi je naslednji korak pastirjev Križanov usmerjen v vinogradništvo, nato v ribištvo, nato v težaško delo in obrti.

Šola je bila ustanovljena leta 1804 in ne leta 1846, kot je napačno navedeno na spominski plošči na njenem starem poslopju.

Sledi podrobnejši opis kriških kamnitih hiš, domov, ornamentike na izrazitih elementih kraške arhitekture. V okviru navedenega je avtorica podala nekaj utrinkov iz nekdanjega življenja:

"Ognjišče, ki so mu v Križu pravili *goniščja*, je bilo duša naših domov in središče življenja v njih. V obmorskih vaseh tržaškega Krasa so ognjišča visoka in nanje si se povzpел po dveh kamnitih stopnicah. Tam se je tiščala družina in se grela, saj je to bil edini topli prostor in sicer zelo hladnem kamnitem poslopju. Velika napa, pod katero je zija odprt dimnik, je zajemala dim prostega ognja. Ob ognjišču, a še pod napa, je bila ponavadi krušna peč, od znotraj zidana v oboku iz glinastih zidakov. V njej je družina spekla kruha za cel teden. Iz odprtine nad pečjo je dim uhajal pod napa v dimnik."

"Voda je bila ... izjemno dragocena. V hišo so jo žene prinašale v škafih, za katere je bila v steni vzdana kamnita polica. Spod nje ali ob njej je običajno visela zajemalka, ki se je po imenu ločila od svoje kuhinjske sestre. Ta, ki je bila namenjena zajemanju ali pitju vode, je bila medeninasta, z drobnimi vgraviranimi okraski in so ji pravili *kuarc*, korec, navadna kuhinjska zajemalka pa je bila *krčulja*".

Poglavje z naslovom *Rojstvo in smrt* prinaša kopico podatkov o teh temeljnih izkušnjah preprostega Križana:

"Sprejem novega življenja v družino je bil odvisen od hierarhične lestvice rojstva. Prvi sin je bil seveda bodoči gospodar, a tudi sicer so bili sinovi bolj cenjeni od hčera. Kadar so dobili hčer, so kriški očetje rekli: '*Jemena svinku!*'

Ženi, ki je rojevala samo *svinka*, ni bilo lahko. Tudi v tem primeru je vsa krivda padla nanjo.

Pogrebni običaji na Krasu so nam še nekoliko živi v spominu, važno pa

je, da še enkrat navedemo vsaj utrinek, ki ga bomo zaradi sodobne razširjene dejavnosti pogrebnih zavodov najbrž kmalu pozabili:

“Navada je bila, da so mrliča ponoči *vahtali*: ne le sosedje, ampak z vseh koncev vasi so prišli in posedli na klopi okoli par. Spočetka so sočustvovali z družino in malo pomolili, potem so začeli pripovedovati anekdote o pokojniku, predvsem opevati njegove vrline. Noč pa je bila dolga in žalost se je ob kavi in vinu polagoma spreminjala v šale in petje. Najprej so peli običajne cerkvene pesmi, z njih prešli na prastare, ki so jih prepevali na romanjih in drugih verskih shodih, vse pogosteje pa vpletali tudi narodne in ponarodele, še posebno priljubljene pripovedne pesmi.”

V poglavju *Odraščanje in uvajanje v delo* so pod avtoričinim drobnogledom predvsem odnosi med starši in otroki. Že v uvodu opozarja: “... stroga vzgoja in izbira pravega poklica je bilo vse, kar so starši šteli za svojo nalogo...”

Vse drugo poteka pod taktirko družbe in strogega očeta, ki je nekakšna izvršna oblast. Sicer pa se otroci igrajo in delajo - pasejo, šivajo, pletejo in vezejo, opravljajo celo težaška dela (prenašanje kamnitih odbitkov v kamnolomu ali gnoja v pašne).

In še:

“Večeri ob ognju niso samo romantičen mit. Kakšno veliko socialno funkcijo so imeli, sem dojela šele pri Kocjanovih, ko sta mi pred prvo svetovno vojno rojena brat in sestra, Nini in Petrina, pripovedovala, kako je bilo pri njih v zgodnjih zimskih večerih. Ker je bila hiša bogata in lastnica zadnje torklje v vasi, so se taki večeri kar vrstili. Revnejši sosedje so namreč radi izkoristili priložnost, da so se greli zastonj.”

Poglavje *Smisel življenja in preživetje* nas seznanja z delom, z družbenim položajem in celo z jedilnikom Križanov.

Njihovo zdravje, zdravljenje in zagovarjanje proti boleznim in urokom pa je v celoti in v vsej svoji preproščini opisano v posebnem poglavju. Ljudska preprostost je znala tudi temu streči.

“Pomrli so vsi nedonošenčki. Te so še med dvema vojnama kar izpostavili, kot mi je povedala Komara, pa čeprav so kazali drobne znake življenja. Poskrbeli so za krst in prepustili nara-vi, da je opravila svoje. Umrljivost o-

trok je bila tako pogosta, da so matere gojile močno dišeče tulpe: iz njihovih drobnih cvetov so naredile blazinico za umrlo dete”.

Zaroka in poroka Križanov sta neizpodbitno izpričani v poročnih pismih, kjer so bili “... točno navedeni vsi predmeti za opremo hiše, popisani so bili bala in deli obleke, a navedena tudi vrednost posameznih kosov.”

Poročni obred pozna med drugimi tipično križansko specialiteto: to so *krefličji*, slaščice v obliki metuljčka. Avtorica nam v zaključku knjige posreduje recept za njihovo pripravo.

Tri zaključna poglavja so neposredno povezana s temeljnim sporočilom knjige: z nošo in okoliščinami, v katerih se ta pojavlja. Po natančnem opisu kriške zlasti ženske noše z zlatnino se avtorica spopada še s simboliko vzorcev vezenin:

“Vezenina, ki krasi bele dele narodne noše in je njeno bistvo, izraža dušo lastnice in njen temperament, njene značajske lastnosti, želje in sanje. Drobne površine skrivajo v svoji notranjosti bogato vsebino, polno mistike in domišljije, so prispodobe brezskrbne mladosti, idealov in lepote. V njih so se izkristalizirali dekliški upi za prihodnost in vera v zdravo, bogato življenje.”

Magična vrednota mističnega rajskega cvetja indoevropskega sveta se v kriški noši pojavi v svoji bohotnosti. Sporočilo je pogostoma še znano, vzorec služi lahko zagovoru zoper urok:

“Zelo priljubljen in pogost element so bile *oči*. V odnosu do drugih čutil ima oko poseben pomen. Oko je okno v svet, z očesom ocenjuješ in izražaš svoja čustva, z njim so upodabljali božanstva in najdemo ga že v prazgod-

vinski motiviki. Oko pa je lahko tudi posrednik hudega, če je *žljaht oku*, ker so ljudje okoli tebe velikokrat zlobni in škodoželjni, zavistni, *nevidljevi*. V poglavju o zdravju je že omenjeno verovanje, da so bile žleht oči eden najhujših vzrokov za obolelost, ki je pripeljala lahko celo do smrti. Pred njimi te je varovala ta upodobitev očesa.”

Ali:

“*Simbol S* je eden izmed najstarejših v indoevropski motiviki in ga vsi poznamo z orientalskih tepihov. Znamenje je imelo več pomenov in ga zasledimo v vseh mediteranskih kulturah. Pri nas pa je predvsem ščitilo *blagu*, mu zagotavljalo zdravje in rodnost ter ga varovalo pred uroki.”

In še:

“*Dvojni polžek* je znamenje ljubezni...”

Ob avtoričinih razlagah in ugotovitvah se lahko tudi mi iznebimo dose-danjega prepričanja, da so vzorci na noši le lep in večje izdelan okras.

Zaključno poglavje je posvečeno praznikom in praznovanju, ki so združevali preproste ljudi v močno skupnost. V teh so se ohranili običaji in noše, ki so del narodnega bogastva.

Avtorica zaključuje:

“Medsebojna odvisnost ljudi nam je danes tuja, takrat pa brez nje nisi preživel. Vas je bila skupnost in prav zato, ker je skupno delovala, je preživela in se razvijala. Kljub vsakdanjim zdramam in drobnim zavistim je tako premagala vse težke trenutke v svoji zgodovini. V zavesti ljudi je bilo, da s skupnim delom premorejo vse.”

Dodatek prinaša še dve besedili koledniških pesmi in nekaj receptov.

Etnološko publikacijo *Križ od noše do noše* odlikujeta poljudno znanstveni pristop ter skrb za lepo knjižno obliko. Avtorica je poskrbela tudi za izvorni fotografski material in slikovno gradivo ter za lepe Gasparijeve začetnice poglavij. Vsebinska je tudi jezikovno sprejemljiva, čeprav izražanje kazijo nekatere slovniške in pravopisne napake, s katerimi bi lektor lahko mimogrede opravil (da bi vsaj krava ne “vaila”!).

Vsekakor je Marta Košuta opravila hvalevredno delo, ob katerem si lahko obetamo, da bo zgled tudi drugim raziskovalcem slovenskega narodnega blaga in izročila.

Ester Sferco

Vsaka
slovenska
družina
ima na mizi
MLADIKO

PETER RUSTJA OTOKAR RYBÁŘ V DUNAJSKEM PARLAMENTU I-II

Trst-Ljubljana,
Krožek za družbena
vprašanja Virgil Šček in
ZZDS, 2001, str. 85 in 364.

Mladi tržaški zgodovinar Peter Rustja je v slovenskem prostoru znan kot raziskovalec t. i. "zlatega obdobja" tržaških Slovencev, tj. prehoda iz 19. v 20. stol. Pred časom je Rustja objavil študijo o politiku Ivanu Nabergoju, ki je preko dvajset let sedel v avstrijskem državnem zboru; tokrat sta tržaški Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček in Zveza zgodovinskih društev Slovenije izdali njegov obsežni esej o liku dr. Otokarja Rybářa, ki je deloval na Dunaju od leta 1907 do razpada Avstro-Ogrske leta 1918.

Študijo sestavljata dva zvezka: prvi obsega oris političnih in narodnostnih razmer na Primorskem na začetku 20. stol., dalje podatke o življenju in delu dr. Rybářa ter spremno besedo uglednega zgodovinarja dr. Vasilija Melika. V tem zvezku je tudi veliko dragocene slikovnega gradiva, v glavnem iz družinskega arhiva Rybářevih, ob tem pa se članki iz takratne *Edinosti* in povzetki v slovenščini, nemščini, italijanščini in češčini. Drugi zvezek študije pa obsega vse parlamentarne govore dr. Rybářa, ki jih je Peter Rustja povzel po takratni *Edinosti*.

Rybář, rojen v Postojni leta 1865, je bil po očetu češkega rodu, po materi pa Slovenec. Na Dunaju je dokončal študij prava, odprl pisarno v Trstu ter se vključil v politično in narodnoobrambno gibanje tržaških Slovencev. Politično je nastopal v tržaškem mestnem svetu in nato v avstrijski prestolnici. Po prvi svetovni vojni je živel in delal v Beogradu, kjer je tudi umrl leta 1927.

Ti skopi podatki ne morejo polno osvetliti večplastne osebnosti dr. Rybářa, ki se je med drugim navduševal ob jugoslovanskih političnih opcijah, sodeloval pri Sokolu in bil vseskozi angažiran v predvojnem in povojnem politično-narodnostnem naprežanju slovenskega Primorja. Rustja in Melik pravilno podčrtujeta dejstvo, da ob-

dobje pred I. svetovno vojno pomeni izreden napredek za Slovence, ki so vse od konca 19. stol. znali postaviti trdne temelje svojemu gospodarskemu, kulturnemu in političnemu delovanju. Ker sta ta razcvet nasilno prekinili vojna in povojno dogajanje v naših krajih, je tisto obdobje ostalo zapisano kot "zlati čas" primorskih Slovencev, čas bank, kulturnih dejavnosti, delavske organiziranosti, predvsem pa političnega uveljavljanja. Ob takratni trditvi italijanskih nacionalistov, da so slovenski politični voditelji v mestu v resnici tujci, ker da krajevno slovensko prebivalstvo ne premore pravega kadra izobražencev in politikov, je lik dr. Rybářa in drugih slovenskih intelektualcev potrjeval moč in vzpon slovenskega tržaškega življa. V samem vrhu organiziranega slovenskega političnega delovanja je namreč bilo pet odvetnikov, ki so se znali sklicevati na avstrijske zakone in s pravnimi argumenti podkrepiti svoje zahteve.

Izvolitev v avstrijski državni zbor je pomenila velik uspeh za Rybářa in za vse tržaške Slovence. Pred njim je na Dunaju že deloval Ivan Nabergoj, vendar njegova več kot dvajsetletna prisotnost v državnem zboru se je iztekla leta 1897. Rybář je zmagal na volitvah leta 1907 in 1911, torej je kot poslanec doživel zadnje, najbolj dramatično obdobje obstoja Avstro-Ogrske.

Kot poslanec se je zavzemal za slovensko javno šolstvo, kar je takrat bilo pereče politično vprašanje; zahteval je spoštovanje avstrijske ustave in enakopravnost jezikov oz. slovenščine, ki so jo italijanski politični krogi pogosto skušali potisniti v kot; večkrat je v avstrijskem zboru polemično nastopil proti italijanskemu poslancu Pitaccu, predvsem ko je šlo za prepričanje, da Trst ni tisto "čistokrvno" italijansko mesto, kot ga je italijanska stran želela predstavljati.

V Rustjevi študiji je več zanimivih posegov: npr. v *Edinosti* leta 1907 je bil objavljen članek o Narodni delavski organizaciji, v katerem se omenja vprašanje socialistov, ki so imeli v predvojni Avstro-Ogrski nesrečno vlogo tarče tako slovenske kot italijanske strani. Dejansko, njihov mednarodni, v povezovanje usmerjeni socializem ni odgovarjal političnemu in narodnostnemu naprežanju Slovencev in Italijanov v teh krajih.

Posebno zanimiva sta dva Rybářeva posega v avstrijskem državnem zboru, in sicer o zadnjem ljudskem štetju iz leta 1910: znano je, da je Rybář nakazal vrsto nepravilnosti med potekom popisa in zato je dosegel tudi njegovo revizijo. Na tej podlagi so avstrijske oblasti priznale slovenskemu prebivalstvu kar 20.000 enot več za celih 33% tržaškega prebivalstva. Avstrijska ljudska štetja so se vršila vsakih deset let, zato ono iz leta 1910 je bilo zadnje in torej posebno pomembno v zgodovinskoraziskovalne, a tudi v politično-diplomatske namene: kajti po I. svetovni vojni, ko so odločali o novih razmejitvenih črtah, so upoštevali kot dokument prav zadnje avstrijsko ljudsko štetje. Od tod pomembnost Rybářevega uspelega političnega posega in popravljenih števil.

V obsežni študiji Petra Rustje zasledimo zelo zanimivo slikovno gradivo, ki je žal prisotno le v I. zvezku, čeprav bi slike gotovo popestrile tudi branje Rybářevih posegov, zbranih v II. zvezku. Rustjeva študija je dragocen prispevek k poznavanju narodnostnih in političnih razmer na Primorskem pred I. svetovno vojno. Škoda le, da moramo ponovno ugotavljati pomanjkanje najmanjše bibliografije, kar je - žal - stalnica v priročnikih Krožka za družbena vprašanja Virgil Šček.

Neva Zaghet

ZDRAVLJENJE NARODOVE RAZDVOJENOSTI

Čas teče. Leta, desetletja minevajo in vse pogosteje moramo v pripoved o preteklosti vpletati časovno opredelitev "prejšnje stoletje", kar nas od njeega nekako prehitro odmika, saj smo v novo komaj vstopili. Vedenja o preteklosti se dopolnjujejo, zaokrožujejo in spoznanja o nerazumljenem, ne-pojasnjem in nedoumljenem se počasi bistrijo in dozorevajo. Doktor Tamara Griesser Pečar, slovenska zgodovinarica, ki se je šolala in doštudirala na tujem, v ZDA, Franciji, Avstriji in drugod, je nedavno svojim že objavljenim študijam in knjigam dodala še eno in to dokaj zajetno. Več kot petsto strani, ki jih je ljubljanska Mladinska knjiga uvrstila v prestižno edicijo "Premiki", naj zdaj privablja vse željne "dokončne resnice" o štirih jezdecih apokalipt-

se - okupaciji, kolaboraciji, državljanski vojni in revoluciji, ki so se od enainštiridesetega do petinštiridesetega razdvijali prek slovenske zemlje in poleg opustošenja pustili za seboj RAZDVOJENI NAROD.

To spoznanje, ki ga je avtorica strnila v naslov knjige, samo po sebi nemara ne vzbuja posebne radovednosti, saj govori o nečem, recimo splošno znanem, o čemer z indignacijo govorimo ne glede na ideološko ali politično poreklo, če ne "od zdavnaj" pa vsaj od osamosvojitve Slovenije. Vsaj poldrugo stoletje trajajoče spopadanje in bojevanje klerikalcev in liberalcev, zapisano v narodovem spominu, se je v Državi SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji razraslo v zagrizeno strankarstvo. Po njenem klavnem, domala grotesknem razsulu in okupaciji pa je preraslo v krvavi metež; v njem sta zoperstavljena in v svojem bistvu iz istih kalličev zrasla na smrt sprta nasprotnika. Državlјanska vojna se žal ni končala niti petdeset let pozneje, čeprav je dr. France Bučar na prvi seji Parlamenta osamosvojene Slovenije optimistično napovedal pokop bojnih sekir.

Več kot sto odrednic napovedane knjige vendarle vnaprej pove, da avtorica usodno štiriletno obdobje narodove zgodovine obravnava kot še ni nihče pred njo. Po kratkem uvodu, v katerem predstavlja "dogajanja v Jugoslaviji na predvečer vojne" in "zasedbo Slovenije", se dr. Griesser Pečar zgodovine loteva nenavadno, kot bi jo - recimo - razstavljala na prafaktorje: posameznike, institucije - civilne, vojaške paravojaške, tajinstvene združbe - vsakogar posebej, v medsebojnih zvezah in zoperstavljanjih. Osebnosti in dogajanja se - često tudi zahvaljujoč osebni raziskovanjem avtorice - pojavljajo v zgodovinskem mozaiku kot nekakšni "pojmi zase": v njih prepoznavamo izzivalce, vzročnike, povzročitelje tistega, ki je vodilo in privedlo v razdvajanje naroda kot nekakšne narodne danosti, kot nekakšen slovenski izvorni greh.

Avtorica to ogromno količino podatkov spravlja v okvir zgodovinske prevare, ki naj bi se začela 27. aprila 1941 z ustanovitvijo OF, kar pa se sploh ni zgodilo. Spričo dejstva, da je Sovjetska zveza konec avgusta 1939 sklenila pakt s Hitlerjem, nekaj tednov pozneje razdelila z nacisti Poljsko, za-

sužnjila baltske države, napadla Finsko, okrnila Romunijo itd., pa tudi glede na radost, ki so jo ob vdoru nacistov kot svojih "zaveznikov" kazali prenekateri slovenski komunisti na Jeseenicah, v revirjih in tako naprej, se je znašla KPS, milo rečeno, v neprijetni zadregi. Disciplinirano sledeč Kominterni, okupacije domovine niso omenjali, pozivali pa so v fronto proti imperializmu, češ da so imperialisti - ne da bi jih po imenu omenjali - pahnili Jugoslavijo, kar je bilo delno tudi res, v pogubo in razpad. O kakšnem "osvobajanju" sploh ni bil govor; "linijo" je javno pravzaprav napovedal Edvard Kardelj že oktobra 1940 na konferenci v Zagrebu - rekoč "KOMUNISTI BODO ŠLI V OBOROŽEN ODPOR PROTI OKUPATORJU, SAMO ČE BODO IMELI MOŽNOST ZA REVOLUCIJO."

Ob začetku okupacije je določila mednarodnih konvencij, npr. haaške o zagotavljanju reda in miru na zasedenih ozemljih, za razliko od Nemčije in Madžarske, ki sta vse slovensko brutalno zbrisali, z dodelitvijo avtonomije tako imenovani Ljubljanski pokrajini, s kakšnih 335.000 od 1,4 milijona prebivalcev Dravske banovine, predhodnice Slovenije, navidezno priznavala le Italija. Dvoličnost te ducejeve poteze pa je razgaljevalo dejstvo, da je to "avtonomno" pokrajino vključil v imperij, česar konvencije seveda niso dovoljevale. V mraku te črne okupacije, v katero še ni posvetila OF, je dr. Lambert Erlich, vodja Stražarjev Katoliške akcije in vplivna osebnost klerikalne desnice, ki je bila večinska v meščanski kontinuiteti pod vodstvom bivšega bana Marka Natlačena, slednjemu predlagal organiziranje strogo zakonspirirane podtalne organizacije, ki naj bi si za svoj vojni cilj postavila - združeno Slovenijo. Natlačen je obljubil, da bo razmislil in se posvetoval, česar pa ni nikoli storil, pa tudi Erlich je na svoj izredno tvegani predlog očitno kmalu pozabil.

Po 22. juniju, ko je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo, pa se je začela oglašati OF, saj je "Kominterna pozvala vse komuniste sveta, naj jo podpro. Skladno s Kardeljevo napovedjo so tedaj nastali pogoji za povezovanje upora z revolucijo. Taktika je bila diverzantska - napasti, pobegniti, izvati represalije, hkrati pa nastopati nasilno organizacijsko in propagandno.

V nekaj mesecih je uspelo razdvojiti patriote na tiste, ki so bili pripravljene na takojšnjo borbo proti okupatorju pod vodstvom OF in komunistov, in tiste, ki naj bi po direktivah iz Londona čakali na zaveznike. OF se je pod okriljem Tita in Moskve mudilo in že 16. septembra 1941 so v prisotnosti menda 16 skupin, katerih imen in nadaljnje usode ne poznamo, sprejeli vrsto proglašev, ki so z njimi vnaprej z večšo manipulacijo izločili vsakogar in vsako skupino - tako sta končala seveda tudi Erlich in Natlačen -, ki bi ogrozili njihov monopol, ki bi "mimo OF zbirali in odvajali narodne sile". Vnaprej so bili ožigotani kot narodni izdajalci in obsodeni na smrt in pogubo. Številke gredo v tisoče.

Protiboljševiška zagrizenost, katero so nasprotniki OF opravičevali tudi s svojo "zvestobo" kralju in dinastiji, in pravcata kurja slepota in nesposobnost za trezno razsojanje in razumevanje mednarodne konstelacije zlasti še po razdelitvi "interesnih sfer" med Rusi in zahodnimi zavezniki, so nedvomno prispevali, da je - lahko rečemo - komunistična prevara uspela. Tisoči in desetstisoči mrtvih na obeh straneh ostajajo večni opomin.

Edvard Kocbek je še leta 1974 jadikoval v pogovoru s prijateljem Borisom Pahorjem zaradi krutosti komunistov, ki jim je z obraza bral veselje spričo pogubne pojave bele garde - saj so prav v njej našli tistega nujnega nasprotnika, ki jim je bil potreben za izvedbo revolucije. Danes, po tolikem času, kot da si še nismo na jasnem o "izvirnem grehu" in zgubljeni nedolžnosti. Na obeh zoperstavljenih straneh si še vedno preveč ljudi - brez sledu dvoma, skepse, intelektualnega iskanja, ali vsaj zrna cinizma - prizadeva "dokazati", čigava razlaga preteklosti naj bi bila "prava" in "poštena".

Avtorica "Razdvojenega naroda" nudi svoj tehten prispevek: posreduje nam anamnezo razdvojenosti, pa tudi identificira potencialne vzročnike shizme in njenega napredovanja, odkriva torej vzroke obolenja in daje diagnozo razdvojenosti in razkroja, za katerega imajo svoje ime tudi psihiatri. Kaže, da bi bilo koristno vsakega od dejavnikov, ki naj bi prispevali sedanjemu stanju naroda, posamično raziskovati z odpiranjem vseh "odgovornosti", s pazljivim razkrivanjem prezrtega bodisi za-

radi nepoznavanja vseh dejstev bodisi zaradi te ali druge strankarske zagrizenosti. Zdi se, da bi samo to bila lahko pot za zdravljenje narodove razdvojenosti, ki morebiti ni le politična slabost generacij pač pa tudi duševno stanje, ki mu velja iskati in najti olajšanja.

Stane Stanič

JANKO MESSNER MOJ KOROTAN MOJ / MEIN KREGISTAN MEIN

Pravzaprav duhovita in mnogopovedna naslovna stran s svojo kombinacijo črk in karikature bralcu ponuja boljši naslov, kot pa ga zapisuje naslovnica v samem notranjem naslovu te najnovejše knjige koroškega pisatelja Janka Messnerja. V polkrogu se namreč v gornji polovici prebere dvojezični: **Mein korotan moj**, v spodnjem polkrogu pa prav tako dvojezični **Moj Kregistan mein**. Ker pa rdeča napisa povezuje z zamahom začrtan simboliziran vprašaj (ob njem sta desno in levo dva nakaza-recimo-svetova, pozitivnejši in negativnejši, z božjim očesom na sredi, enkrat obrnjenim navzgor, drugič navzdol), pika vprašaja pa se ustavlja nad pisateljevim čelom. Messner, v karikaturi Marjana Mančka sijajno zadet v svojem videzu in naravi, si namreč podpira glavo z rokami, ves zamišljen v svoje temeljne dileme! Od prve knjige črtic in novel *Skurne storije* mimo *Gorših storij* in skozi pesniške zbirke, satire itd. do te zadnje knjizice drobne proze ostaja pisatelj zvest svojemu polemiki naravi, svojemu trpečemu, trdnemu in tudi bojevitemu slovenstvu in svojemu levičarstvu v najčistejšem smislu te besede: s svojo javno besedo, s svojim literarnim delom in z zgledom lastnega življenja (ostal je leta brez službe, okusil zapore itd.) je vedno stal bojevito na strani "ponižanih in razžaljenih". Kot pripadnik koroške manjšine pa ves čas zastavlja svojo besedo večkrat kot "poslednji Mohikanec" v imenu svojih mlačnih sorojakov v skrbi za osnovne narodnostne pravice manjšine od strani objestne večine. V novelah, črticah, dramah, filmskih scenarijih in celo poeziji ter seveda v esejističnih zapisih je njegova osnovna skrb - poleg živega, sočnega jezika in samosvoje glasa - namenjena razkrivanju kri-

vic, razgrinjanju hib domačega okolja, predvsem pa odslikavanju ali karikiranju napak na obeh bregovih, večinskem in manjšinskem, še raje pa znotraj same manjšine, kar nakazuje tudi pomenljivi naslov v zadnji knjižici: *Moj Kregistan!* Seveda je Messner v nekaterih svojih kratkih prozah imeniten stilist, jezikovni inovator, domiseln v izrabljanju jezikovnih prvin in sočnega humorja ali ostre ironičnosti. Tudi ko se dotika najbližje okolice ali posameznikov, je neposreden in neusmiljen - v imenu svoje "resnice" -, vendar se posluži pri tem duhovitih obratov in metafor, tako da skoraj nikoli ne pristopi meje. Za občutljiva ušesa, najraje katoliška, seže kdaj v svoji zagretosti za pravično stvar tudi čez. Morda, če beremo marsikaj o razmerah v nemški in avstrijski Cerkvi, gre na Koroškem za malce drugačen duhovniški in verniški tip (vsaj po Messnerjevih opisih sodeč ne takšen, kot ga poznamo pri nas, posebej še v Sloveniji. Podobno to opisuje tudi drugi Korošec, Florijan Lipuš), zato je pisateljeva grenka in ostra beseda morda bolj razumljiva. Vsekakor je tudi v tej zadnji knjižici črtic (s kako pesmijo poleg) prisotnih troje vselej zanj najbolj bolečih travm: institucija Cerkve, krivice zaradi socialne razslojenosti in položaj slovenskega jezika tako glede na večinski odnos kot na odnos do njega med manjšinci samimi. Oglemo si s te plati pisateljevo zadnjo knjižico.

Res lahko govorimo samo o knjižici, saj obsega okoli stodvajset strani. Pri tem pa moramo odšteti nekaj - zelo povednih in ilustrativnih - celostranskih skic slikarja Marjana Mančka ter seveda polovico slovenskega besedila, ker ima vsaka stran na levi še svoj vzporedni nemški prevod na desni, kar seveda slovensko besedilo prepolovi na samo šestdeset strani. Vendar je tudi na teh straneh ves Messner z vso svojo svežino, ostrino in zgodbarsko domišljijo, da se je zanimivo spet soočiti z njegovim svetom: iz svoje osame v domu na visokem na koroškem podeželju pri trinosemdesetih živi kot upokojen profesor in sledi preko branja življenju Avstrije in svojih "domorodcev" ter dogajanju v matici, ves živ, tako da rad tu in tam zagrmí s svojega hriba kot veliki gromovnik o vsem, kar je v njem tako ljubem in tako zgrešenem svetu narobe. In tako je

dovolj teh sto strani fabulativno razgibane in umetniško morda manj skrbno izčiščene, a bralno sveže proze, da vstane pred nami današnja slovenska Koroška s svojimi značilnimi problemi in svojo človeško pisanostjo. Med povsem literarno zamišljenimi črticami, ki so tudi umetniško najboljše, so skoraj prežihovsko nežne tri: *Moja prva ljubezen*, *Moj nos* in *Solzice*. *Prelepa* je tudi pripoved o nekdanjem prijatelju, duhovniku-izseljencu: *Jera*. Malo pretirana je zgodba o malce preveč nesrečnem Fortunatu, manj posrečena pa je fantazija v nebesih: *Atašé*, kjer je v nebesa pripeljal prave katoliške karikature, ki bi jih ljubi Bog gotovo usmeril povsem drugam. A kaj, ko si, kot pravi pisatelj že v začetnem motto h knjižici, mora dati duška, drugače bi ga pri priči pobralo, zato mora enkrat za vselej opraviti s svojimi nepriljubljenimi "klerikalci". Morda mu bo kakšna pobožna duša zamerila štirikitično pesmico "prelepi Mariji". Najbrž jo je uvrstil v knjigo predvsem zato, ker ve, da s tem izziva, to pa je najbrž njegov edini namen, saj k sami zgodbi ničesar ne pridene. V vsem tem neenotnem zbiru črtic je izjema daljša novelica *Nepridna storija*, ki se prav prijetno bere kot njegove nekdanje novele, z dobro dramaturško gradnjo in tremi posrečenimi liki, vzeti po treh resničnih koroških intelektualcih. Knjigo je pisatelj obogatil še s prisrčnim Očenašem, namenjenim manjšincem (najbrž ne bi veljal le koroškimi) in s Križevim potom, kjer se obrača na Kristusa, naj se vendar ozre ne le na nas, ampak tudi na slovenske Korošce.

Naj tu posebej omenimo - morda sicer nepotreben - prevod v nemščino. Ne vem, koliko bo nemški element užival ob tako kritičnih besedilih, ko gre zanje! Sicer pa je prevod, ki ga je opravil avtor sam, vzor kateremukoli prevajalcu, kako prelivati iz jezika v jezik, da si zvest duhu enega in drugega, celo v skovankah in izvirni metaforiki, tako da knjigo bereš enako z užitkom tako v Messnerjevi slovenski kot nemški verziji.

Vsekakor zanimiva knjižica v zelo prikupni zunanji opremi. Izdala jo je koroška založba Drava v Celovcu, uredila jo je Vida Obid, finančno pa izid podprla ustanova Kunst Zveznega kanclerjevega urada (Bundeskanzleramt).

Zora Tavčar

za smeh in dobro voljo

Vida je cele dneve in noči igrala na klavir.

Mojster: "Prišel sem vam uglasit klavir."

Vida: "Saj nisem nič naročila!"

Mojster: "Naročili so mi vaši sosede!"

• • •

Prijatelja Gorenjca v pogovoru:

"Če bi imel dve hiši, ali bi mi dal eno?"

"Veš, da bi ti jo dal!"

"Če bi imel dva avtomobila, ali bi mi dal enega?"

"Tudi avto bi ti dal!"

"In če bi imel dve srajci, ali bi mi dal eno?"

"Ne, to pa ne."

"Zakaj pa ne?"

"Ker dve srajci imam."

"Kaj se Štajercu zdi v Ljubljani najlepše?"

"Kažipot za Mairbor."

• • •

Profesor študentu pri ustnem izpitu:

"Poglejte skozi okno tista drevesa. Jih vidite?"

"Ja, vidim jih!"

"Ko bodo zopet listi na njih, lahko ponovno pridete na izpit!"

• • •

Učiteljica je vprašala Janezka:

"Koliko otrok je v vaši družini?"

"Šest fantov in vsak ima eno sestrol!"

"Torej vas je dvanajst!"

"Ne, samo sedem!"

"Kako se je končala tista zadeva s tvojim šefom, ko si ga tako nadrl?"

"Veš, moj šef je sedaj popolnoma drug človek!"

"Kaj res? Sta se pogovorila in ti ni zameril?"

"Ne, jaz sem zamenjal službo."

listnica uprave

DAROVI V TISKOVNI SKLAD:

Marica Škrbec-Hutchison, E-tobicoke, Kanada - 15,83 €; Frida Širca, Nabrežina - 6,00 €; Marija Rus, Ljubljana, Slovenija - 5,00 €; Anda Peterlin, Kamnik, Slovenija - 16,67 €; Tamara in Marko De Luisa, Opčine - 1,00 €; Mihajla in France Habjan, Toronto, Kanada - 21,48 €; Anton Legiša, Trst - 32,00 €; Floriano Ukmar, Trst - 11,00 €; Peter Merku, Erlangen, Nemčija - 50,00 €; Šola Gregorčič-Trubar, Gorica - 1,00 €; Šolske sestre Sv. Ivan, Trst - 1,00 €; Janez Gradišnik, Ljubljana, Slovenija - 5,00 €; Rajko Vatovec, Reading Berks, Anglija - 9,43 €; Slama, Trst - 1,00 €; H. P., Trst - 26,00 €; Zorko Gorjan, Mačkolje - 1,00 €; Edi Bernhardt, Dutovlje, Slovenija - 5,00 €; Marja in Marko Tavčar, Devin - 1,00 €; Marija Klanjšček, Devin - 1,00 €; Liza Pleničar, Middx, Anglija - 3,19 €; Miro Tavčar, Devin - 1,00 €; Mirka Cossutta, Trst - 16,00 €; Valentin Inzko, Sveče, Avstrija - 10,00 €; Margherita Auber, Zgonik - 1,00 €; Aleksander Mužina, Gropada - 1,00 €; Marija Brecelj, Devin - 2,00 €; Julka Štrancar, Trst - 11,00 €; Aleksander Cergol, Trst - 16,00 €; Rosa Godnik, Nabrežina - 6,00 €.

DAROVI V SPOMIN:

V spomin na Martina Jevnikarja daruje Maria A. Oppelli 42,00 € za Mladiko.

Vsem darovalcem se iskreno zahvaljujemo.

- Varuška sprašuje, koliko otrok ste ji dali? Ali so bili štirje ali jih je bilo pet?

NOVOSTI založbe Mladika

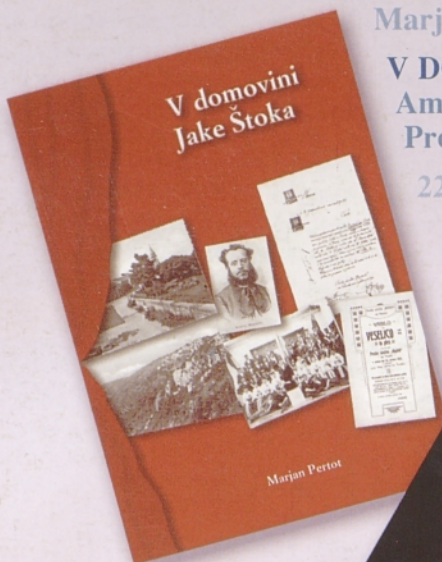
DS

II 117 986 2005

920051719, 1

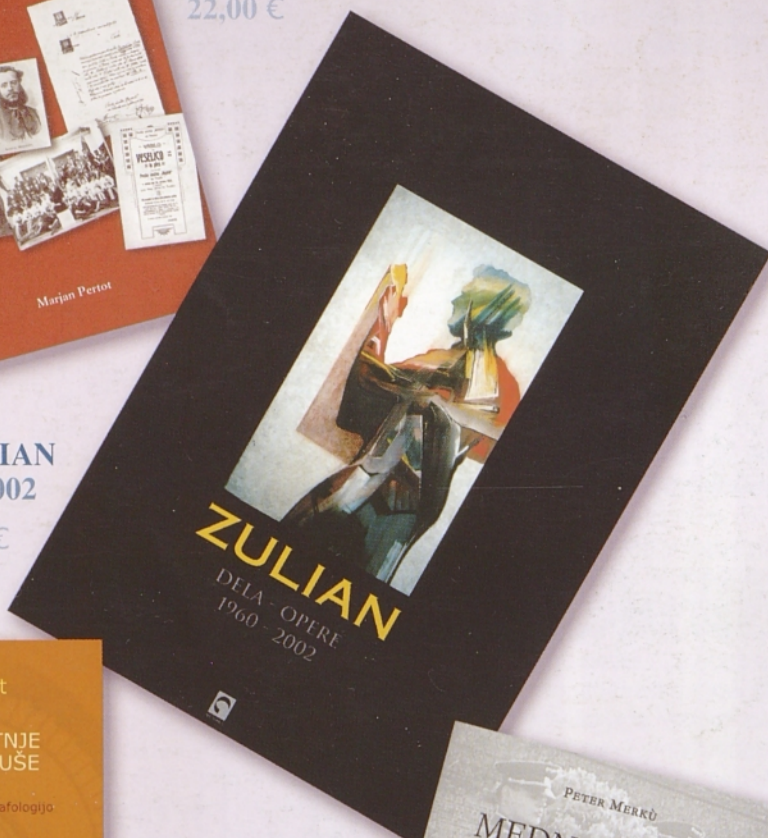
COBISS

Marjan Pertot

V DOMOVINI JAKE ŠTOKE
Amaterska gledališka dejavnost na
Proseku in Kontovelu 1863-2004

22,00 €

ZULIAN

Dela - Opere. 1960-2002

25,00 €

Andrej Zaghet

**BOLEZNI IN MOTNJE
ZRCALO NAŠE DUŠE**

Pogled v psihosomatiko in grafologijo

Andrej Zaghet

**BOLEZNI IN MOTNJE.
ZRCALO NAŠE DUŠE**
Pogled v psihosomatiko
in grafologijo

13,00 €

PETER MERKŮ

**MEDNARODNA
DIPLOMACIJA SPRAVE**

Peter Merků

**MEDNARODNA
DIPLOMACIJA SPRAVE**

15,00 €